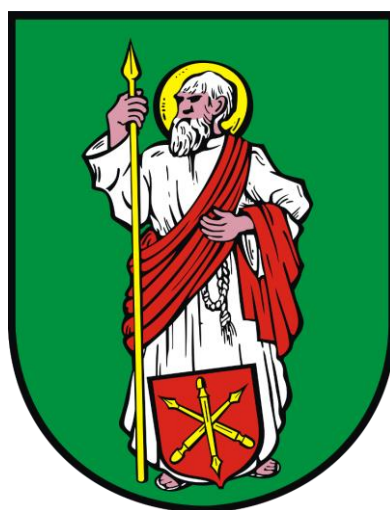

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026

**ŚRÓDMIEŚCIE MIASTA TOMASZÓW LUBELSKI DOSKONAŁYM MIEJSCEM
DO ŻYCIA I PRACY**

Spis treści

	Strona
1. WSTĘP.....	3
2. DIAGNOZA MIASTA TOMASZÓW LUBELSKI	5
3. INFORMACJE DOTYCZĄCE MIASTA TOMASZÓW LUBELSKI	5
4. METODOLOGIA DELIMITACJI OBSZARU ZDEGRADOWANEGO I OBSZARU REWITALIZACJI.....	9
5. DIAGNOZA MIASTA TOMASZÓW LUBELSKI WYKONANA NA PODSTAWIE MONITORA MIAST POLSKI.....	13
6. SZCZEGÓŁOWA DIAGNOZA MIASTA TOMASZÓW LUBELSKI Z UWZGLĘDNIENIEM WYZNACZONYCH JEDNOSTEK REFERENCYJNYCH - OBSZARÓW	20
6.A. SFERA SPOŁECZNA.....	20
6.A.1. DEMOGRAFIA.....	20
6.A.2. WYKLUCZENIE SPOŁECZNE	27
6.A.3. UBÓSTWO	28
6.A.4. BEZROBOCIE	28
6.A.5. DŁUGOTRWAŁA LUB CIĘŻKA CHOROBA	30
6.A.6. NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ.....	30
6.A.7. BEZRADNOŚĆ W SPRAWACH OPIEKUŃCZO WYCHOWAWCZYCH I W PROWADZENIU GOSPODARSTWA DOMOWEGO	30
6.A.8. ALKOHOLIZM.....	31
6.A.9. TRUDNOŚCI W PRZYSTOSOWANIU SIĘ DO ŻYCIA PO OPUSZCZENIU ZAKŁADU KARNEGO	31
6.A.10. OSOBY DOTKNIĘTE PRZEMOCĄ W RODZINIE	31
7. BEZPIECZEŃSTWO	32
8. INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA ORAZ JAKOŚĆ OFEROWANYCH USŁUG	32
8.A. EDUKACJA I SPORT	32
8.B. PODMIOTY KULTURALNE.....	35
8.C. OCHRONA ZDROWIA	36
8.D. ORGANIZACJE POZARZĄDOWE MIASTA TOMASZÓW LUBELSKI	39
9. IDENTYFIKACJA PROBLEMÓW W SFERZE SPOŁECZNEJ.....	39
10. SFERA GOSPODARCZA.....	40
11. SFERA ŚRODOWISKOWA.....	41
11. A. ELEMENTY SYSTEMU PRZYRODNICZEGO MIASTA	42
11. B. STAN ŚRODOWISKA NA TERENIE MIASTA TOMASZÓW LUBELSKI.....	42
11. B. 1. POWIETRZE.....	42
11. B. 2. HAŁAS	47
11. B. 3. WODY PODZIEMNE	47
11. B. 4. WODY POWIERZCHNIOWE	49
11. C. GOSPODARKA WODNO-ŚCIEKOWA.....	50
11. D. ZASOBY GEOLOGICZNE.....	51
11. E. GLEBY	51
11. F. GOSPODARKA ODPADAMI I ZAPOBIEGANIE POWSTAWANIU ODPADÓW	52
11. G. ZASOBY PRZYRODNICZE I ICH OCHRONA.....	55
11. H. SYSTEM PRZYRODNICZY MIASTA.....	59
11. I. CHARAKTERYSTYKA ISTNIEJĄCEJ ROŚLINNOŚCI MIASTA TOMASZÓW LUBELSKI	60
11. J. POŻĄDANA ROŚLINNOŚĆ ZIELNA DOLIN RZECZNYCH.....	63
12. SFERA PRZESTRZENNO – FUNKCJONALNA, WARTOŚCI KRAJOBRAZU KULTUROWEGO.....	68
13. WARTOŚCI NIEMATERIALNE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO TOMASZOWA LUBELSKIEGO	82
14. TURYSTYKA	85
15. SFERA TECHNICZNA	85
16. WYZNACZENIE OBSZARÓW ZDEGRADOWANYCH	89
18. CELE REWITALIZACJI I KIERUNKI DZIAŁAŃ REWITALIZACYJNYCH.....	100
19. PROJEKTY REWITALIZACYJNE.....	102
MIEJSKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA IM. TOMASZA ZAMOYSKIEGO W TOMASZOWIE LUBELSKIM.....	104
MIASTO TOMASZÓW LUBELSKI.....	104
21. CHARAKTERYSTYKA POZOSTAŁYCH DOPUSZCZALNYCH PRZEDSIĘWZIĘĆ REWITALIZACYJNYCH	121

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026

22.	MECHANIZMY ZAPEWNIENIA KOMPLEMENTARNOŚCI	123
23.	MECHANIZMY WŁĄCZENIA RÓŻNYCH GRUP INTERESARIUSZY DO OPRACOWANIA I REALIZACJI PROGRAM	
	124	

1. Wstęp

Gmina Miasto Tomaszów Lubelski przystępuje do przeprowadzenia rewitalizacji zgodnie z zapisami

Ustawy o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r. (Dz. U. z 2021 r. poz. 485).

Miasto Tomaszów Lubelski wyznaczyło obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji Uchwałą Rady Miasta Tomaszów Lubelski Nr XL 418/2022 z dnia 28.01.2022, po czym przystąpiło do opracowania Gminnego Programu Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski Uchwałą Nr XLI/444/2022 Rady Miasta Tomaszów Lubelski z dnia 25.02.2022. Obszar rewitalizacji obejmuje centralną część miasta wraz ze zdegradowanym terenem rzeki Sołokiji. Obejmuje najstarszą część miasta, zachowany pierwotny układ urbanistyczny.

Granice obszaru wyznacza:

na południu ul Bracka, ul Tadeusza Kościuszki, ul Kardynała Wyszyńskiego, ul 29 Listopada

na północy ul Sikorskiego, ul Starozamojska

na zachodzie ul Piekarska, ul Witosa

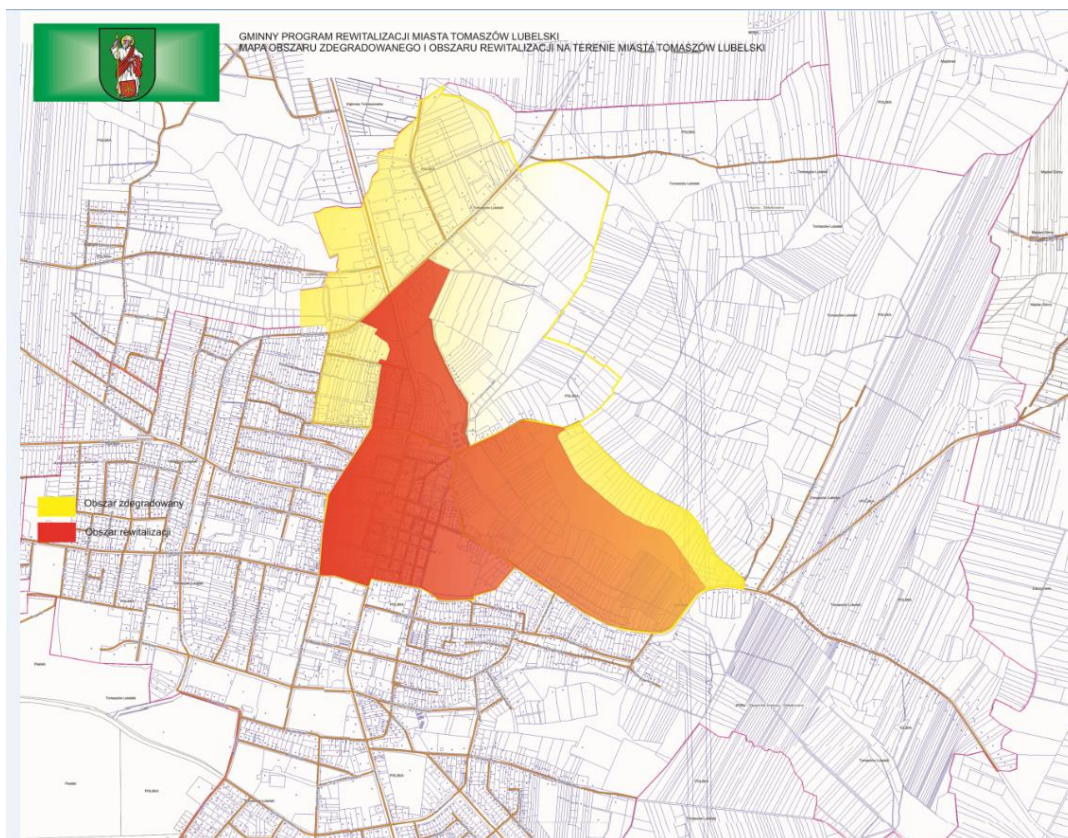
na wschodzie ul Krucza, dolina rzeki Sołokiji

Obszar zdominowany jest przez zabudowę wielorodzinną, w tym najstarszą część zabudowy mieszkalnej miasta, jak również nowszą zabudowę, m.in. bloki z lat 70- tych XX wieku. Na obszarze położone są liczne obiekty publiczne, w tym obiekt dworca PKS, obiekty administracji publicznej, szkoły. Centrum miasta posiada funkcję handlowo-usługową, w zdecydowanym obszarze brak zieleni projektowanej.

PODSTAWOWA CHARAKTERYSTYKA OBSZARU REWITALIZACJI W TOMASZOWIE LUBELSKIM

Obszar nie przekracza limitów określonych w art. 10 ust. 2 ustawy o rewitalizacji. Lokalizację obszaru rewitalizacji na tle obszaru zdegradowanego przedstawia załącznik nr 2. Obszar rewitalizacji zajmuje 111,98ha co stanowi 8,4% powierzchni Miasta Tomaszów Lubelski i jest zamieszkiwany przez 11,84% mieszkańców.

Wyznaczony obszar rewitalizacji charakteryzuje się wysokim natężeniem negatywnych zjawisk w sferze społecznej oraz technicznej

Rewitalizacja (dosłownie: ożywienie, przywrócenie do życia) jest procesem wyprowadzania ze stanu kryzysowego zdegradowanych obszarów miasta.

Rewitalizacja to nie tylko inwestycje, roboty budowlane. Jej celem jest przywrócenie do życia zdegradowanej części miasta i uzupełnienie jej o nowe funkcje. Mówiąc najprościej jest to wprowadzenie takich zmian na obszarze części miasta, dzięki którym będzie się lepiej żyło, przebywało i pracowało.

Rewitalizacja to też praca z ludźmi, z lokalną społecznością. I nawet jeśli remonty budynków i przestrzeni publicznych są najbardziej efektywne – najważniejsze jest przezwyciężenie kryzysu społecznego.

Rewitalizacja jest długim procesem. Jej powodzenie zależy od nas wszystkich – mieszkańców całego miasta, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych, placówek edukacyjnych, instytucji kultury, uczelni wyższych, urzędów.

Ramy prawne dla procesu rewitalizacji w Polsce zostały zawarte w Ustawie z dnia 9 października 2015 roku o rewitalizacji. Jednym z istotniejszych elementów ustawy jest uregulowanie kwestii dotyczących Gminnych Programów Rewitalizacji (GPR), które są podstawowym narzędziem nakierowanym na kompleksowe podejście do procesu oraz podejmowanie działań w ścisłej współpracy ze społecznością lokalną.

Ustawa przewiduje także specjalne rozwiązania ułatwiające prowadzenie procesu rewitalizacji w gminie. Jednym z nich jest wyznaczenie Specjalnej Strefy Rewitalizacji (SSR), która umożliwia korzystanie ze szczególnych udogodnień takich jak np. możliwość przyznania przez gminę dla właścicieli lub użytkowników wieczystych dotacji na remonty budynków.

Gminny Program Rewitalizacji (GPR) jest podstawowym dokumentem uchwalonym przez gminę umożliwiającym prowadzenie kompleksowych działań rewitalizacyjnych na wyznaczonym obszarze przy współudziale lokalnej społeczności.

Fundamentem Gminnego Programu Rewitalizacji jest **szczegółowa diagnoza** obszaru rewitalizacji, która ukazuje występujące na nim negatywne zjawiska społeczne, gospodarcze i przestrzenno-funkcjonalne.

GPR określa, na podstawie wyników diagnozy, **cele rewitalizacji oraz kierunki działań**, za pośrednictwem których wskazany obszar ma zostać wyprowadzony ze stanu kryzysu, w którym się aktualnie znajduje. Zawiera również **opis przedsięwzięć**, które będą realizowane na obszarze rewitalizacji

2. Diagnoza Miasta Tomaszów Lubelski

Niniejszy dokument stanowi kompleksową diagnozę Miasta Tomaszów Lubelski w pięciu kluczowych sferach:

- społecznej,
- gospodarczej,
- środowiskowej,
- technicznej
- przestrzenno-funkcjonalnej.

Diagnoza została opracowana na potrzeby sporządzenia Gminnego Programu Rewitalizacji dla Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026 i stanowi załącznik do Uchwały Rady Miasta Tomaszów Lubelski w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji. Zawarta w niej analiza negatywnych zjawisk oraz lokalnych potencjałów występujących na terenie Miasta Tomaszów Lubelski pozwoliła na wyznaczenie obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji.

Ustawa o Rewitalizacji wprowadza określenie szczegółowej diagnozy obszaru rewitalizacji. Jej opracowanie jest – zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 2 konieczne do sporządzenia gminnego programu rewitalizacji. Zgodnie z art. 15 ust. 1 pkt 1 powinna ona zawierać obowiązkowo:

- analizę negatywnych zjawisk w sferze społecznej, gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej oraz technicznej
 - analizę lokalnych potencjałów występujących na terenie tego obszaru
- należy wskazać także:
- skalę i charakter potrzeb rewitalizacyjnych

Część diagnostyczno-analityczna - obejmując diagnozę Miasta Tomaszów Lubelski wykonaną na podstawie Monitora Miast Polski, która obrazuje miejsce Tomaszowa Lubelskiego na tle porównywalnych jednostek na terenie województwa lubelskiego.

Szczegółowa część diagnostyczno-analityczna obejmuje metodologię delimitacji obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji oraz określenie ich zasięgów przestrzennych poprzez wskazanie przebiegu granic na terenie miasta. Ponadto zawiera szczegółową diagnozę wyznaczonego obszaru rewitalizacji w sferach: społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej i środowiskowej wraz ze skwantyfikowanymi danymi i ich analizą w celu przedstawienia skali i charakteru potrzeb rewitalizacyjnych.

Ocenę skali koncentracji negatywnych zjawisk oparto na danych pozyskanych od Urzędu Miasta Tomaszów Lubelski, statystyk Komendy Miejskiej Policji w Tomaszowie Lubelskim, danych Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej i Urzędu Pracy w Tomaszowie Lubelskim oraz statystyk publicznych pochodzących m.in. z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Do sporządzenia diagnozy wykorzystano również wyniki badań społecznych przeprowadzonych wśród mieszkańców, wyniki badań ankietowych i wywiady z mieszkańcami wszystkich obszarów oraz wnioski płynące z badań jakościowych (wywiady indywidualne z przedstawicielem, Ośrodka Pomocy Społecznej oraz przedstawicielem lokalnej społeczności). Wszelkie opisy uwzględniają sytuację w mieście i w miarę możliwości odniesienie do wydzielonych obszarów.

Analiza poszczególnych obszarów pozwoliła na zobrazowanie wewnętrznego zróżnicowania obszaru miejskiego oraz sprawdzenie czy rzeczywiście wstępnie wytypowane obszary zdegradowane wymagają działań rewitalizacyjnych.

W toku prac wyodrębniono obszar zdegradowany oraz obszar rewitalizacji.

3. Informacje dotyczące Miasta Tomaszów Lubelski

Tomaszów Lubelski – miasto w województwie lubelskim, siedziba powiatu tomaszowskiego oraz gminy miejskiej i wiejskiej Tomaszów Lubelski. Leży na Równinie Średniej, nad rzeką Sołokiją. Według danych GUS obecnie Tomaszów Lubelski zamieszkuje 18 783 mieszkańców, gęstość zaludnienia wynosi 1 444,5 osób/km², wg danych z 2021 roku Urzędu Miasta Tomaszów Lubelski, miasto zamieszkuje 18863 mieszkańców

W mieście funkcjonuje przemysł spożywczy (przetwórstwo owoców i warzyw).

Miasto stanowi węzeł dróg wojewódzkich nr 850 oraz nr 853, a także drogi krajowej nr 17.

Tomaszów Lubelski jest centralnym, ważnym miejskim ośrodkiem Roztocza .

Tomaszów Lubelski leży na historycznej Rusi Czerwonej, w dawnej ziemi bełskiej, stanowiącej wcześniej księstwo bełskie. Prywatne miasto szlacheckie lokowane w 1621 roku. W XVI wieku położone było na terenie województwa bełskiego.

Powierzchnia Tomaszowa Lubelskiego wynosi 13,33 km², w tym:

- użytki rolne: 48%
- użytki leśne: 9%.

Miasto stanowi 0,9% powierzchni powiatu. Miasto otacza (sąsiaduje) Gmina Tomaszów Lubelski.

W latach 1975–1998 miasto administracyjnie należało do województwa zamojskiego.

Tomaszów Lubelski usytuowany jest w odległości ok. 28 km od przejścia granicznego Hrebenne - Rawa Ruska. Bliskość przejścia granicznego została skutecznie wykorzystana dla rozwoju gospodarczego i kulturalnego regionu. W perspektywie miasto może pełnić rolę pośrednika w nawiązywaniu kontaktów gospodarczych Unii Europejskiej z Ukrainą. Atutem miasta jest jego umiejscowienie na Roztoczu na wysokości 275m n.p.m. nad rzeką Sołokiją. Ten atrakcyjny turystycznie region przyciąga coraz więcej turystów. Tomaszów Lubelski jest stolicą Roztocza Środkowego, niestety obecnie nie wykorzystuje w pełni swojego położenia na atrakcyjnym turystycznie terenie. Korzyści lokalizacji wynikają także z położenia miasta przy ważnej dla całego województwa trasie - drodze krajowej Nr 17, stanowiącej transeuropejski szlak komunikacyjny w relacji Gdańsk - Warszawa - Lublin - Lwów - Kijów. Stanowi to element przyciągający inwestorów kierujących ofertę na wschód, ma także znaczenie w rozwoju turystyki krajowej i zagranicznej (bliskość Lwowa). Z Tomaszowa wiodą drogi m.in. do Biłgoraja, Hrubieszowa, Suśca i Krasnobrodu. Najbliższa stacja kolejowa znajduje się w położonym w odległości 7 km od Tomaszowa Lubelskiego - Bełczu.

Tomaszów Lubelski posiada stosunkowo dobrze rozwiniętą infrastrukturę. Władze miasta dążą do realizacji modelu strategicznego zarządzania jednostką samorządu terytorialnego. Wyrazem tego jest opracowanie szeregu dokumentów strategicznych w postaci:

- Lokalny program rewitalizacji, Uchwała Nr XLVI/517/2010 Rady Miasta Tomaszów Lubelski z dnia 22 października 2010 roku
- Strategia Rozwoju Lokalnego dla Miasta Tomaszowa Lubelskiego na lata 2008-2015 Uchwała Nr XVII/170/2008 Rady Miasta Tomaszów Lubelski z dnia 27 marca 2008 roku
- Wieloletni Plan Inwestycyjny Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2008 - 2015 Uchwała Nr XVII/171/2008 Rady Miasta Tomaszów Lubelski z dnia 27 marca 2008 roku
- Program usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2011 – 2032 Uchwała Nr XX/182/2012 Rady Miasta Tomaszów Lubelski z dnia 17 lutego 2012 rok
- Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2016-2020 Uchwała Nr XX/168/2016 Rady Miasta Tomaszów Lubelski z dnia 20 maja 2016 roku
- Lokalny Program Rewitalizacji na lata 2017-2022 Uchwała nr XXXI/276/2017 Rady Miasta Tomaszów Lubelski z dnia 28 kwietnia 2017
- Strategia Rozwoju lokalnego Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2017-2022 Uchwała nr XXXII/281/2017 Rady Miasta Tomaszów Lubelski z dnia 9 czerwca 2017
- Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2017-2022 Uchwała nr XXXIV/313/2017 Rady Miasta Tomaszów Lubelski z dnia 1 września 2017 roku

Duża odległość od większych metropolii zmusza władze miasta do samodzielnego wyznaczania kierunków rozwoju.

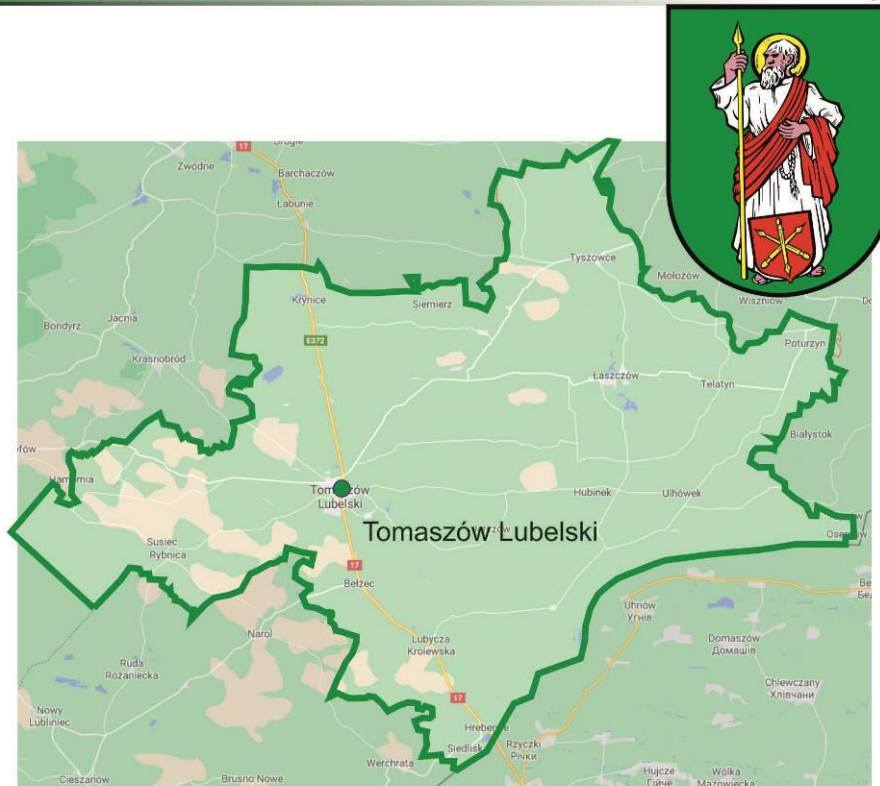
Podsumowując można stwierdzić, że Tomaszów Lubelski należy do jednostek samorządowych o dużej atrakcyjności lokalizacyjnej dla funkcji mieszkaniowych, gospodarczych i rekreacyjno-wypoczynkowych. W dużym stopniu jest to wynikiem „renty położenia”, czyli niewielkiej odległości od granicy z Ukrainą oraz atrakcyjności turystycznej miasta.

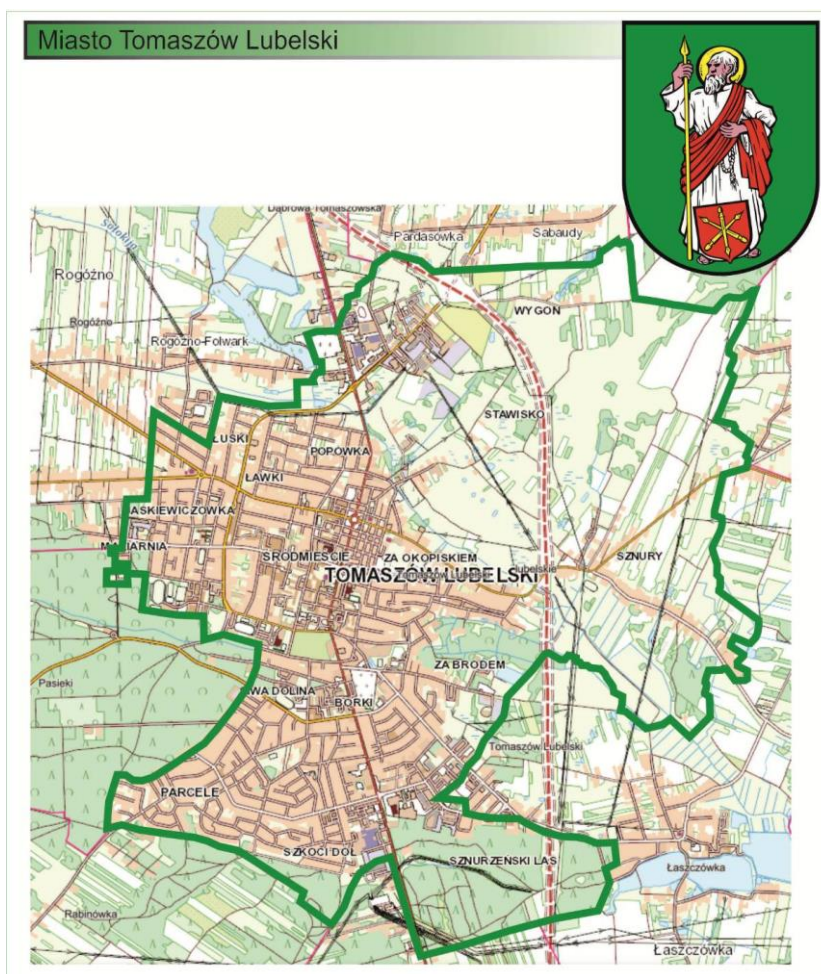

Położenie geograficzne Miasta Tomaszów Lubelski - na mapie województwa lubelskiego

Położenie geograficzne Miasta Tomaszów Lubelski - na mapie powiatu tomaszowskiego

4. Metodologia delimitacji obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji

Metodologię wyznaczenia obszaru zdegradowanego i podobszarów rewitalizacji oraz szczegółowy przebieg procesu diagnostycznego miasta zawiera *Diagnoza na potrzeby wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji wraz z wielokryterialną analizą przestrzenną pozwalającą na delimitację obszaru rewitalizacji na terenie Miasta Tomaszów Lubelski*. Zgodnie z art. 2 ust. 1 ustawy o rewitalizacji, *rewitalizacja* to „kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych”, dlatego przy wyznaczaniu zasięgu obszaru zdegradowanego wzięto pod uwagę zestaw kryteriów zawarty w art. 9 ust. 1 ww. ustawy i Wytycznych, które wskazują na istnienie stanu kryzysowego na danym terenie.

Stan kryzysowy zdefiniowany został jako „stan spowodowany koncentracją negatywnych zjawisk społecznych (w szczególności bezrobocia, ubóstwa, sytuacji demograficznej przestępczości, niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym), współwystępujących z negatywnymi zjawiskami w co najmniej jednej z następujących sfer:

1) *społecznej* - ze szczególnym uwzględnieniem, demografii, dostępności do szkół, ubóstwa, bezrobocia oraz wykluczenia

2) *gospodarczej* – w szczególności niskiego stopnia przedsiębiorczości, słabej kondycji lokalnych przedsiębiorstw;

3) *środowiskowej* – w szczególności w zakresie przekroczenia standardów jakości środowiska, obecności odpadów stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia ludzi bądź stanu środowiska;

4) *przestrzenno-funkcjonalnej* – w szczególności niewystarczającego wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną, braku dostępu do podstawowych usług lub ich niskiej jakości, niedostosowania rozwiązań urbanistycznych do zmieniających się funkcji obszaru, niskiego poziomu obsługi komunikacyjnej, deficytu lub niskiej jakości terenów publicznych;

5) technicznej – w szczególności degradacji stanu technicznego obiektów budowlanych, w tym o przeznaczeniu mieszkaniowym oraz braku funkcjonowania rozwiązań technicznych umożliwiających efektywne korzystanie z obiektów budowlanych, w szczególności w zakresie energooszczędności i ochrony środowiska.

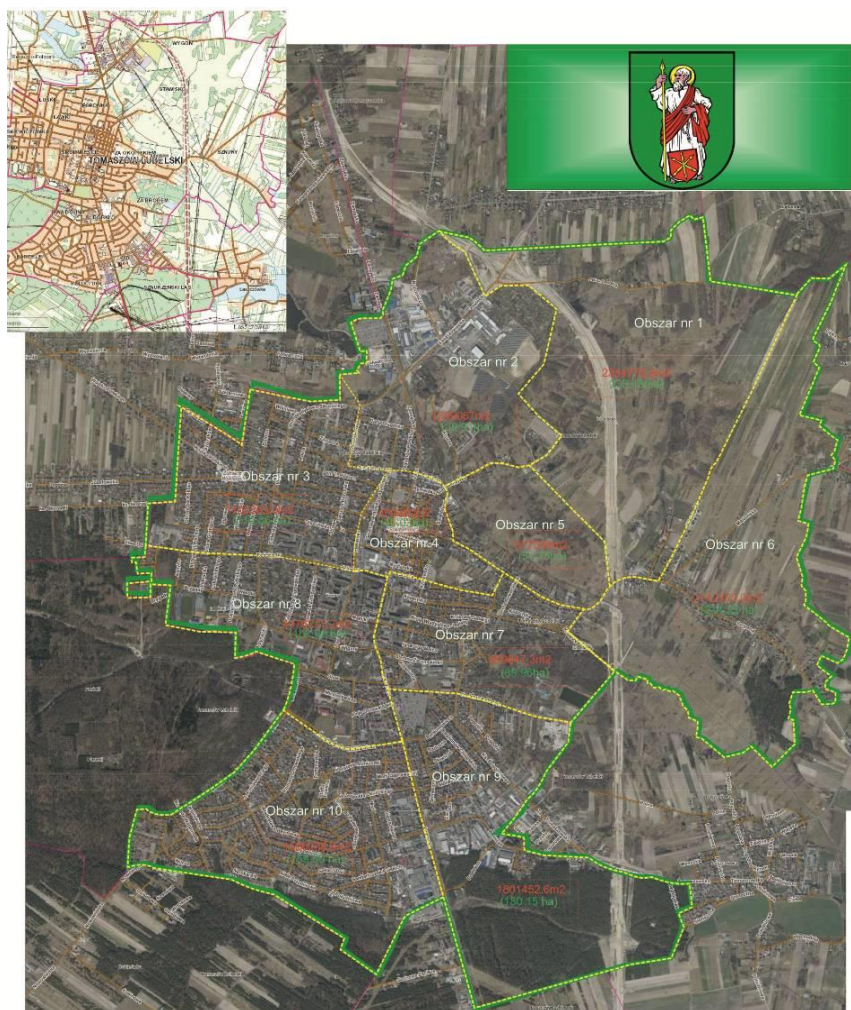
Skalę negatywnych zjawisk odzwierciedlają mierniki rozwoju opisujące powyższe sfery, które wskazują na niski poziom rozwoju lub dokumentują silną dynamikę spadku poziomu rozwoju, w odniesieniu do wartości dla całego miasta”

W związku z powyższym, w celu wyznaczenia obszaru zdegradowanego Miasto Tomaszów Lubelski podzielone zostało na *jednostki strukturalne (referencyjne)*, w sposób odpowiadający istniejącym powiązaniom funkcjonalnym. W procesie diagnostycznym przyjęto podział miasta na obszary funkcjonalno przestrzenne. W przypadku gdzie granicę wyznacza ulica podział następuje wzdłuż osi jezdni oddzielając teren na prawą (PS) i lewą stronę (LS)

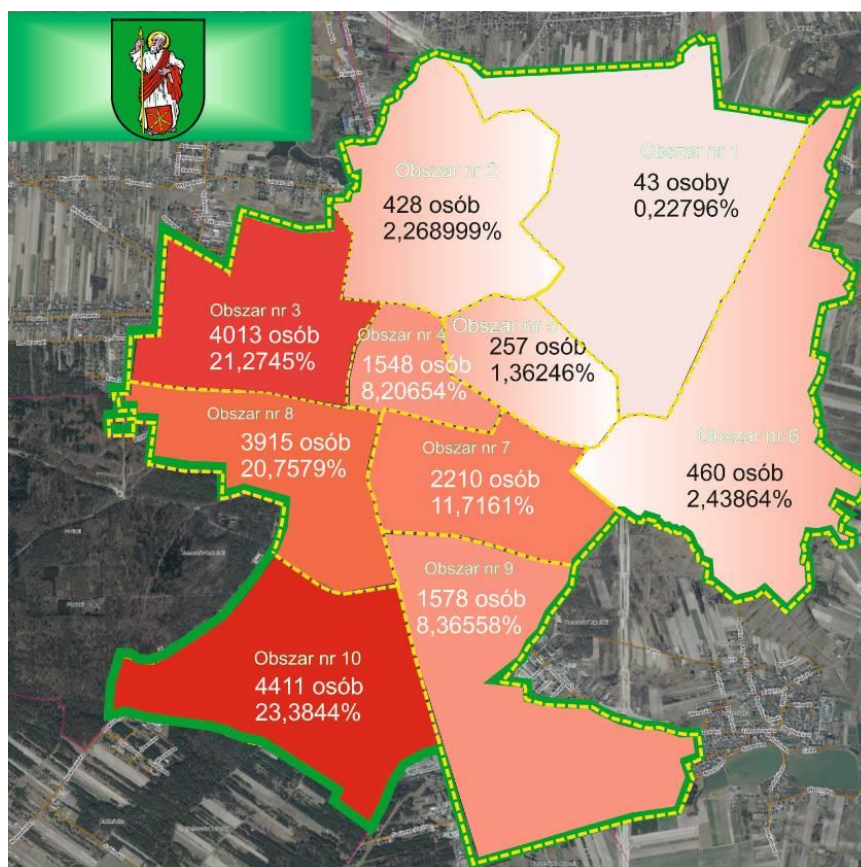
Wyznaczone Obszary/ zgodnie z załącznikiem graficznym:

- **Obszar 1** (granice wyznaczają - granice Miasta Tomaszów Lubelski, ul. Wiejska, obwodnica Miasta Tomaszów Lubelski, obszary przyległe o charakterze rolniczym).
- **Obszar 2** - (granice wyznaczają - granica Miasta Tomaszów Lubelski, obwodnica Miasta Tomaszów Lubelski, ul. Starozamojska,(LS) ul. Stawisko (LS), ul. Armii Krajowej(LS), ul. Mikołaja Reja (PS).
- **Obszar 3** - (granice wyznaczają - granica Miasta Tomaszów Lubelski, ul. Armii Krajowej(PS), ul. Mikołaja Reja(LS), ul. Piekarska(LS) , ul. Tadeusza Kościuszki (LS).
- **Obszar 4** - (granice wyznaczają - ul. Stawisko (PS), ul. Świętojurska(LS), ul. Gałczyńskiego(PS), ul. 29 Listopada(PS), ul. Grota Roweckiego(LS), ul. Kopernika(LS), ul. Stefana Wyszyńskiego(LS), ul. Ks. Piotra Skargi(LS), ul. Bracka (LS), ul. Kościuszki(PS), ul. Piekarska(PS), ul. Kaczorowskiego (PS),ul. Armii Krajowej(PS).
- **Obszar 5** - (granice wyznaczają - obwodnica Miasta Tomaszów Lubelski, ul. Starozamojska(PS), ul. 29 Listopada(LS) ul. Świętojurska(PS), ul. Gałczyńskiego(LS)
- **Obszar 6** - (granice wyznaczają - granice Miasta Tomaszów Lubelski, ul. Wiejska(PS), ul. Szopena (PS),ul. Kopernika(PS), ul. Króla Zygmunta (LS).
- **Obszar 7** - (granice wyznaczają - ul Bracka(PS), ul Stefana Wyszyńskiego(PS), ul. Ks. Piotra Skargi(PS), ul. Kościuszki(LS), ul Grota Roweckiego(PS), ul. 29 Listopada(PS), ul Kopernika(PS), granica Miasta Tomaszów Lubelski, , ul doktora Janusza Petera(LS), ul Lwowska(PS)
- **Obszar 8** - (granice wyznaczają - ul Lwowska(LS), ul Henryka Sienkiewicza(LS), granice Miasta Tomaszów Lubelski, ul Kościuszki(PS)
- **Obszar 9** - (granice wyznaczają - granice Miasta Tomaszów Lubelski. ul Tomaszowska, ul. Rolnicza , ul doktora Janusza Petera(PS), ul Lwowska(PS),
- **Obszar 10** - (granice wyznaczają - granice Miasta Tomaszów Lubelski, ul. Lwowska(LS), ul Henryka Sienkiewicza(PS), ul Leśna.

Wyznaczone obszary delimitacji	Powierzchnia w hektarach	% udział w powierzchni Miasta Tomaszów Lubelski
Obszar 1	235,18 ha	17,64291%
Obszar 2	139,51 ha	10,46587%
Obszar 3	110,5 ha	8,289572%
Obszar 4	40 ha	3,00075%
Obszar 5	57,35 ha	4,302326%
Obszar 6	214,2 ha	16,06902%
Obszar 7	89,31 ha	6,699925%
Obszar 8	107,45 ha	8,060765%
Obszar 9	180,1 ha	13,51088%
Obszar 10	159,4 ha	11,95799%
Suma	1333 ha	100%

Wyznaczone obszary delimitacji	Liczba Mieszkańców w poszczególnych obszarach 2021 r.	% udział w liczbie mieszkańców Miasta Tomaszów Lubelski 2021
Obszar 1	43	0,227959%
Obszar 2	428	2,268992%
Obszar 3	4013	21,27445%
Obszar 4	1548	8,206542%
Obszar 5	257	1,362456%
Obszar 6	460	2,438636%
Obszar 7	2210	11,71606%
Obszar 8	3915	20,75492%
Obszar 9	1578	8,365583%
Obszar 10	4411	23,3844%
Suma	18863	100%

Analiza danych ilościowych w ustalonych jednostkach strukturalnych pozwoliła na stosunkowo łatwe zidentyfikowanie lokalizacji problemów i wyznaczenie granic obszaru zdegradowanego.

Zgodnie z Wytocznymi w zakresie rewitalizacji w przeprowadzonej diagnozie dokonano analizy porównawczej jednostek referencyjnych, opartej na zestawie wskaźników cząstkowych oraz syntetycznych wskaźników degradacji we wszystkich sferach pozwalających na obiektywne określenie stopnia zróżnicowania zjawisk kryzysowych i potencjałów lokalnych na terenie miasta. Syntetyczne wskaźniki koncentracji zjawisk kryzysowych w poszczególnych sferach przedstawione zostały na mapach poglądowych z podziałem na jednostki strukturalne. Jako główne kryteria delimitacji obszaru zdegradowanego przyjęto analizę, wskaźniki

ustalone na podstawie danych statystycznych gromadzonych w Mieście Tomaszów Lubelski, Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej oraz instytucji zewnętrznych, m.in.: Urzędu Pracy, Komendy Policji w Tomaszowie Lubelskim, a także ogólnodostępne dane z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Część pozyskanych danych została wykorzystana do porównawczej analizy ilościowej wskaźników ze średnią wartością dla całego miasta, a część posłużyła do dokonania analizy jakościowej charakteryzującej ważne dla rewitalizacji deficyty i problemy obszarów oraz lokalne potencjały.

W ramach prac nad szeroką diagnozą Miasta Tomaszów Lubelski przeprowadzono prace polegające na zgromadzeniu materiałów źródłowych oraz danych dotyczących miasta, zarówno ilościowych, jak i jakościowych. Przeprowadzono wnikliwą kwerendę materiałów dotyczących wartości naturalnych i kulturowych.

Dodatkowo na obszarze miasta, w każdym z obszarów przeprowadzone zostały bezpośrednie badania ankietowe wśród radnych, mieszkańców, wywiady oraz wizja lokalna, dzięki czemu pozyskano informacje niefigurujące w żadnym z dostępnych źródeł informacji. Na etapie wstępnego rozpoznania po przedstawionej informacji przez Burmistrza Miasta Tomaszów Lubelski o przystąpieniu do prac nad przygotowaniem Gminnego Programu Rewitalizacji dla Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026 przeprowadzono badanie ankietowe i wywiady oraz dwa otwarte spotkania z interesariuszami, co szczegółowo opisano w raportach z konsultacji: *"Raport z konsultacji społecznych w sprawie wyznaczania obszarów zdegradowanych i stref rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski oraz w sprawie określenia zasad wyznaczania składu oraz zasad działania Komitetu Rewitalizacji"* i w *"Raport z konsultacji społecznych PROJEKTU UCHWAŁY w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji na terenie Miasta Tomaszów Lubelski"*

W procesie delimitacji obszaru zdegradowanego wykorzystano różnorodne źródła informacji, dzięki czemu zastosowane podejście ma charakter kompleksowy i łączy wykorzystanie metod ilościowych z jakościowymi.

Istotnym dokumentem dla opracowania szczegółowej diagnozy Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026 była zaktualizowana **Strategia Rozwoju Lokalnego Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2017 – 2022 oraz Raport o Stanie Miasta Tomaszów Lubelski za rok 2020**.

Problemy zidentyfikowane w strategii oraz raporcie zostały uwzględnione podczas opracowania diagnozy Miasta Tomaszów Lubelski.

Przedstawione problemy zostały przeanalizowane w poszczególnych obszarach. Analiza problemów społecznych została uzupełniona analizą wskaźników odpowiednich dla problemów gospodarczych, przestrzenno - funkcjonalnych, technicznych i środowiskowych.

5. Diagnoza Miasta Tomaszów Lubelski wykonana na podstawie Monitora Miast Polski

RAPORT Z ANALIZY ROZWOJU GMINY
GMINA MIEJSKA
TOMASZÓW LUBELSKI
KOD TERYT: 0618011
MAKROREGION : WSCHODNI
WOJEWÓDZTWO: LUBELSKIE
PODREGION: CHEŁMSKO -ZAMOJSKI
POWIAT: TOMASZOWSKI
GRUPA PORÓWNAWCZA:
GMINY MIEJSKIE: OŚRODKI WIELOFUNKCYJNE

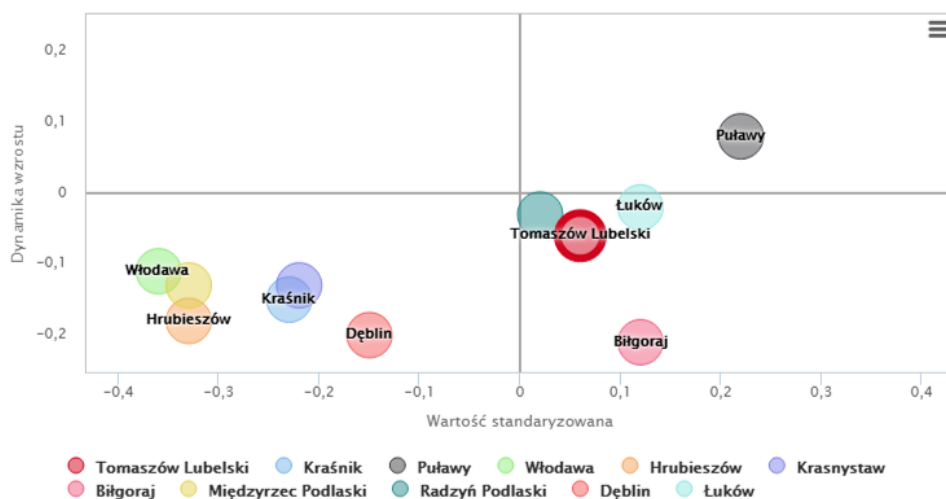
DLA WYKONANIA ANALIZY W WOJEWÓDZTWIE WYTYPOWANO 11 JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO O PODOBNEJ FUNKCJI W STRUKTURZE OSIEDLEŃCZEJ KRAJU.

W badaniu porównano: Tomaszów Lubelski, Kraśnik, Puławy, Włodawa, Hrubieszów, Krasnystaw, Biłgoraj, Międzyrzec Podlaski, Radzyń Podlaski, Dęblin, Łuków.

Ogólny Wskaźnik Rozwoju Gminy

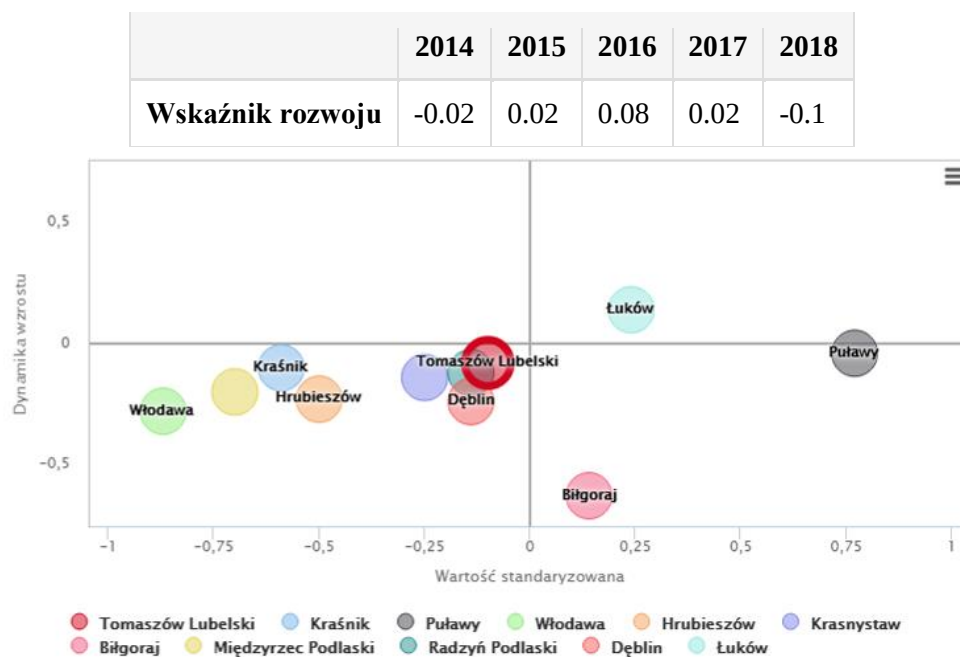
	2014	2015	2016	2017	2018
Wskaźnik rozwoju	0.12	0.12	0.17	0.13	0.06

Wartość standaryzowana Dynamika wzrostu: Tomaszów Lubelski, Kraśnik, Puławy, Włodawa, Hrubieszów, Krasnystaw, Biłgoraj, Międzyrzec Podlaski, Radzyń Podlaski, Dęblin, Łuków: -0,4-0,3-0,2-0,100,10,20,30,4-0,2-0,100,10,2

	Wartość	Dynamika
Tomaszów Lubelski	0.06	-0.06
Kraśnik	-0.23	-0.15
Puławy	0.22	0.08
Włodawa	-0.36	-0.11
Hrubieszów	-0.33	-0.18
Krasnystaw	-0.22	-0.13
Biłgoraj	0.12	-0.21
Międzyrzec Podlaski	-0.33	-0.13
Radzyń Podlaski	0.02	-0.03
Dęblin	-0.15	-0.2
Łuków	0.12	-0.02

Wskaźnik Rozwoju - Wymiar gospodarczy

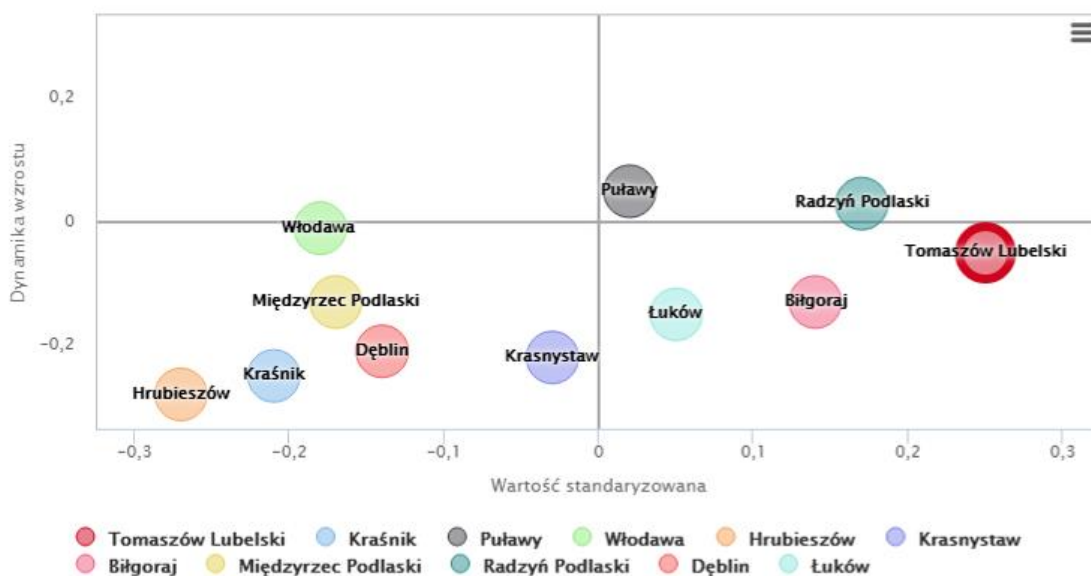

Wartość standaryzowana Dynamika wzrostu: Tomaszów Lubelski, Kraśnik, Puławy, Włodawa, Hrubieszów, Krasnystaw, Biłgoraj, Międzyrzec Podlaski, Radzyń Podlaski, Dęblin, Łuków, :-1-0,75-0,5-0,250,250,50,751-0,500

	Wartość	Dynamika
Tomaszów Lubelski	-0.1	-0.08
Kraśnik	-0.59	-0.1
Puławy	0.77	-0.04
Włodawa	-0.87	-0.28
Hrubieszów	-0.5	-0.23
Krasnystaw	-0.25	-0.14
Biłgoraj	0.14	-0.63
Międzyrzec Podlaski	-0.7	-0.2
Radzyń Podlaski	-0.14	-0.12
Dęblin	-0.14	-0.24
Łuków	0.24	0.14

Wskaźnik Rozwoju - Wymiar społeczny

	2014	2015	2016	2017	2018
Wskaźnik rozwoju	0.36	0.31	0.4	0.32	0.25

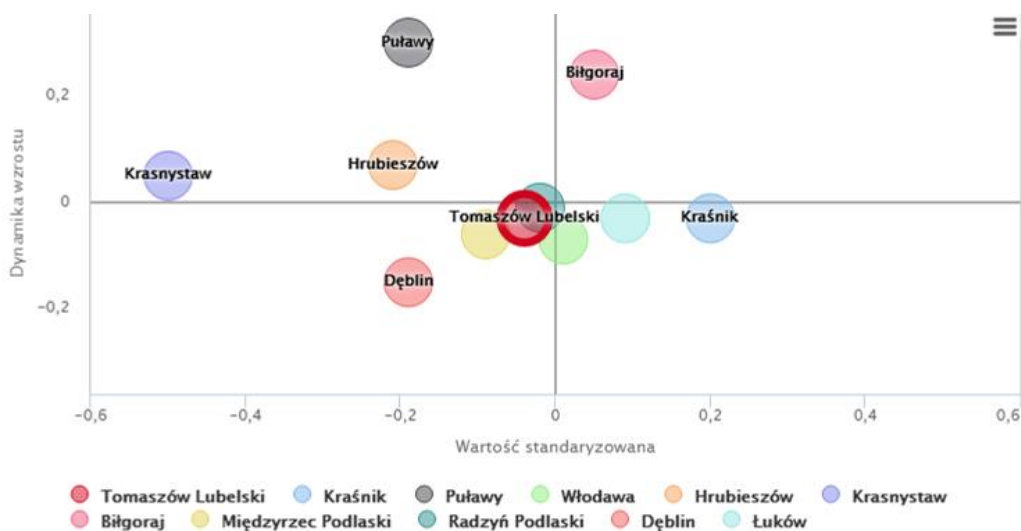

Wartość standaryzowana Dynamika wzrostu : Tomaszów Lubelski, Kraśnik, Puławy, Włodawa, Hrubieszów, Krasnystaw, Biłgoraj, Międzyrzec Podlaski, Radzyń Podlaski, Dęblin, Łuków - 0,3-0,2-0,100,10,20,3-0,200,2

	Wartość	Dynamika
Tomaszów Lubelski	0.25	-0.05
Kraśnik	-0.21	-0.25
Puławy	0.02	0.05
Włodawa	-0.18	-0.01
Hrubieszów	-0.27	-0.28
Krasnystaw	-0.03	-0.22
Biłgoraj	0.14	-0.13
Międzyrzec Podlaski	-0.17	-0.13
Radzyń Podlaski	0.17	0.03
Dęblin	-0.14	-0.21
Łuków	0.05	-0.15

Wskaźnik Rozwoju - Wymiar środowiskowy

	2014	2015	2016	2017	2018
Wskaźnik rozwoju	-0.08	-0.06	-0.07	-0.04	-0.04

Wartość standaryzowana Dynamika wzrostu: Tomaszów Lubelski, Kraśnik, Puławy, Włodawa, Hrubieszów, Krasnystaw, Biłgoraj, Międzyrzec Podlaski, Radzyń Podlaski, Dęblin, Łuków -0,6-0,4-0,200,20,40,6-0,200,2

	Wartość	Dynamika
Tomaszów Lubelski	-0.04	-0.03
Kraśnik	0.2	-0.03
Puławy	-0.19	0.3
Włodawa	0.01	-0.07
Hrubieszów	-0.21	0.07
Krasnystaw	-0.5	0.05
Biłgoraj	0.05	0.24
Międzyrzec Podlaski	-0.09	-0.06
Radzyń Podlaski	-0.02	-0.01
Dęblin	-0.19	-0.15
Łuków	0.09	-0.03

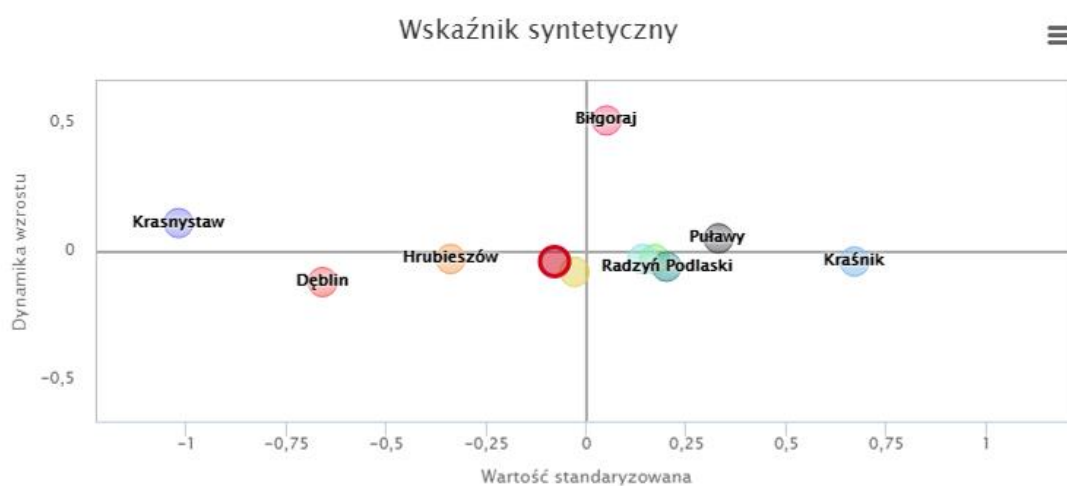
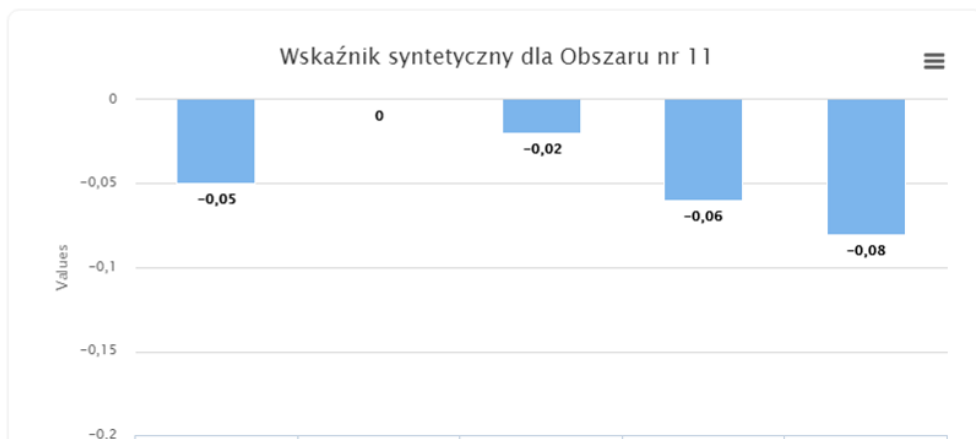
Ład i struktura przestrzenna

Zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym pod pojęciem "ładu przestrzennego" należy rozumieć takie ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno - gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno estetyczne.

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026

W praktyce oznacza to takie podejście do kształtowania przestrzeni miejskiej które:

1. Jest pro-aktywne, świadome i wyraża się w publicznie dostępnych dokumentach planistycznych.
2. Gwarantuje mieszkańcom wpływ na decyzję dotyczącą sposobu wykorzystania przestrzeni miejskiej.
3. Sprzyja zwartości zabudowy, przez co obniża koszty udostępniania infrastruktury technicznej i świadczenia usług publicznych.
4. Zapewnia mieszkańcom dostęp do terenów zielonych i walorów przyrodniczych.
5. Dbą o estetykę sposobu korzystania z przestrzeni publicznej.
6. Mając na uwadze powyższe została przeprowadzona ocena stopnia rozwoju Miasta Tomaszów Lubelski.

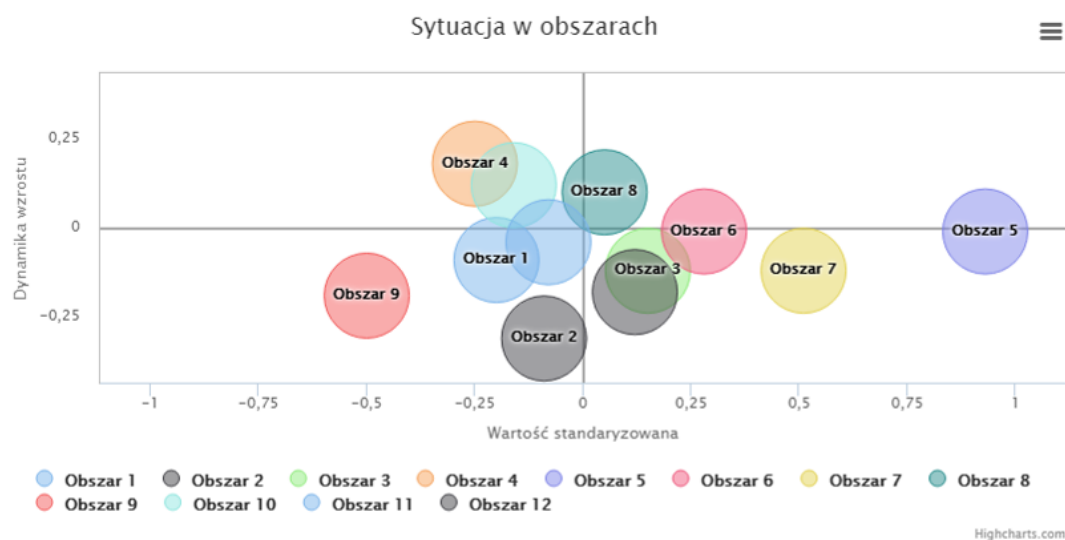

Dynamika zmian, analiza wskaźników w 12 głównych obszarach

	2014	2018
Wymiar gospodarczy	-0.02	-0.1
Wymiar społeczny	0.36	0.25
Wymiar środowiskowy	-0.08	-0.04

Obszary :1.Gospodarka, 2.Rynek pracy, 3.Sytuacja materialna mieszkańców, 4.Finanse lokalne, 5.Uслуги i infrastruktura, 6.Mieszkania, 7.Kapitał społeczny, 8.Bezpieczeństwo, 9.Demografia, 10. Transport, 11. Ład przestrzenny, 12.Środowisko

Obszary analizy	2014	2015	2016	2017	2018
Obszar 1. Gospodarka	-0.11	-0.16	-0.21	-0.23	-0.2
Obszar 2. Rynek pracy	0.14	0.06	0.11	-0.02	-0.09
Obszar 3. Sytuacja materialna mieszkańców	0.26	0.22	0.21	0.12	0.15
Obszar 4. Finanse lokalne	-0.37	-0.06	0.2	0.19	-0.25
Obszar 5. Usługi i infrastruktura	1.11	1.15	0.99	0.93	0.93
Obszar 6. Mieszkania	0.61	0.27	0.45	0.32	0.28
Obszar 7. Kapitał społeczny	0.58	0.47	0.57	0.59	0.51
Obszar 8. Bezpieczeństwo	-0.09	0.15	0.36	0.06	0.05
Obszar 9. Demografia	-0.42	-0.47	-0.38	-0.3	-0.5
Obszar 10. Transport	-0.41	-0.35	-0.29	-0.18	-0.16
Obszar 11. Ład przestrzenny	-0.05	0	-0.02	-0.06	-0.08
Obszar 12. Środowisko	0.21	0.16	0.09	0.11	0.12

Wartość standaryzowana
Dynamika wzrostu Sytuacja w obszarach

Obszary analizy	Wartość standaryzowana	Dynamika
Obszar 1. Gospodarka	-0.2	-0.09
Obszar 2. Rynek pracy	-0.09	-0.31
Obszar 3. Sytuacja materialna mieszkańców	0.15	-0.12

Obszary analizy	Wartość standaryzowana	Dynamika
Obszar 4. Finanse lokalne	-0.25	0.18
Obszar 5. Usługi i infrastruktura	0.93	-0.01
Obszar 6. Mieszkania	0.28	-0.01
Obszar 7. Kapitał społeczny	0.51	-0.12
Obszar 8. Bezpieczeństwo	0.05	0.1
Obszar 9. Demografia	-0.5	-0.19
Obszar 10. Transport	-0.16	0.12
Obszar 11. Ład przestrzenny	-0.08	-0.04
Obszar 12. Środowisko	0.12	-0.18

6. Szczegółowa diagnoza Miasta Tomaszów Lubelski z uwzględnieniem wyznaczonych jednostek referencyjnych - obszarów

6.a. Sfera społeczna

Ukierunkowanie na zjawiska i problemy w obszarze życia społecznego mieszkańców obszarów rewitalizowanych jest mocno akcentowane w polityce rewitalizacyjnej gmin. Rewitalizacja ma bowiem na celu odnowienie społecznego potencjału osiedli, dzielnic i sąsiedztwa, dzięki czemu miejscowe społeczności mają szansę na integrację z szerszym środowiskiem. Tym samym przedmiotem rewitalizacji nie jest określona przestrzeń fizyczna, lecz społeczności lokalne oraz różne grupy interesariuszy, mieszkające lub użytkujące dany obszar. To właśnie aspekt społeczny jest fundamentem projektowania działań rewitalizacyjnych, stąd problemy z jakimi borykają się mieszkańcy oraz potrzeby jakie wykazują w obszarze jakości życia, mają kluczowe znaczenie dla przyszłych decyzji rewitalizacyjnych.

Z tego względu rozdział prezentujący sferę społeczną Miasta Tomaszów Lubelski jest najbardziej rozbudowany w całej diagnozie. Wiedza na temat negatywnych zjawisk społecznych, ale i potencjałów tkwiących w społecznościach lokalnych terenów rewitalizowanych, będzie niezbędna do zaprojektowania odpowiednich działań naprawczych, dopasowanych do specyfiki każdego z obszarów.

6.a.1. Demografia

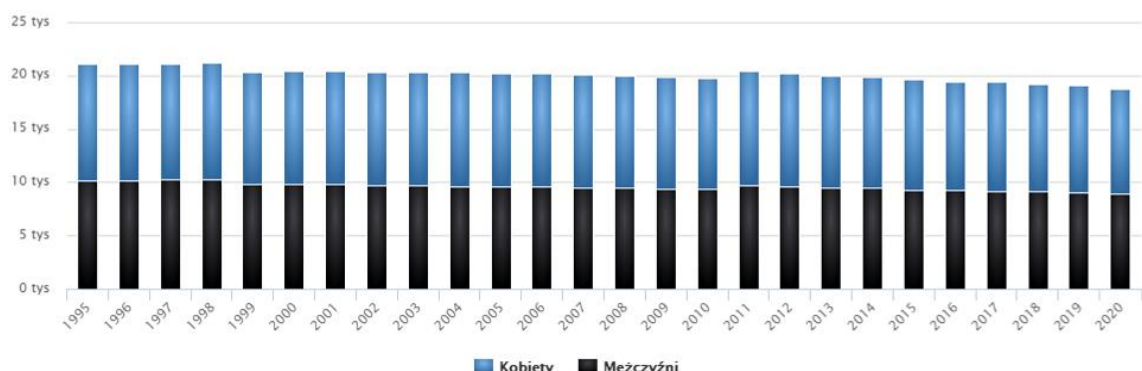
Ludność i jej kondycja jest jednym z najważniejszych czynników decydujących o pozycji i potencjale danego regionu. Dzięki mieszkańcom i zasobom, które wykorzystują możliwy jest rozwój zamieszkiwanego obszaru. Istotne jest zatem przeanalizowanie pod tym kątem Miasta Tomaszów Lubelski. Zmiany liczby ludności wpływają na zmianę liczby podatników, determinują popyt na usługi komunalne i komercyjne, a także wpływają na zjawiska przestrzenne. Zmiany populacji wywierają również duży wpływ na rynek pracy, szkolnictwo, ochronę zdrowia oraz kondycję finansową jednostki samorządu terytorialnego.

Rozwój społeczno-gospodarczy gminy jest uzależniony nie tylko od liczby ludności, ale również od innych czynników, na które składają się struktura wiekowa ludności oraz zachodzące w niej procesy demograficzne.

Wykres. 1.

Populacja – Tomaszów Lubelski w latach 1995 – 2020

(Źródło: GUS)

Na podstawie danych zawartych w Wykresie.1. można dostrzec, iż liczba ludności w Mieście Tomaszów Lubelski się zmniejsza. W analizowanym okresie wzrost odnotować można jedynie w 2011 i 2012 roku w stosunku do roku poprzedniego, a następnie każdego roku liczba ludności w mieście zmniejszała się. Ogólnie, w 2020 roku liczba osób zamieszkujących miasto (18783 osób) była niższa niż w 1995 roku, gdy wynosiła (21062) osób. Sam spadek liczby ludności nie przesądza o problemie, jednakże utrzymująca się ujemna dynamika wskazuje na jego pogłębianie.

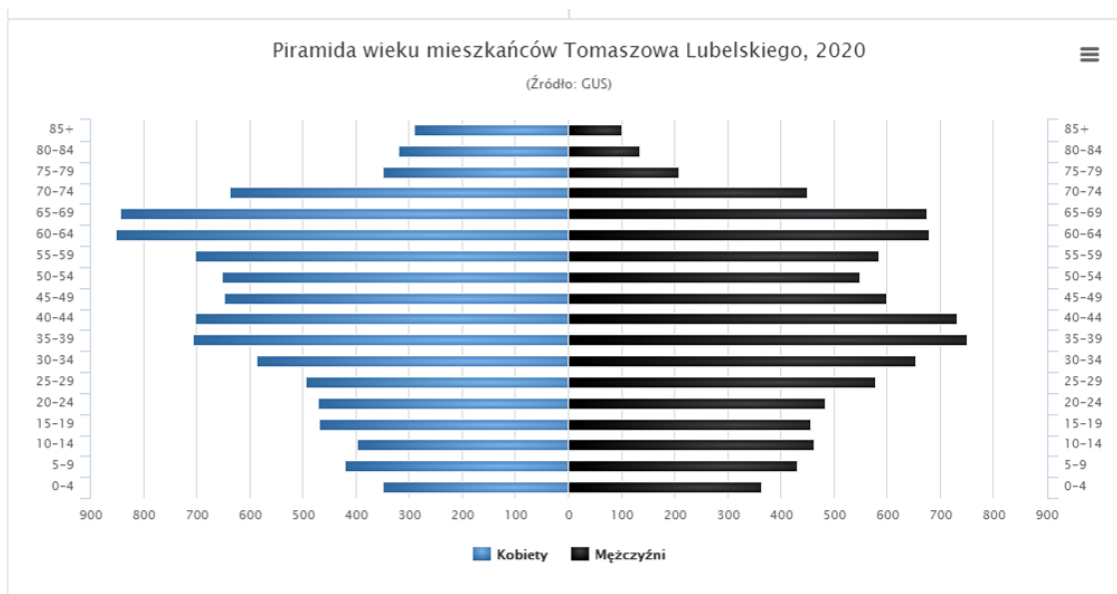
Tab.1. Gęstość zaludnienia

Polska	123/km ²
Województwo Lubelskie	85/km ²
Powiat Tomaszów	57/km ²
Miasto Tomaszów Lubelski	1 444,5/km ²

Tabela zawiera dane dotyczące gęstości zaludnienia. Zestawione wartości dotyczą roku 2020 i pokazują, że w mieście Tomaszów Lubelski wskaźnik ten jest wysoki, zwłaszcza na tle wartości średnich pozostałych jednostek terytorialnych wyższego stopnia.

STRUKTURA PŁCI I WIEKU

Struktura płci mieszkańców miasta Tomaszów Lubelski charakteryzuje się zdecydowanie większym udziałem kobiet. Przewaga liczby kobiet nad liczbą mężczyzn jest szczególnie widoczna w przedziale wiekowym powyżej 50 lat.

Współczynnik feminizacji wynosi 111 i jest to wartość wyższa niż średnia .

Tab.2. Wiek Mieszkańców Tomaszowa Lubelskiego

Lata	Miasto	Województwo	Cała Polska
2019	43,4	42,1	41,9
2020	43,8	42,4	42,0

Średni wiek mieszkańca Tomaszowa lubelskiego to 43,8 lat i jest on wyższy od średniej województwa i Polski. Wzrósł on od roku poprzedniego o 0,4. Tendencja ta obserwowana jest również w województwie i kraju.

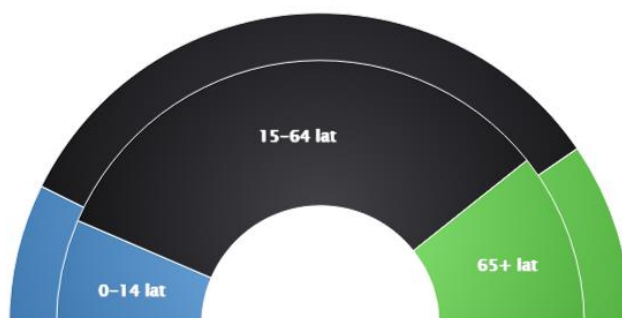
Relacja ilości osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym jest pierwszym ważnym wskaźnikiem sytuacji demograficznej analizowanego obszaru. Relacje te w roku 2019 dla Miasta Tomaszów Lubelski przedstawiają się następująco:

- odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym (w wieku do 17 lat) – 18,20%;
- odsetek osób w wieku produkcyjnym (kobiety 18-59 lat, mężczyźni 18-64 lata) – 56,91 %;
- odsetek osób w wieku poprodukcyjnym (kobiety w wieku powyżej 60 lat, mężczyźni powyżej 65 lat) – 24,88%.

Scharakteryzowane powyżej trendy demograficzne mają niekorzystny wpływ na rynek pracy oraz system ubezpieczeń społecznych. Mogą również wpłynąć na sytuację finansową miasta, gdyż wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym powoduje potrzebę zwiększenia wydatków na pomoc społeczną i zapewnienie opieki osobom starszym.

Biologiczne grupy wieku – Tomaszów Lubelski, 2020

(Źródło: GUS)

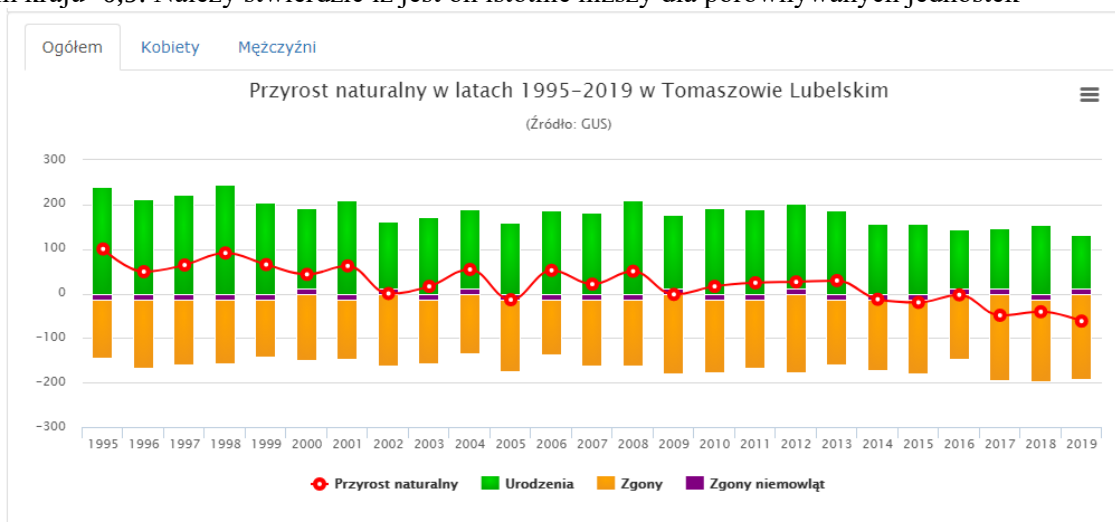

PROGNOZA DEMOGRAFICZNA

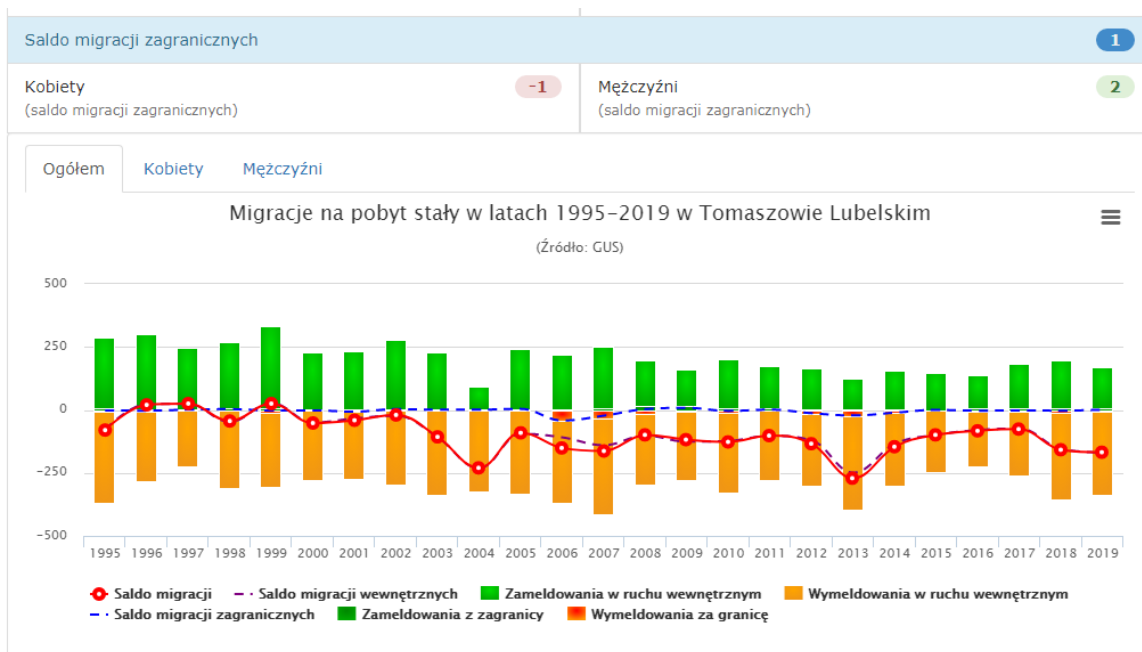
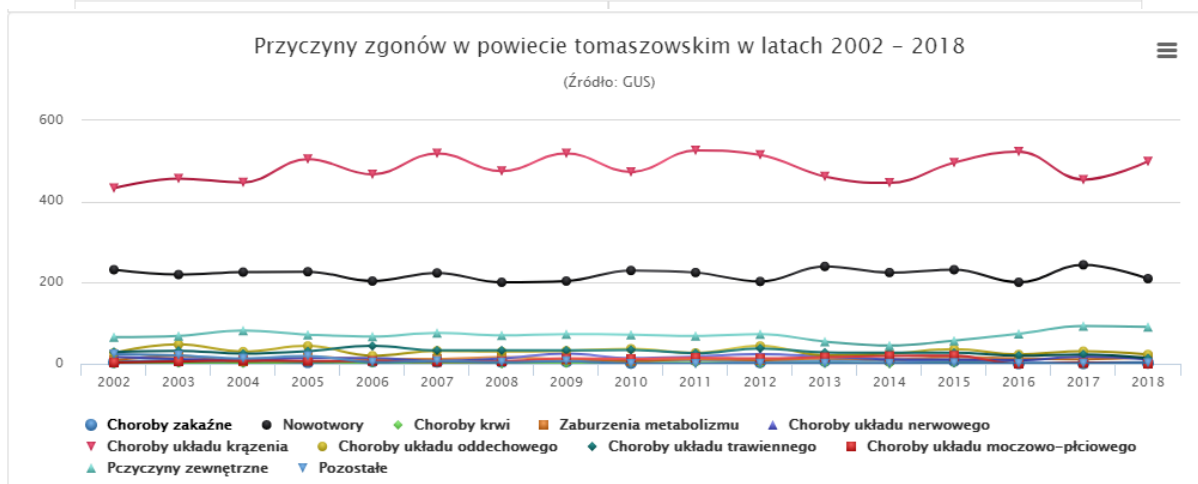
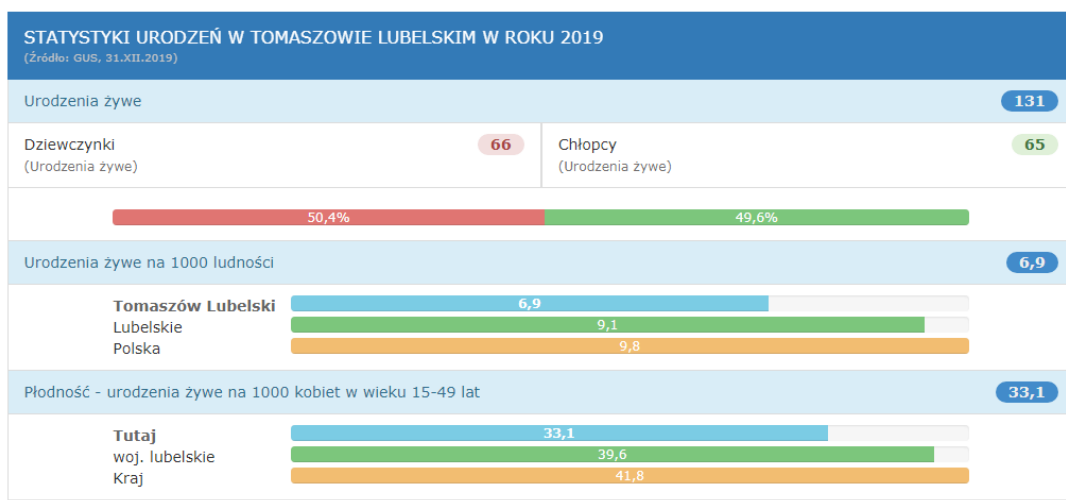
Biorąc pod uwagę prognozy liczby ludności Głównego Urzędu Statystycznego w **2021 roku** populacja **Tomaszowa Lubelskiego** będzie wynosić: 18 295

Zgodnie z prognozą tereny miast do 2050 roku około 30% ogółu ludności miejskiej opuści swoje miasta, w porównaniu do 2015 roku, a na terenach wiejskich nastąpi spadek liczby mieszkańców o około 11,9%. Wyniki prognozy świadczą o większej liczbie osób emigrujących z terenów miejskich niż wiejskich, co wiąże się z obserwowaną tendencją suburbanizacji i coraz częstszych decyzji o osiedlaniu się ludności na obszarach wiejskich. Ogólny spadek liczby ludności w powiecie tomaszowskim i mieście Tomaszów Lubelski wynika z zachodzących zmian w strukturze demograficznej i gospodarczej na terenie całego kraju, szczególnie w Polsce Wschodniej.

Przyrost naturalny w Tomaszowie Lubelskim wynosił w 2019 roku -3,3, w województwie -1,8, zaś w całym kraju -0,9. Należy stwierdzić iż jest on istotnie niższy dla porównywanych jednostek

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026

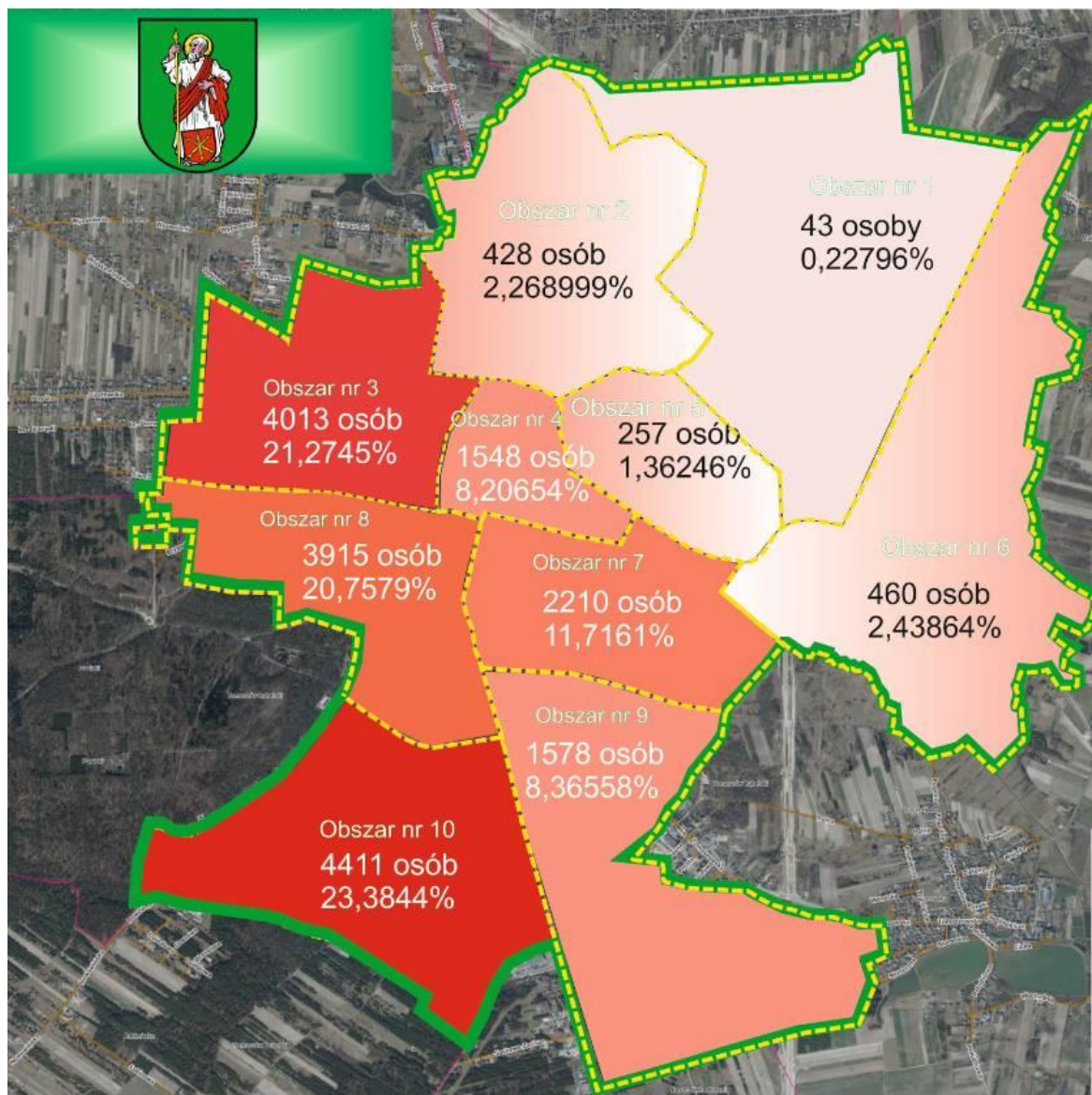
Analiza powyższych danych wskazuje na następujące problemy:

- spada liczba ludności miasta, spowodowana ujemnym przyrostem naturalnym, dużą liczbą zgonów oraz migracją,
- liczba urodzeń jest istotnie niższa niż średnia dla kraju i województwa,

- wzrasta wskaźnik osób w wieku poprodukcyjnym w stosunku do osób w wieku produkcyjnym.

Szczegółowa sytuacja demograficzna w wyznaczonych obszarach

Ze szczegółowej analizy wynika iż mieszkańcy Tomaszowa Lubelskiego zdecydowanie wybierają do zamieszkania tereny obszarów 3,10,8. Tereny poza obwodnicą użytkowane są głównie rolniczo. Zastanawiającym jest fakt bardzo niskiej liczby ludności w bezpośrednim sąsiedztwie centrum - obszaru nr 5, który zamieszkuje 257 osób.

Jednym z największych problemów Miasta Tomaszów Lubelski jest starzenie się społeczeństwa, dlatego też przeanalizowano jak powyższa sytuacja wygląda w wyodrębnionych jednostkach. Analizę przedstawia poniższa tabela badająca udział osób starszych (powyżej 60 roku życia) w badanych obszarach.

Tab.3. Procentowy udział osób starszych 60+ w ogólnej liczbie mieszkańców

% udział Osób starszych	Obszar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020r.	11,38	22,25	25,52	31,33	20,62	19,82	29,31	30,19	23,76	25,81
2021r.	11,63	22,90	26,94	32,24	21,40	19,57	30,09	31,26	24,71	27,64

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026

Najwyższy udział osób starszych w badanej populacji obszarów wykazano w obszarze 4. Powyższe dane potwierdzają wywiady przeprowadzone z dzielnicowymi Komendy Powiatowej Policji w Tomaszowie Lubelskim, podczas których Dzielnicowi wskazywali iż teren ten zamieszkują głównie samotne osoby starsze. Kolejnym problemem miasta jest ujemny przyrost naturalny. Dlatego też zbadano liczbę urodzeń w poszczególnych obszarach. Wskaźnik ustalono obliczając % urodzeń w stosunku do liczby ludności zamieszkującej dany obszar.

Tab.4. Wskaźnik urodzeń w wyznaczonych obszarach

%	Obszar									
Wskaźnik urodzeń	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020r.	0	1,16822	0,598056	0,645995	0,77821	0,652174	0,859729	0,791826	1,204056	0,544094
2021r.	0	0,46728	0,47346	0,19379	0,77821	0,6521739	0,361990	0,510855	0,570342	0,566764
Średnio	0	0,81775	0,535758	0,419893	0,77821	0,652174	0,61086	0,651341	0,887199	0,555429

Analiza wykazała iż najmniej dzieci urodziło się w obszarach 1 i 4

Przebadano również liczbę zgonów w poszczególnych obszarach oraz różnicę pomiędzy zgonami a urodzeniami.

Tab.5. Wskaźnik zgonów w wyznaczonych obszarach

%	Obszar									
Wskaźnik urodzeń	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020r.	6,8181	1,1467	1,1511	1,3897	0,3891	1,1135	1,0563	1,5551	0,6896	0,9730
2021r.	2,3255	0,4672	0,8223	1,4857	0,3891	0,8695	1,2217	1,0472	0,6337	0,6574
Średnio	4,5718	0,80695	0,9867	1,4377	0,3891	0,9915	1,139	1,30115	0,66165	0,8152

Migracja należy do ważnych czynników wpływających na procesy demograficzne, dlatego też przeanalizowano ruchy mieszkańców w obrębie badanych stref. Wskaźnikiem dla prześledzenia migracji będzie badana liczba osób zameldowanych bądź wymeldowanych z obszarów w porównaniu do całkowitej liczby mieszkańców wyznaczonej strefy.

Tab.6. Wskaźnik liczba osób zameldowanych

% wskaźnik wzrostu - osoby zameldowane	Obszar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020	6,8181	2,2935	2,9635	3,4744	3,112	3,5634	3,6971	4,8383	5,078	5,1083
2021	0	0,9345	1,5698	1,1627	0,778	0,6521	1,583	1,4303	1,5842	1,3602
średnia	3,40905	1,614	2,26665	2,31855	1,945	2,10775	2,64005	3,1343	3,3311	3,23425

Najniższym wskaźnikiem obrazującym liczbę osób nowo zameldowanych charakteryzowały się obszary 2,3,4,5,6,

Tab. 7. Wskaźnik liczba osób wymeldowanych

% wskaźnik osoby wymeldowane	Obszar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020	0	0,9174	2,081	1,1370	0,7782	0,4454	2,5528	2,0241	2,0062	1,2162
2021	0	0,9345	1,5698	1,1627	0,7782	0,6521	1,5837	1,4303	1,5842	1,3602
średnia	0	0,92595	1,8254	1,14985	0,7782	0,54875	2,06825	1,7272	1,7952	1,2882

Najniższą liczbą osób wymeldowanych odznaczały się obszary 3,4,7,8,9

6.a.2. Wykluczenie społeczne

Realizacją zadań w zakresie pomocy społecznej na terenie Miasta Tomaszów Lubelski zajmuje się Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Tomaszowie Lubelskim, zlokalizowany przy ul. Jana Pawła II 12, 22-600 w Tomaszowie Lubelskim.

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Tomaszowie Lubelskim jest jednostką organizacyjną Gminy Miejskiej Tomaszów Lubelski. Funkcjonuje na podstawie Uchwały Nr X/58/90 Miejskiej Rady Narodowej z dnia 28 lutego 1990 roku w sprawie utworzenia jednostki budżetowej pod nazwą Ośrodek Pomocy Społecznej w Tomaszowie Lubelskim oraz na podstawie ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2020, poz. 713 z późn. zm.).

Przedmiotem działalności Ośrodka jest głównie wykonywanie zadań własnych i zleconych z zakresu pomocy społecznej określonych w ustawie o pomocy społecznej oraz innych ustaw.

Powody przyznania pomocy przez MOPS w Tomaszowie Lubelskim

Najczęstszym powodem przyznania pomocy w 2020 roku było:

- ubóstwo (na podstawie tej przesłanki pomocy udzielono 233 rodzinom);
- bezrobocie (171 rodzin);
- długotrwała lub ciężka choroba (242 rodziny);
- niepełnosprawność (174 rodzin);
- bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i w prowadzeniu gospodarstwa domowego (53 rodziny);
- alkoholizm (1 rodzina);
- trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu karnego (6 osób).

Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej podejmuje szereg działań w celu pomocy mieszkańcom wymagającym wsparcia:

- zadania ustawy o pomocy społecznej, ustawy o wspieraniu rodziny i systemie;
- pieczy zastępczej oraz ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie;
- zadania ustawy o świadczeniach rodzinnych, ustawy o ustalaniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów, ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów oraz ustawy o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin "Za życiem";
- zadania ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci;
- zadania wynikające z rządowego programu „Dobry start”;
- zadania wynikające z ustawy – Prawo ochrony środowiska;
- zadania ustawy o dodatkach mieszkaniowych i dodatkach energetycznych;
- zadania w zakresie pomocy materialnej o charakterze socjalnym dla uczniów;
- zadania wynikające z Programu „Karta Dużej Rodziny”.

Dodatkowa działalność podejmowana przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Tomaszowie Lubelskim

- Program „Rodzina Trzy Plus”
- Karta Seniora
- Wsparcie z Europejskiego Funduszu Pomocy Najbardziej Potrzebującym (FEAD) 2014-2020
- Posiłek i pomoc żywnościowa dla osób przebywających na kwarantannie
- Wsparcie dla seniorów w związku z epidemią COVID-19
- „Pudełko życia”
- Projekt „Nowa Szansa”
- Program „Asystent Osobisty Osoby Niepełnosprawnej”
- Spotkania animacyjne związane z rozwojem ekonomii społecznej.
- Klub Integracji Społecznej „Aktywni”
- Grób Dzieci Utraconych

Aktualizacja Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2017-2022 przedstawia głębsze problemy społeczne. Prawdopodobnie jest to spowodowane tym iż nie wszyscy potrzebujący decydują się na pomoc MOPS.

IV.2.a Tabela nr 2. Zestawienie najczęściej występujących problemów społecznych w gminie miejskiej Tomaszów Lubelski.

L.P.	Problemy społeczne	Tak	Nie	Nie wiem
1.	Bezdomność	84	130	95
2.	Ubóstwo	162	80	61
3.	Bezrobocie	264	24	29
4.	Alkoholizm	253	27	27
5.	Narkomania	165	46	92
6.	Sieroctwo	77	88	136
7.	Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych	160	47	99
8.	Trudności w prowadzeniu gospodarstwa domowego	129	72	98
9.	Niepelnosprawność	222	39	47
10.	Długotrwała lub ciężka choroba	200	33	71
11.	Trudności w integracji cudzoziemców	48	105	141
12.	Brak ochrony macierzyństwa	65	118	109
13.	Wielodzietność	100	109	81
14.	Kłeska żywiołowa lub ekologiczna	36	174	94
15.	Zdarzenia losowe i sytuacje kryzysowe	116	93	84
16.	Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego	89	80	131
17.	Handel ludźmi	16	168	123
18.	Przemoc w rodzinie	178	74	87
19.	Brak pozytywnego postrzegania starości w społeczeństwie	157	73	69
20.	Brak warunków umożliwiających wykorzystanie osób starszych na rynku pracy	190	46	68
21.	Niedostateczna ochrona zdrowia, dostęp do diagnostyki, leczenia i rehabilitacji dla osób starszych	226	36	44
22.	Zapewnienie bezpieczeństwa osobom starszym	164	55	73
23.	Brak odpowiedniej edukacji społeczeństwa w zakresie problemów wieku senioralnego	142	62	94
24.	Inne (jakie?):	11	8	22

Mając na uwadze trudną sytuację oraz liczne problemy społeczne w Mieście Tomaszów Lubelski wykonano szczegółową analizę wskaźników dotyczącą poszczególnych zagadnień.

6.a.3. Ubóstwo

Zgodnie z przeprowadzonymi wywiadami z mieszkańcami miasta oraz zestawieniem przygotowanym przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Tomaszowie Lubelskim, ubóstwo to jeden z ważniejszych problemów mieszkańców. Procentowy udział osób ubogich w stosunku do liczby mieszkańców poszczególnych obszarów przedstawia tabela poniżej.

Tab .8. Wskaźnik ubóstwa

% wskaźnik osoby żyjące w ubóstwie	Obszar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020/2021	2,3255	1,4018	0,2242	0,6459	0,3891	1,0869	0,723982	1,481481	0,697085	0,36273

6.a.4. Bezrobocie

Obszar województwa lubelskiego pod względem gospodarczym i ekonomicznym należy do regionów biednych i słabo rozwiniętych. Miasto Tomaszów Lubelski jako część tego obszaru, boryka się z wieloma problemami społecznymi, z których na pierwszy plan wysuwa się zjawisko bezrobocia. Jest ono uważane za podstawową przyczynę pozostawania ludzi w sferze ubóstwa, narastania konfliktów wewnątrz rodziny, a także odpowiada za jej dezorganizację i powstawanie patologii społecznych takich, jak alkoholizm czy przestępczość

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026

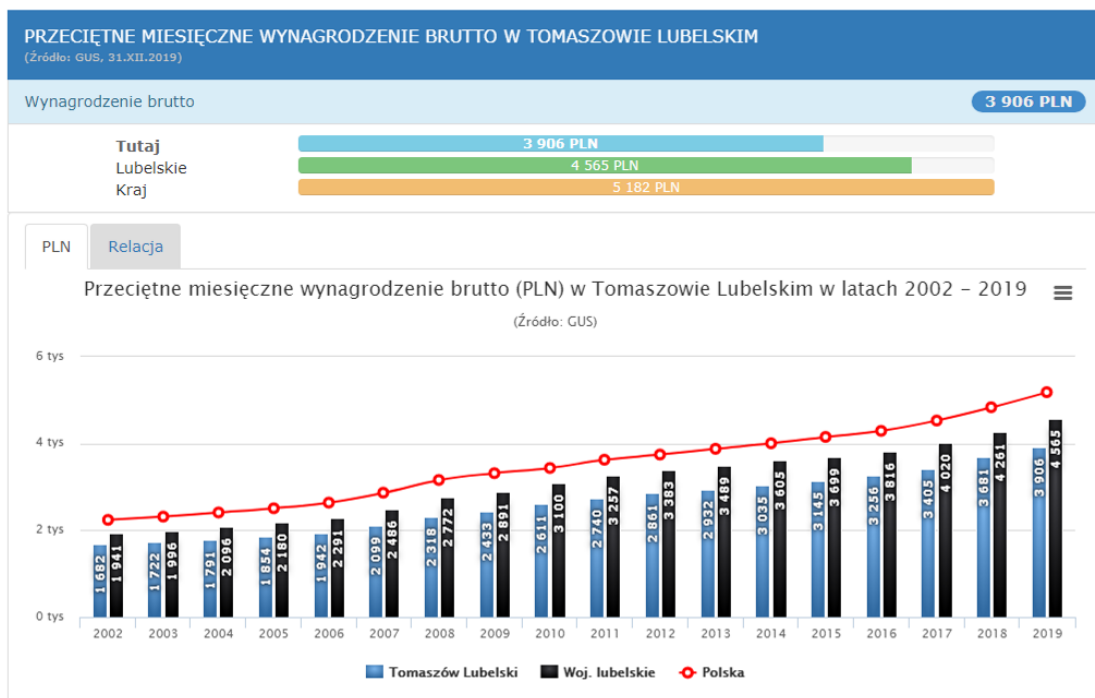
nieletnich. Województwo lubelskie w porównaniu z innymi województwami w kraju zajmuje jedno z pierwszych miejsc pod względem stopy bezrobocia.

Dane z roku 2019

W Tomaszowie Lubelskim na 1000 mieszkańców pracuje 299 osób. Jest to znacznie więcej od wartości dla województwa lubelskiego oraz znacznie więcej od wartości dla Polski. 49,2% wszystkich pracujących ogółem stanowią kobiety, a 50,8% mężczyźni. Bezrobocie rejestrowane w Tomaszowie Lubelskim wynosiło w 2019 roku 6,1% (7,0% wśród kobiet i 5,2% wśród mężczyzn). Jest to znacznie mniej od stopy bezrobocia rejestrowanego dla województwa lubelskiego oraz nieznacznie mniej od stopy bezrobocia rejestrowanego dla całej Polski. W 2018 roku przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w Tomaszowie Lubelskim wynosiło 3 681,44 PLN, co odpowiada 76,10% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w Polsce. Wśród aktywnych zawodowo mieszkańców Tomaszowa Lubelskiego 593 osób wyjeżdża do pracy do innych miast, a 1 935 pracujących przyjeżdża do pracy spoza gminy - tak więc saldo przyjazdów i wyjazdów do pracy wynosi 1 342. 63,0% aktywnych zawodowo mieszkańców Tomaszowa Lubelskiego pracuje w sektorze rolniczym (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo), 12,9% w przemyśle i budownictwie, a 6,9% w sektorze usługowym (handel, naprawa pojazdów, transport, zakwaterowanie i gastronomia, informacja i komunikacja) oraz 1,0% pracuje w sektorze finansowym (działalność finansowa i ubezpieczeniowa, obsługa rynku nieruchomości).

Dane z roku 2020

W Tomaszowie Lubelskim na 1000 mieszkańców pracuje 320 osób. Jest to znacznie więcej od wartości dla województwa lubelskiego oraz znacznie więcej od wartości dla Polski. 47,5% wszystkich pracujących ogółem stanowią kobiety, a 52,5% mężczyźni. Bezrobocie rejestrowane w Tomaszowie Lubelskim wynosiło w 2020 roku 7,5% (8,0% wśród kobiet i 7,0% wśród mężczyzn). Jest to znacznie mniej od stopy bezrobocia rejestrowanego dla województwa lubelskiego oraz znacznie więcej od stopy bezrobocia rejestrowanego dla całej Polski.

DOJAZDY DO PRACY W TOMASZOWIE LUBELSKIM (Źródło: GUS, 31.XII.2006)	
Liczba osób wyjeżdżających do pracy (Poza miasto zamieszkania)	593
Liczba osób przyjeżdżających do pracy (Z innego miasta)	1 935
Saldo przyjazdów i wyjazdów do pracy	1 342
Liczba osób przyjeżdżających do pracy przypadająca na 1 osobę wyjeżdżającą do pracy	3,26

Powyższe dane obrazują iż Miasto Tomaszów Lubelski oferuje pracę jednak zarobki są tu niższe w porównaniu z województwem i całą Polską.

Skutkami bezrobocia są:

- ryzyko wykluczenia społecznego- utrata statutu społecznego, trudności materialne,
- dezintegracja rodziny- zmiana jej sytuacji emocjonalnej, osłabienie autorytetu rodziców, zakłócenie socjalizacji ról, frustracja, zmniejszenie wsparcia emocjonalnego i solidarności wewnątrzrodzinnej,
- zwiększenie możliwości wystąpienia patologii życia rodzinnego- przemoc, alkohol,
- izolacja społeczna- ograniczanie kontaktów ze znajomymi, dalszą rodziną,
- zasadnicza zmiana poziomu życia, standardu materialnego rodzin, co powoduje konieczność korzystania z pomocy społecznej.

Tab.9. Analiza wskaźnikowa problemu bezrobocia w podziale na obszary

% wskaźnik bezrobocie	Obszar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020/2021	4,6511	3,9719	1,6197	2,2609	4,6692	3,4782	1,8099	4,2145	0,9505	0,5440

Najwyższy wskaźnik bezrobocia odnotowano w obszarach 1,2,5,6,8

6.a.5. Długotrwała lub ciężka choroba

Tab. 11. Analiza wskaźnikowa problemu osób przewlekle chorych

% wskaźnik choroba	Obszar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020/2021	0	4,9065	0,7724	1,2919	3,8910	2,6086	2,6696	4,0357	0,5069	1,5416

Najwięcej osób dotkniętych długotrwałą lub ciężką chorobą zamieszkuje obszary 2,5,8

6.a.6. Niepełnosprawność

Tab. 12. Analiza wskaźnikowa problemu osób z orzeczoną niepełnosprawnością

% wskaźnik niepełnosprawność	Obszar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020/2021	0	4,4392	0,6977	1,0335	2,3346	1,7391	2,4434	2,9885	0,6337	1,1788

Najwięcej osób z orzeczoną niepełnosprawnością zamieszkuje obszary 2,5,7,8

6.a.7. Bezradność w sprawach opiekuńczo wychowawczych i w prowadzeniu gospodarstwa domowego

Rolą rodziny jest zapewnienie dziecku opieki, gdyż z racji wieku nie jest ono w stanie samodzielnie sobie jej zapewnić oraz jego wychowanie w celu przygotowania dziecka do życia w społeczeństwie. Rodzina jednak nie zawsze prawidłowo wykonuje powyższe zadania. Bezradność występować może także w kwestii prowadzenia gospodarstwa domowego – problem z zapewnieniem żywności, odzieży, mieszkania itp. W obszarze posiadanego przez rodzinę problemu opiekuńczo-wychowawczego inicjatorem podejmowanych działań jest zazwyczaj nie sam wnioskodawca, lecz pracownik socjalny, który zauważa problem przeprowadzając w rodzinie rodzinny wywiad środowiskowy.

Tab. 13. Analiza wskaźnikowa problemu bezradności w sprawach opiekuńczo wychowawczych

% wskaźnik niepełnosprawność	Obszar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020/2021	0	3,2710	0,1495	0,6459	1,5564	1,0869	0,4524	1,8390	0	0,1586

Największy problem zdiagnozowano w obszarach 2,5,8

6.a.8. Alkoholizm

Problem nadużywania alkoholu w Mieście Tomaszów Lubelski jest problemem istotnym. W ankietach i wywiadach z mieszkańcami jest on często wspominany. Szczególnie palący jest problem młodzieży pijącej, jednak w statystykach MOPS nie został on wykazany.

6.a.9. trudności w przystosowaniu się do życia po opuszczeniu zakładu karnego

Powyższy problem został zasygnalizowany jedynie w obszarach : 4,7,8

6.a.10. Osoby dotknięte przemocą w rodzinie

W 2020 r. zatrzymano 20 osób, wobec których istniało podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie.

Przekazano dokumentację 10 spraw z prac grup roboczych oraz Zespołu Interdyscyplinarnego na wniosek funkcjonariuszy policji Wydziału Dochodzeniowego KPP w Tomaszowie Lubelskim w celu prowadzenia dalszego postępowania przygotowawczego.

Dokumentację dwóch spraw z pracy grupy roboczej udostępniono Prokuraturze Rejonowej w Tomaszowie Lubelskim na jej prośbę.

Jedna Niebieska Karta – A” założona przez przedstawiciela oświaty w sytuacji podejrzenia przemocy wobec dziecka. Zmotywowano 13 osób dotkniętych przemocą w rodzinie do skorzystania z pomocy psychologa. Zmotywowano 1 osobę podejrzaną o stosowanie przemocy w rodzinie do skorzystania z pomocy psychologa. Zmotywowano 3 rodziny do skorzystania z terapii z psychologiem w tym: 1 rodzinnej i 2 partnerskiej. W roku sprawozdawczym w związku ze stanem zagrożenia epidemicznego spowodowanego zakażeniem wirusem SARS-Co-2 i przestrzeganiem reżimu sanitarnego nie realizowano Programu korekcyjno-edukacyjnego dla sprawców przemocy w rodzinie organizowanego przez Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Tomaszowie Lub. Sytuacja rodzinna osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie oraz osób, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie jest systematycznie monitorowana przez pracowników socjalnych Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej oraz dzielnicowych Komendy Powiatowej Policji. W roku 2020 - 8 rodzin uwiękanych w przemoc domową zostało objętych pomocą przez tutejszy Ośrodek.

Przemoc w rodzinie stanowi poważny problemem społeczny, wobec którego niezbędne jest tworzenie sieci wsparcia złożonej z osób profesjonalnie pomagających: pracowników socjalnych, pedagogów, psychologów, kuratorów, policjantów, lekarzy. Ważna jest szybkość reagowania na ujawniane przypadki przemocy w rodzinie, w tym także odpowiednie reagowanie i podejmowanie wszelkich dostępnych działań, celem minimalizowania przypadków przemocy w rodzinie, łagodzenia jej skutków, a także podnoszenia świadomości społecznej w tym zakresie.

Do najczęstszych skutków stosowania przemocy w rodzinie zaliczyć należy skutki o charakterze indywidualnym, społecznym oraz ekonomicznym:

- Skutki indywidualne ponoszą osoby uwiękane w przemoc, czyli ofiary przemocy oraz jej sprawcy. Osoby dorosłe, doznające przemocy mogą ponieść śmierć w wyniku aktu przemocy lub samobójstwa będącego skutkiem przewlekłego stresu, depresji, mogą doznać urazów fizycznych, czy trwałego kalectwa. Skutkiem przemocy mogą być też: zaburzenia zdrowia fizycznego i psychicznego, uzależnienie od substancji psychoaktywnych, trudności w funkcjonowaniu w różnych rolach społecznych. Sprawcy przemocy mogą ponieść śmierć w wyniku zabójstwa przez ofiarę w akcie samoobrony lub samobójstwa (najczęściej po zabójstwie ofiary), mogą doznać urazów, trwałego kalectwa.

Skutki społeczne dotyczą nie tylko tych osób, które bezpośrednio przemocy doznają, czy stosują. Dzieci wychowywane w rodzinie, w której jeden z rodziców stosuje przemoc wobec drugiego rodzica nie mają zaspokojonej podstawowej potrzeby psychologicznej - bezpieczeństwa. Przeżywają wiele negatywnych uczuć tj. lęk, wstyd, poczucie winy, co może prowadzić do występowania u nich zaburzeń emocjonalnych i zaburzeń

zachowania. Niektóre dzieci nie radząc sobie z negatywnymi uczuciami sięgają po środki uzależniające. Dorośli, którzy jako dzieci doświadczyli przemocy w rodzinie, często mają trudności z funkcjonowaniem w roli rodzica. Skutki ekonomiczne ponoszone są przez każdego obywatela, gdyż wiążą się z finansowaniem systemowego wsparcia dla osób uwikłanych w przemoc

Tab.14. Wskaźnik obrazujący przemoc w rodzinie

% wskaźnik przemoc w rodzinie	Obszar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020/2021	0	0,233	0,299	0,258	0	0	0,135	0,255	0,3802	0,1133

Najwyższym wskaźnikiem obrazującym problem przemocy w rodzinie odznaczały się obszary 2,3,4,8,9

7. Bezpieczeństwo

Tomaszów Lubelski należy uznać za miasto bezpieczne. Potwierdzają to zarówno mieszkańcy jak i Dzielnicy. Sytuację bezpieczeństwa zbadano kierując zapytanie do Komendy Powiatowej Policji w Tomaszowie Lubelskim, przeprowadzając badanie ankietowe wśród Dzielnicy jak i za pomocą pogłębionych wywiadów.

8. Infrastruktura społeczna oraz jakość oferowanych usług

8.a. Edukacja i sport

Jednostki samorządu terytorialnego prowadzą działalność oświatową, która jest jednym z najważniejszych zadań własnych gminy.

Gmina realizuje zadania w zakresie szkolnictwa zgodnie z ustawą o systemie oświaty i ustawą o samorządzie gminnym.

Prawidłowe funkcjonowanie szkolnictwa oraz odpowiednio postępujący proces edukacji stanowi czynnik warunkujący kształtowanie zasobów intelektualnych, co w dłuższej perspektywie czasu przyczyni się do rozwoju gospodarczego jednostki terytorialnej. Jakość kształcenia bezpośrednio wiąże się z problemami w zakresie bezrobocia oraz niedostosowania kwalifikacji do potrzeb obowiązujących na rynku pracy. Tomaszów Lubelski odznacza się wysokim poziomem kształcenia, ponadto posiada rozbudowaną infrastrukturę sportową i kulturalną w której realizuje bogaty program.

W 2021 roku na terenie Miasta Tomaszów Lubelski funkcjonuje:

Przedszkola

- Przedszkole Samorządowe Nr 1
ul.Chocimska 17,
22-600 Tomaszów Lubelski
- Przedszkole Samorządowe Nr 2
ul.Jana Pawła II 7,
22-600 Tomaszów Lubelski
- Przedszkole Samorządowe Nr 5
ul.Moniuszki 51,
22-600 Tomaszów Lubelski

Szkoły podstawowe

- Szkoła Podstawowa nr.1 im. Orląt Lwowskich
ul. Kopernika 4,
22-600 Tomaszów Lubelski
- Szkoła Podstawowa nr.2 im. Marszałka Józefa Piłsudskiego
ul. Żołnierzy Września 1
22-600 Tomaszów Lubelski
- Szkoła Podstawowa nr.3 im. Doktora Janusza Petera
Żwirki i Wigury 6,
22-600 Tomaszów Lubelski

Szkoły średnie

- I Liceum Ogólnokształcące im. Bartosza Głowackiego
ul. Wyspiańskiego 8,
22-600 Tomaszów Lubelski
- II Liceum Ogólnokształcące im. Gen. Władysława Sikorskiego
ul. Żwirki i Wigury 3,
22-600 Tomaszów Lubelski
- Zespół Szkół Techniczno - Zawodowych im. Macieja Rataja
ul. gen. Hallera 5,
22-600 Tomaszów Lubelski
- Zespół Szkół Techniczno - Motoryzacyjnych im. Jarosława Dąbrowskiego
ul. Żwirki i Wigury 7,
22-600 Tomaszów Lubelski
- Specjalny Ośrodek Szkolno Wychowawczy im. Janusza Korczaka
ul. Wesoła 1,
22-600 Tomaszów Lubelski

Szkolnictwo niepubliczne

- Niepubliczne Przedszkole "Baśniowa Kraina"
Króla Zygmunta 63,
22-600 Tomaszów Lubelski
- Niepubliczne Przedszkole Językowo-Artystyczne "Król Maciuś Pierwszy"
Króla Zygmunta 61,
22-600 Tomaszów Lubelski
- Niepubliczne Gimnazjum Uzawodowione
29 Listopada 14
22-600 Tomaszów Lubelski
- Zakład Doskonalenia Zawodowego
ul. Petera 64,
22-600 Tomaszów Lubelski
- Niepubliczna Szkoła Specjalna Przystosowująca do Pracy
ul. Mickiewicza 1
22-600 Tomaszów Lubelski
- Ośrodek Rehabilitacyjno - Edukacyjno – Wychowawczy
Słowackiego 7B,
22-600 Tomaszów Lubelski
- Prywatna Szkoła Podstawowa ICO w Tomaszowie Lubelskim
ul. Króla Zygmunta 63.
22-600 Tomaszów Lubelski
- Little Oxford, Niepubliczna Szkoła Podstawowa - Tomaszów Lubelski
Króla Zygmunta 61,
22-600 Tomaszów Lubelski

Państwowa Szkoła Muzyczna I st. im. Andrzeja Cwojdzńskiego w Tomaszowie Lubelskim

Rynek 5,
22-600 Tomaszów Lubelski

Poradnia Psychologiczno - Pedagogiczna w Tomaszowie Lubelskim

Siwa Dolina 2A,
22-600 Tomaszów Lubelski

Placówki te zabezpieczają potrzeby wychowawcze i edukacyjne dzieci i młodzieży na poszczególnych szczeblach edukacji podstawowej.

W przeprowadzonych ankietach i wywiadach oferta edukacyjna uzyskała same oceny dobre i bardzo dobre

Infrastruktura sportowa

Na terenie Miasta Tomaszów Lubelski działa:

1. Ludowy Uczniowski Klub Sportowy „Tomasovia” przy Szkole Podstawowej Nr 1
2. Tomaszowski Uczniowski Klub Sportowy „Sokół Mechanik” przy ZS Nr 4,
3. Uczniowski Klub Sportowy „Gim Dwójka” przy Szkole Podstawowej Nr 2,
4. Olimpiady Specjalne – Polska Sekcja przy SOSW Tomaszów Lubelski,
5. Uczniowski Klub Sportowy „START” przy Szkole Podstawowej Nr 2,
6. Lubelski Okręgowy Związek Narciarski w Tomaszowie Lubelskim
7. Międzyszkolny Uczniowski Ludowy Klub Sportowy GRUPA OSCAR Tomaszów Lubelski
8. Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych Narządu Ruchu „Promyk”,
9. Tomaszowski Uczniowski Klub Sportowy „Roztocze” przy Szkole Podstawowej Nr 1,
10. Tomaszowski Klub Karate Tradycyjnego,
11. Tomaszowski Klub Karate „Kyokushin”,
12. Tomaszowski Klub Sportowy „Tomasovia”,
13. Uczniowski Klub Sportowy „Sokół 3” przy Szkole Podstawowej Nr 3.
14. Uczniowski Klub Sportowy „JUNAK”
15. Tomaszowskie Towarzystwo Sportowe „TOP”
16. Klub Kolarski „Roztocze”
17. Powiatowy Szkolny Związek Sportowy
18. Klub Karate Tradycyjnego Tomaszów Lubelski
19. Tomaszowskie Stowarzyszenie Sportowe „KUDŁATY”
20. Tomaszowska Grupa Biegowa

Kryta pływalnia powstała w sąsiedztwie Ośrodka Sportu i Rekreacji „Tomasovia”, teraz to jeden kompleks sportowy. Na kąpiących czeka już wypełniony wodą duży basen z sześcioma torami i mniejszy rekreacyjny z dwoma. Gotowa jest 60 metrowa zjeżdżalnia. Są pomieszczenia do ćwiczeń czy zabiegów rehabilitacyjnych. Czekają sauna fińska, łaźnia parowa, jakuzzi, solarium.

8.b. Podmioty kulturalne

- Tomaszowski Dom Kultury z Kinem Kadr
- Miejska Biblioteka Publiczna im. Tomasza Zamoyskiego w Tomaszowie Lubelskim
- Muzeum Janusza Petera w Tomaszowie Lubelskim
- Uniwersytet Trzeciego Wieku
- Jednostka Strzelecka 2019 w Tomaszowie Lubelskim
- Stowarzyszenie TAMBURINO
- Tomaszowskie Towarzystwo Regionalne

Wykaz stowarzyszeń współpracujących z Miastem Tomaszów Lubelski w zakresie upowszechniania kultury.

1. Ochotnicza Straż Pożarna (Prowadzenie Orkiestry Dętej)
2. Stowarzyszenie Wspierania Działalności Artystycznej Zespołu Seniora „HARMONIA”
3. Stowarzyszenie „Nowe Miasto”
4. Tomaszowskie Towarzystwo Regionalne im. doktora Janusza Petera
5. Stowarzyszenie ROZTOCZE

Galerie malarskie:

- Maria Krenz
- Katarzyna Antoszevska
- Marzena Mazurek-Jędrak

8.c. Ochrona zdrowia

Opieka zdrowotna to ogół środków mających na celu zapobieganie i leczenie chorób populacji. Realizowana jest za pomocą systemu opieki zdrowotnej. System opieki zdrowotnej w analizowanym obszarze świadczy usługi z zakresu ambulatoryjnej i stacjonarnej opieki zdrowotnej.

Jednym z istotnych elementów świadczących o stanie ochrony zdrowia jest ilość przychodni w danym regionie. W Tomaszowie Lubelskim istnieje bogata oferta usług medycznych:

Centrum Diagnostyki Medycznej Multi-Med Filia 10

ul. Gen. Władysława Andersa 2
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 25 59

Centrum Rehabilitacji "Dajemy Zdrowie"

Lwowska 39
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 506 613 218

centrum Stomatologii STOMDENT

Królewska 31
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 665 82 56

Dział fizjoterapii

ul. Aleje Grunwaldzkie 1..
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 44 11 do 19

Dział pomocy doraźnej i przyjęć

ul. Aleje Grunwaldzkie 1..
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 44 11 do 19

Fizjoterapia i Masaż

ul. Kościelna 16
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 725 656 143

Kardiomed

ul. Lwowska 48
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 663 055 999

Laboratorium Medyczne Synevo Tomaszów Lubelski

ul. Aleje Grunwaldzkie 1
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 44 11

Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej "MediDent"

ul. Melchiora Wańkowicza 8
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 665 03 05

Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej "PSYCHO-MED"

UL. Janusza Petera 2A
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 543 20 40

Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej CENTRUM ZDROWIA Bożenna Kostykiewicz i Wspólnicy Sp.j.

UL. Janusza Petera 3
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 15 55, 84 664 31 31, 84 664 69 69

Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Przychodnia Stomatologiczna

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026

Petera 1

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 84 665 86 49

Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej STOMATOLOGIA s.c. CENTRUM STOMATOLOGICZNE

ul. Jana Matejki 5/1

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 84 664 65 65

Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Wyspiańskiego

ul. Wyspiańskiego 21/2

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 607 317 730

NZOZ Elmed

ul. Henryka Sienkiewicza 12/29

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 607 353 145, 84 664 38 23

NZOZ Poradnia Dermatologiczna

Wańkowicza 12

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 84 665 12 22

Powiatowa Stacja Sanitarно-Epidemiologiczna

Lwowska 51

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 84 664 44 78

Orto- Dent

Petera 3

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 84 664 46 13

Ortopedia Zamojska Sp. z o.o. - Przychodnia

ul. Janusza Petera 1

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 84 664 33 15

Ośrodek Rehabilitacyjno-Edukacyjno-Wychowawczy Polskiego Stowarzyszenia na Rzecz Osób z

Niepełnosprawnością Intelktualną Koło w Tomaszowie Lubelskim

Słowackiego 7B

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 84 664 22 71, 84 665 89 03

Poradnia Dermatologiczna

ul. Wyspiańskiego 21

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 84 664 12 89

Poradnia Podstawowej Opieki Zdrowotnej

ul. Wyspiańskiego 21/21

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 84 664 12 89

Poradnia Rodzinna

ul. Janusza Petera 3.

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 84 664 22 49

Poradnia stomatologiczna

Promienna 11

22-600 Tomaszów Lubelski

tel. 601 678 614

Poradnie Specjalistyczne

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026

ul. Janusza Petera 3.
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 22 49

Pracownia diagnostyki specjalistycznej

ul. Janusza Petera 3.
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 22 49

Przychodnia specjalistyczna

ul. Janusza Petera 1
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 44 11 do 19

Przychodnia Specjalistyczna

ul. Melchiora Wańkowicza 8
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 509 488 111

Przychodnia specjalistyczna przyszpitalna

ul. Janusza Petera 1
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 44 11 do 19

Przyzakładowa Przychodnia Rehabilitacyjna przy Spółdzielni Inwalidów "Tomspin"

Tadeusza Kościuszki 24
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 44 41

Stacja dializ

ul. Aleje Grunwaldzkie 1
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 40 34

Szpital

ul. Aleje Grunwaldzkie 1.
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 44 11 do 19

Vilab Laboratorium Diagnostyczne

ul. Janusza Petera 3.
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 22 49

Zespół domowej opieki długoterminowej

ul. Janusza Petera 3.
22-600 Tomaszów Lubelski
tel. 84 664 22 49

Luxmed

ul. Zamojska 13,
22-600 Tomaszów Lubelski
84 539 80 13

SAMODZIELNY PUBLICZNY ZESPÓŁ OPIEKI ZDROWOTNEJ W TOMASZOWIE LUBELSKIM

Oddziały szpitalne	
Chirurgii Ogólnej i Urazowej z Pododdziałem Dziecięcym	Ginekologiczno-Położniczy
Wewnętrzny Dziecięcy	Internistyczno-Kardiologiczny
Reumatologiczny	Wewnętrzny z profilem geriatrycznym
Laryngologiczny	Gruźlicy i Chorób Płuc
Obserwacyjno-Zakaźny dla Dorosłych	Neurologii i Leczenia Padaczek
Obserwacyjno-Zakaźny Dziecięcy	Anestezjologii i Intensywnej Terapii

Polskie Stowarzyszenie Diabetyków Oddział Rejonowy w Tomaszowie Lubelskim

8.d. Organizacje pozarządowe Miasta Tomaszów Lubelski

Baza organizacji pozarządowych

- Klub Kolarski „Roztocze”
- Lubelski Okręgowy Związek Narciarski
- Ludowy Uczniowski Klub Sportowy „Tomasovia” przy Gimnazjum Nr 1
- Międzyszkolny Uczniowski Ludowy Klub Sportowy „GRUPA OSCAR” Tomaszów Lubelski
- Ochotnicza Straż Pożarna
- Powiatowy Szkolny Związek Sportowy
- Stowarzyszenie Wspierania Działalności Artystycznej Zespołu Seniora „HARMONIA”
- Stowarzyszenie „CZAJNIA”
- Stowarzyszenie Klub Abstynenta „PROMYK”
- Stowarzyszenie Kobiąt Po Leczeniu Raka Piersi „Tomaszowskie Amazonki”
- Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci i Młodzieży Specjalnej Troski „SAMARYTANIN”
- Stowarzyszenie „NASZE MIASTO”
- Stowarzyszenie „NOWE MIASTO”
- Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych Narządu Ruchu „PROMYK”
- Stowarzyszenie Promowania Polski na Arenie Międzynarodowej „Ministry of Poland”
- Tomaszowski Klub Karate Kyokushin
- Tomaszowski Klub Karate Tradycyjnego
- Tomaszowski Klub Sportowy „TOMASOVIA”
- Tomaszowski Uczniowski Klub Sportowy „ROZTOCZE” przy Gimnazjum Nr 1
- Tomaszowski Uczniowski Klub Sportowy „SOKÓŁ MECHANIK” przy Zespole Szkół Nr 4
- Tomaszowskie Stowarzyszenie Trzeźwościowe
- Tomaszowskie Towarzystwo Regionalne im. doktora Janusza Petera
- Uczniowski Klub Sportowy „Gim - Dwójka” przy Gimnazjum Nr 2
- Uczniowski Klub Sportowy „JUNAK”
- Uczniowski Klub Sportowy „START” przy Szkole Podstawowej Nr 2
- Związek Piłsudczyków RP Oddział Tomaszów Lubelski
- Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelleksualną Koło w Tomaszowie Lubelskim
- Klub Karate Tradycyjnego Tomaszów Lubelski
- Tomaszowskie Stowarzyszenie Sportowe „KUDŁATY”
- Stowarzyszenie Wspierania Działalności Zespołu Pieśni i Tańca "Roztocze"

9. Identyfikacja problemów w sferze społecznej

Zdiagnozowane problemy w sferze społecznej pokrywają się z problemami zidentyfikowanymi w Strategii Rozwoju Lokalnego.

Są to przede wszystkim:

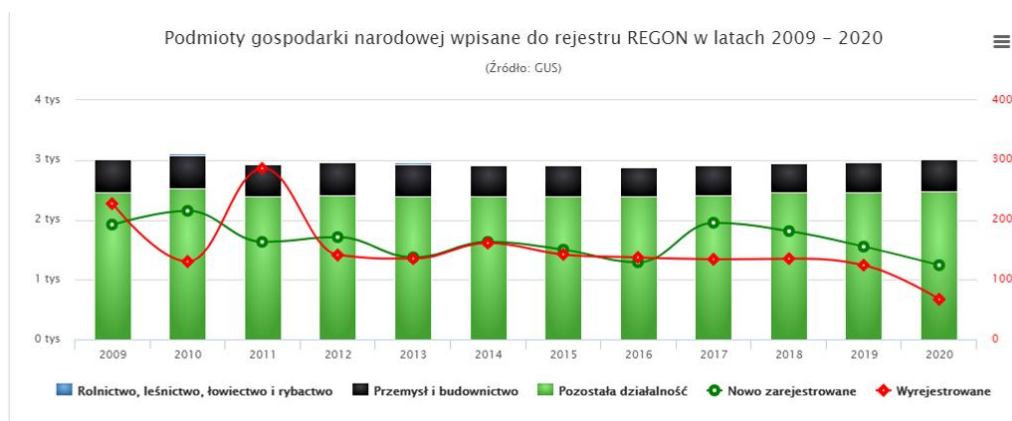
- stały spadek liczby mieszkańców,
- ujemny przyrost naturalny,
- ujemne saldo migracji, duża emigracja poza granice gminy, szczególnie osób młodych i wykształconych,
- spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym i wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym,
- stały wzrost wskaźnika obciążenia demograficznego,
- duża liczba mieszkańców uzależniona od zasiłków pomocy społecznej,
- wzrost liczby rodzin patologicznych, niezdolnych do opieki nad dziećmi i dotkniętych przemocą,
- zatracenie więzi społecznych i brak liderów lokalnych,

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026

- niewystarczająca infrastruktura,
- wysoki stopień degradacji dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego,
- słaba jakość specjalistycznej opieki zdrowotnej.

10. Sfera gospodarcza

W Tomaszowie Lubelskim w roku 2020 w rejestrze REGON zarejestrowanych było 3 028 podmiotów gospodarki narodowej, z czego 2 401 stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. W tymże roku zarejestrowano 124 nowe podmioty, a 67 podmiotów zostało wyrejestrowanych. Na przestrzeni lat 2009-2017 najwięcej (215) podmiotów zarejestrowano w roku 2010, a najmniej (124) w roku 2020. W tym samym okresie najwięcej (286) podmiotów wykreślono z rejestru REGON w 2011 roku, najmniej (67) podmiotów wyrejestrowano natomiast w 2020 roku. Według danych z rejestru REGON wśród podmiotów posiadających osobowość prawną w Tomaszowie Lubelskim najwięcej (232) jest stanowiących spółki cywilne. Analizując rejestr pod kątem liczby zatrudnionych pracowników można stwierdzić, że najwięcej (2 922) jest mikro-przedsiębiorstw, zatrudniających 0 - 9 pracowników. 0,5% (16) podmiotów jako rodzaj działalności deklaruowało rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, jako przemysł i budownictwo swój rodzaj działalności deklaruowało 17,5% (531) podmiotów, a 81,9% (2 481) podmiotów w rejestrze zakwalifikowana jest jako pozostała działalność. Wśród osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w Tomaszowie Lubelskim najczęściej deklarowanymi rodzajami przeważającej działalności są Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle (32.2%) oraz Budownictwo (12.6%).

STAN REJESTRU (Źródło: GUS, 31.XII.2019)	
Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON	2 980
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	17
Przemysł i budownictwo	503
Pozostała działalność	2 460
Podmioty nowo zarejestrowane w Tomaszowie Lubelskim w 2019 roku	155
Podmioty wyrejestrowane w Tomaszowie Lubelskim w 2019 roku	124
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	2 364

STAN REJESTRU (Źródło: GUS, 31.XII.2020)	
Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON	3 028
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	16
Przemysł i budownictwo	531
Pozostała działalność	2 481
Podmioty nowo zarejestrowane w Tomaszowie Lubelskim w 2020 roku	124
Podmioty wyrejestrowane w Tomaszowie Lubelskim w 2020 roku	67
Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	2 401

Tab. 15. Liczba nowo-zarejestrowanych podmiotów gospodarczych

Liczba nowozarejestrowanych działalności gospodarczych	Obszar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020	0	7	10	18	3	0	7	13	7	16
2021	0	5	15	16	1	0	8	16	7	18
Łącznie	0	12	23	34	4	0	15	29	14	34

Najmniej nowo-zarejestrowanych podmiotów gospodarczych powstało w obszarach 2,5,6

Tab.16. Liczba wyrejestrowanych działalności gospodarczych

Liczba wyrejestrowanych działalności gospodarczych	Obszar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2020	0	2	5	11	0	1	2	6	6	14
2021	0	6	9	5	0	0	4	4	4	9
Łącznie	0	8	14	16	0	1	8	10	10	23

Najwięcej podmiotów gospodarczych wyrejestrowano z obszarów 3,4,10.

Tab.17. Bilans działalności gospodarczych - różnica między nowopowstałymi przedsiębiorstwami a zlikwidowanymi

Liczba wyrejestrowanych działalności gospodarczych	Obszar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
zarejestrowane	0	12	23	34	4	0	15	29	14	34
wyrejestrowane	0	8	14	16	0	1	8	10	10	23
Bilans	0	4	9	18	4	-1	7	19	4	11

Z analizy wynika iż w obszarze 6 i odnotowano bilans ujemny, wyrejestrowano więcej podmiotów niż zostało zarejestrowanych.

Tab. 18. Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy oraz wypisów z miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego

Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy oraz wypisów z miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego z uwzględnieniem wyznaczonych obszarów funkcjonalno - przestrzennych z podziałem na lata 2020 i 2021.												
		numer obrębu										
	rok	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	suma
DOWZ	2020	0	4	7	6	2	7	6	8	9	11	60
	2021	0	0	11	1	0	4	2	6	4	6	34
	łącznie	0	4	18	7	2	11	8	14	13	17	
W i W	2020	0	4	4	4	0	1	0	0	4	4	21
	2021	0	5	8	5	0	0	2	0	4	3	27
	łącznie	0	9	12	9	0	1	2	0	8	7	

11. a. Elementy systemu przyrodniczego miasta

Miasto Tomaszów Lubelski położone jest na obszarze Głównego Zbiornika Wód Podziemnych GZWP Nr 407. Zasoby kredowych wód podziemnych GZWP Nr 407 Niecka -Lubelska /Chełm -Zamość/ zostały uznane za strategiczne zasoby naturalne Lubelszczyzny decydujące o możliwościach jej rozwoju gospodarczego.

System Przyrodniczy Miasta Tomaszów Lubelski poprawiający jakość i warunki życia mieszkańców oraz wpływający na tożsamość przyrodniczą i krajobrazową miasta tworzą:

- strefa leśna w zachodniej i południowo – zachodniej części obszaru miasta,
- dolina rzeki Sołokiji, stanowiąca korytarz ekologiczny rangi regionalnej, potencjalna ostoja ptasia NATURA 2000 PLB060021 – Dolina Sołokiji,
- lasy w północnych granicach miasta i dolinie Sołokiji pełniące funkcję lokalnych leśnych węzłów ekologicznych,
- stawy pełniące funkcję lokalnych wodnych węzłów ekologicznych
- dolinki niewielkich cieków zasilających Sołokiję w obszarze miasta pełniące funkcję sięgaczy ekologicznych,
- enklawy naturalnych lub półnaturalnych siedlisk w obszarach zurbanizowanych pełniące funkcję mikrowęzłów ekologicznych.

Trwałość i należyte pełnienie funkcji przez system przyrodniczy uzależnia się od zapewnienia im przestrzennych związków z terenami otwartymi i leśnymi, położonymi w bezpośrednim sąsiedztwie obszarów zurbanizowanych oraz poza granicami miasta (zielony pierścień wokół miasta). System przyrodniczy miasta należy bezwzględnie zachować i chronić przed ekspansją terenów zurbanizowanych.

11. b. Stan środowiska na terenie Miasta Tomaszów Lubelski

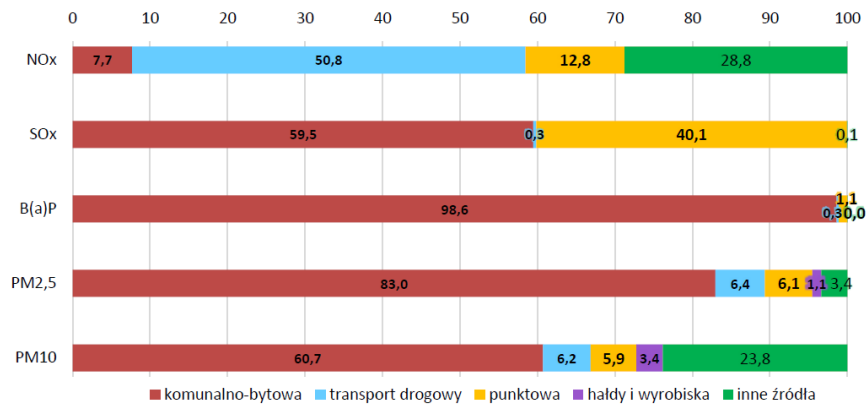
11. b. 1. Powietrze

Głównym źródłem zanieczyszczenia powietrza w województwie lubelskim jest emisja antropogeniczna pochodząca z sektora komunalno-bytowego (emisja powierzchniowa), z komunikacji (emisja liniowa) oraz z działalności przemysłowej (emisja punktowa). Znaczący udział w stężeniach substancji na obszarze województwa ma również napływ zanieczyszczeń z pozostałego obszaru Polski oraz z Europy. Głównym lokalnym źródłem zanieczyszczeń jest emisja z domów ogrzewanych indywidualnie oraz na obszarach bezpośrednio sąsiadujących z drogami o znacznym natężeniu ruchu, komunikacja samochodowa. Przemysł zlokalizowany na obszarze województwa lubelskiego, głównie energetyka zawodowa, ze względu na dużą wysokość emitorów, w znacznym stopniu eksportuje zanieczyszczenia poza granice województwa. Zakłady przemysłowe o istotnej emisji nieorganizowanej lub emitowanej poprzez niskie kominy mogą również bezpośrednio wpływać na jakość powietrza w ich sąsiedztwie

W miastach znaczący udział w całkowitej emisji ma emisja związana z ruchem pojazdów. Zanieczyszczenia komunikacyjne w postaci pyłów powstają głównie w wyniku ścierania się opon pojazdów, hamulców, nawierzchni dróg oraz unosu zanieczyszczeń z powierzchni dróg. Tlenki azotu są natomiast emitowane w wyniku spalania paliwa.

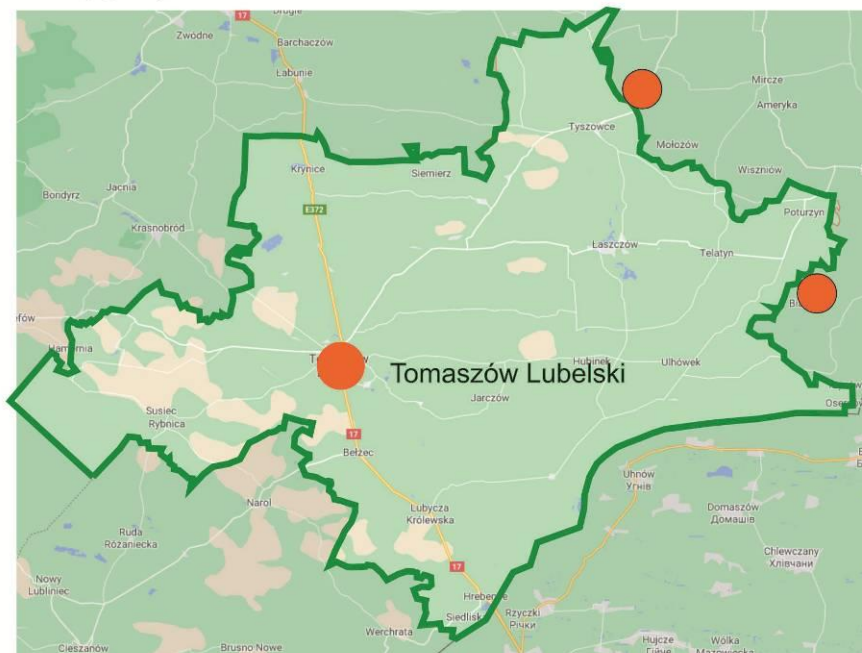
Ryc. 1. Udziały źródeł emisji w poszczególnych zanieczyszczeniach powietrza w województwie lubelskim (*źródło danych: KOBiZE / IOŚ-PIB - 2020r.*)

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026

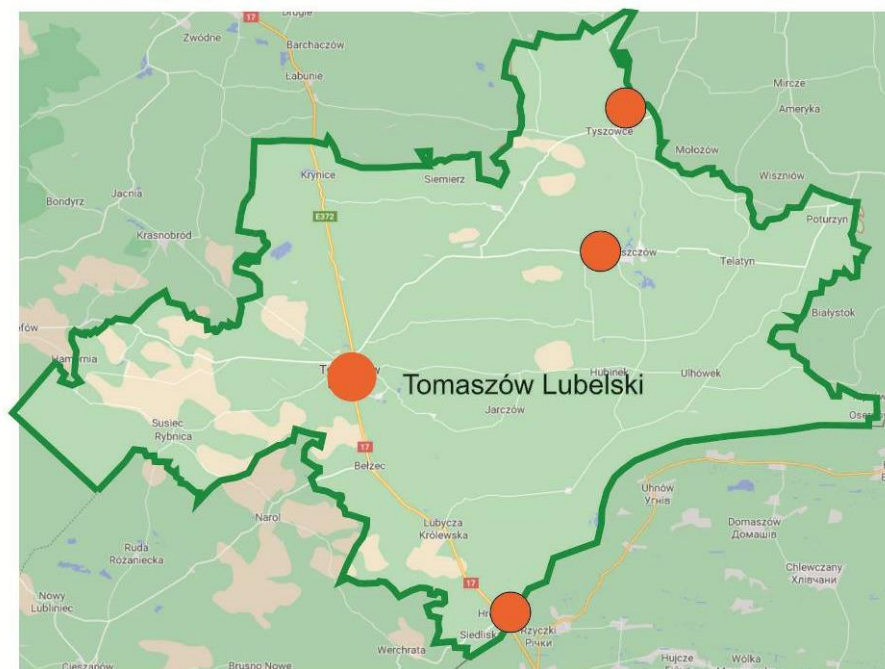
Ryc. 2. Lokalizacja punktowych źródeł emisji SO_x na obszarze powiatu tomaszowskiego (opracowanie własne na podstawie danych WIOŚ Lublin 2020)

SO_x (kg/rok) - 2 000,1-10 000,0

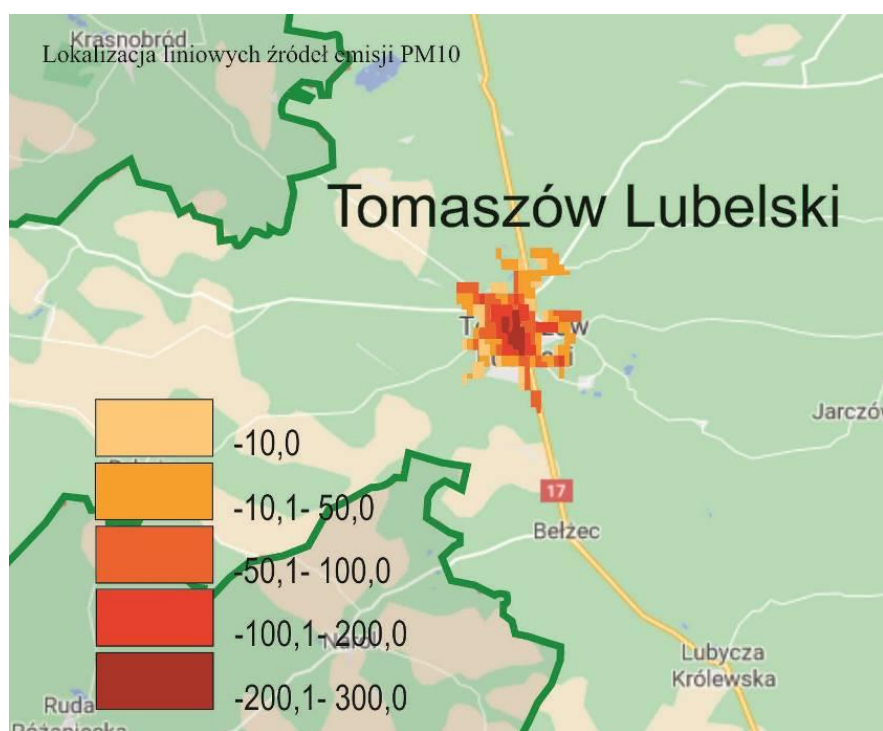
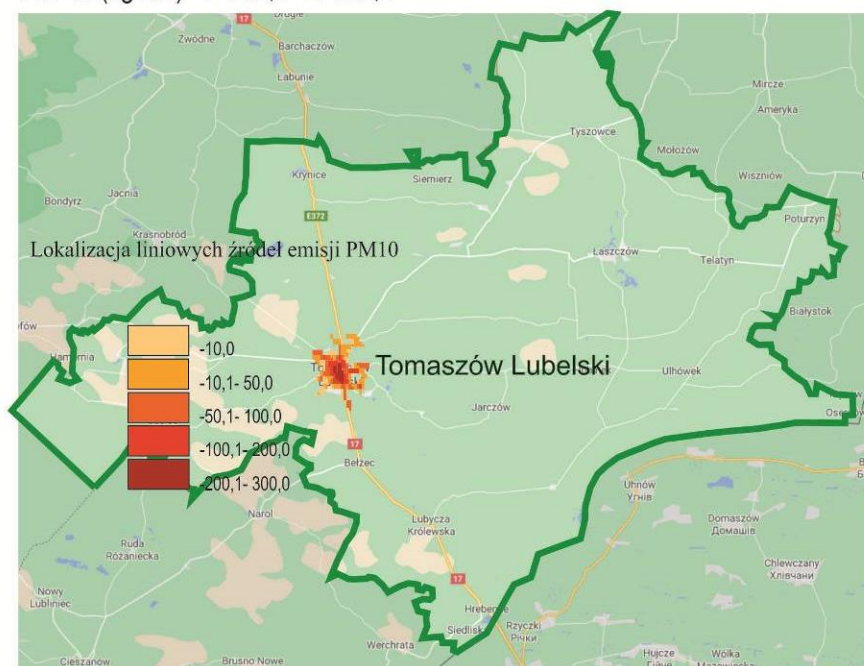
Ryc. 3. Lokalizacja punktowych źródeł emisji NO_x na obszarze powiatu tomaszowskiego (opracowanie własne na podstawie danych WIOŚ Lublin 2020)

NO_x (kg/rok) - 2 000,1-10 000,0

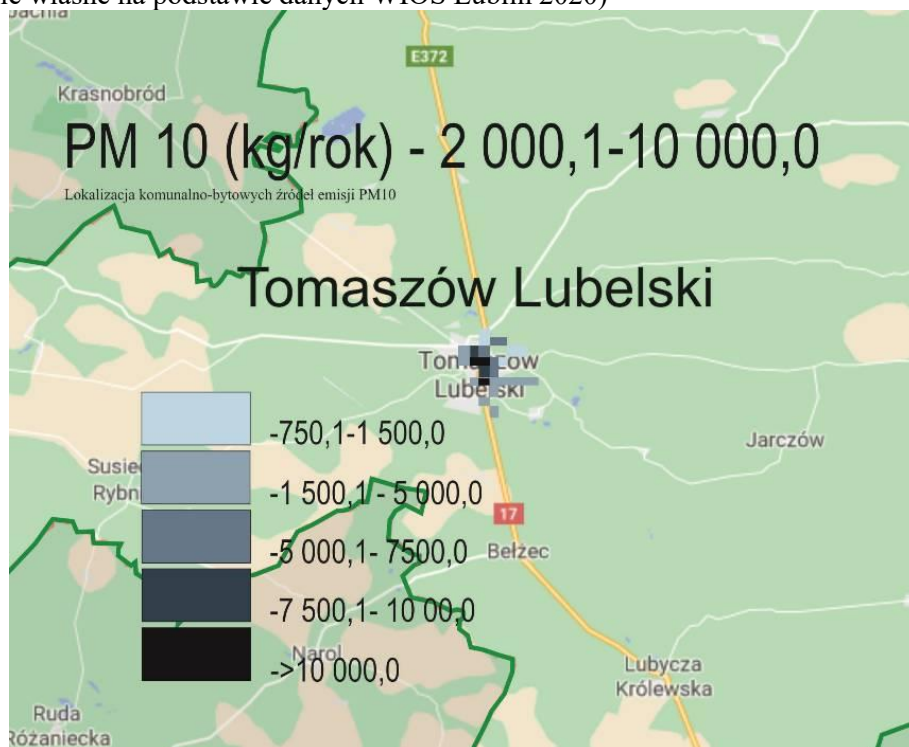

Ryc. 4. Lokalizacja liniowych źródeł emisji PM₁₀ na obszarze Miasta Tomaszów Lubelski (opracowanie własne na podstawie danych WIOŚ Lublin 2020)

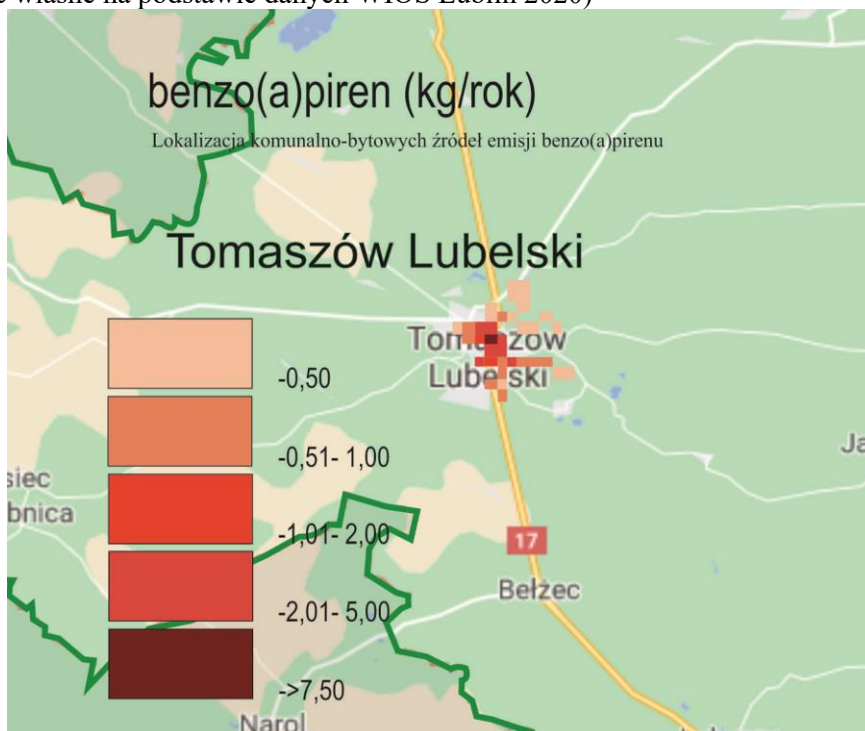
PM₁₀ (kg/rok) - 2 000,1-10 000,0

Ryc. 5. Lokalizacja komunalno-bytowych źródeł emisji PM10 na obszarze Miasta Tomaszów Lubelski (opracowanie własne na podstawie danych WIOŚ Lublin 2020)

Ryc. 6. Lokalizacja komunalno-bytowych źródeł emisji benzo(a)pirenu na obszarze Miasta Tomaszów Lubelski (opracowanie własne na podstawie danych WIOŚ Lublin 2020)

Wielkość emisji tlenku węgla uzależniona jest od jakości spalanego węgla. Tlenek węgla może wywołać ogólne osłabienie, uczucie duszności, bóle i zawroty głowy, a także zmniejszoną sprawność psychomotoryczną organizmu.

Wysokie stężenia tlenu węgla powodują przyspieszenie akcji serca i oddechu, zmniejszoną sprawność fizyczną i umysłową organizmu oraz wpływają niekorzystnie na rozwijający się płód. Związek ten wpływa na podwyższenie temperatury na Ziemi z uwagi na pochłanianie długich fal promieniowania cieplnego, powodując wzmocnienie efektu cieplarnianego, który sprzyja występowaniu zjawisk ekstremalnych takich jak powodzie, susze i huragany.

Jakość powietrza pogarsza również dwutlenek siarki, pochodzenia naturalnego i antropogenicznego.

Na czystość powietrza wpływa negatywnie dwutlenek azotu, powstający jako produkt uboczny w procesie spalania oraz w procesach naturalnych, jak wyładowania elektryczne i reakcje fotochemiczne. Jest on związkiem bardzo reaktywnym i powoduje, w wyniku licznych przemian chemicznych, powstawanie nadmiaru azotu, przyczyniając się do zmian w ekosystemach.

Centrum Tomaszowa Lubelskiego jest narażone na intensywną emisję spalin z ruchliwej drogi krajowej, toteż niezbędna była budowa obwodnicy. Lokalnym źródłem zanieczyszczenia powietrza toksycznymi związkami, np. arsenu, kadmu, chromu i rtęci, mogą być preparaty ochrony roślin w czasie wykonywania oprysków na polach.

Miasto Tomaszów Lubelski, zaliczono do klasy C ze względu na przekroczenia 24-godzinnych stężeń pyłu PM10 i benzo(a)pirenu (BaP).

Wysokie stężenia tych zanieczyszczeń występowały wyłącznie w sezonie grzewczym. Wskazuje to na emisję powierzchniową jako główną przyczynę ponadnormatywnego zanieczyszczenia powietrza. Na występowanie wysokich stężeń zanieczyszczeń wpływ miały niekorzystne warunki meteorologiczne, tj. niska temperatura i mała prędkość wiatru. W związku z powyższym utrzymuje się obowiązek monitorowania stężeń na obszarach przekroczeń, a także konieczność prowadzenia działań skutkujących poprawą jakości powietrza.

11. b. 2. Hałas

Hałas w środowisku oznacza niepożądane lub szkodliwe dźwięki powodowane przez działalność człowieka na wolnym powietrzu, w tym emitowane przez środki transportu, ruch drogowy, kolejowy, samolotowy, oraz hałas pochodzący z działalności przemysłowej i usługowej.

Hałas stanowi jedno z istotnych zanieczyszczeń środowiska, które w związku z ciągłym rozwojem komunikacji, wzrastającym uprzemysłowieniem i postępującą urbanizacją stale wzrasta. Hałas jako zanieczyszczenie środowiska podlega unormowaniom. Dopuszczalne poziomy hałasu są regulowane rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 14 czerwca 2007 r. w sprawie dopuszczalnych poziomów hałasu w środowisku (Dz. U. z 2014 r. poz. 112).

Największym źródłem emisji hałasu na terenie miasta Tomaszów Lubelski jest transport samochodowy. Natężenie emitowanego hałasu koncentruje się liniowo wzdłuż pasów drogowych. Największy ruch odbywa się drogą krajową nr 17, będącą drogą tranzytową dla ruchu zewnętrznego i wewnętrznego miasta. Znaczne źródło hałasu stanowią również drogi wojewódzkie nr 853 oraz 850.

Zgodnie z Programem ochrony środowiska przed hałasem dla województwa lubelskiego dla terenów poza aglomeracjami położonych wzdłuż odcinków dróg na odcinku drogi krajowej nr 17 Tomaszów Lubelski/PRZEJŚCIE/ stwierdzono przekroczenia poziomu hałasu w środowisku.

11. b. 3. Wody podziemne

Wody podziemne występują w utworach kredowych, a także w dolinie rzeki Sołokiji można spotkać wody podziemne w aluwialnych osadach czwartorzędowych. Wody podziemne w utworach kredowych występują na całym obszarze miasta. Kredowy poziom wodonośny, stanowiący podstawę zaopatrzenia w wodę pitną, jest fragmentem zasobnego w wodę Głównego Zbiornika Wód Podziemnych nr 407 Niecka Lubelska - Chełm - Zamość (GZWP Nr 407).

Zbiornik Nr 407, na obszarze którego leży miasto Tomaszów Lubelski, pełni funkcję polegającą na zachowaniu niezbędnych zasobów wód podziemnych o dobrej jakości.

Parametry hydrogeologiczne warstw wodonośnych GZWP nr 407 są następujące:

- powierzchnia: 9051 km²,
- typ zbiornika: porowo-szczelinowy
- stratygrafia: kreda górna,
- klasa jakości wody: I–III,
- wodoprzewodność [m²/d]: 200–500,

- moduł jednostkowy zasobów dyspozycyjnych [$m^3/d \times km^2$]: 127,4,
- szacunkowe zasoby dyspozycyjne [m^3/d]: 1 099 600,
- głębokość do zwierciadła wody [m]: od 15 do 50,
- podatność zbiornika na antropopresję: na przeważającym obszarze bardzo podatny, podatny, lokalnie średnio i mało podatny, w północnej części zbiornika bardzo mało podatny,
- proponowany obszar ochronny [km^2]: 7458.

Wody kredowe zaliczane są do wód wysokiej jakości GZWP 407 zachowały się w swym naturalnym, prawie niezmienionym stanie ze względu na zasoby wód podziemnych, jak i ich jakość. Lokalnie występują obszary o znacznej koncentracji poboru wód podziemnych, m.in. Chełm, Zamość, Tomaszów Lubelski. Wysoka jakość wód podziemnych głównego użytkowego poziomu wodonośnego, czyli wód występujących w utworach kredowych, jest jednym z walorów naturalnych miasta. Wody bez uzdatniania odpowiadają wymogom jakościowym dotyczącym jakości wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi. Natomiast wody podskórne, czwartorzędowe, cechują się zwiększonymi zawartościami zanieczyszczeń pochodzenia antropogenicznego typu: azotany, azotyny, siarczany, ogólny węgiel organiczny.

Ochrona wód podziemnych

Położenie miasta na terenie GZWP Nr 407 oznacza, że nie powinny być kontynuowane lub podejmowane działania, które stwarzają zagrożenia dla wód podziemnych. Podmioty prowadzące działalność gospodarczą generującą ścieki, odpady lub stwarzające nadzwyczajne zagrożenia dla środowiska powinny być poddawane przeglądowi ekologicznemu.

W "Dodatku do dokumentacji określającej warunki hydrogeologiczne dla ustanowienia stref ochronnych GZWP nr 407 (Chełm–Zamość)" zawarto propozycje ochrony wód podziemnych zbiornika w podobszarze C, do którego należy obszar miasta Tomaszowa Lubelskiego:

- zakaz lokalizowania składowisk odpadów niebezpiecznych z wyjątkiem odpadów nie podlegających procesom chemicznym i ługowaniu (np. azbest),
- zakaz lokalizowania nowych składowisk odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne z wyjątkiem instalacji komunalnych,
- nakaz wykonania instalacji komunalnej w sposób zapewniający pełne zabezpieczenie podłoża instalacji przed migracją zanieczyszczeń i prowadzenie monitoringu i pierwszego i użytkowego poziomów wodonośnych,
- dla istniejących składowisk odpadów nakaz opracowania dokumentacji hydrologicznej określającej warunki hydrogeologiczne w związku z zamierzonym składowaniem odpadów na powierzchni lub aktualizacja dokumentacji istniejącej oraz nakaz wykonania wielopunktowej sieci monitoringu środowiska i przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko istniejącego składowiska,
- zakaz lokalizowania podziemnych składowisk dwutlenku węgla,
- zakaz lokalizowania podziemnych składowisk odpadów niebezpiecznych i innych niż niebezpieczne i obojętne,
- zakaz składowania lub przechowywania odpadów promieniotwórczych,
- nakaz wyposażenia stacji, magazynów i baz paliw płynnych w instalacje i urządzenia zabezpieczające przed przenikaniem produktów naftowych do gruntu, wód powierzchniowych i gruntowych,
- nakaz stosowania urządzeń ochronnych wód podziemnych przy projektowaniu i wykonywaniu dróg,
- nakaz przechowywania gnojówki i gnojowicy wyłącznie w szczelnych zbiornikach o pojemności umożliwiającej gromadzenie co najmniej 4-miesięcznej produkcji tego nawozu,
- nakaz przechowywania przez wszystkie podmioty, nie tylko te o których mowa w art. 18 ust. 1 ustawy o nawozach i nawożeniu, nawozów naturalnych, innych niż gnojówka i gnojowica (zwłaszcza obornik) na nieprzepuszczalnych płytach, zabezpieczonych w taki sposób, aby wycieki nie przedostały się do gruntu,
- zakaz wykorzystywania komunalnych osadów ściekowych,
- zakaz rolniczego wykorzystania ścieków,
- zakaz stosowania nawozów naturalnych organicznych w postaci płynnej;
- zakaz lokalizowania nowych przydomowych oczyszczalni ścieków, odprowadzających ścieki do ziemi w obszarach aglomeracji (w rozumieniu Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 22 lipca 2014 r. w sprawie wyznaczenia obszaru i granic aglomeracji oraz terenów objętych siecią kanalizacji zbiorczej),
- w obszarach aglomeracji nakaz podłączenia do kanalizacji zbiorczej (jeśli istnieje możliwość techniczna) posesji wyposażonych w szczelne zbiorniki (szamba),

- zakaz zbiorowego grzebania zwłok zwierząt.

Dla analizowanego ujęcia wody Starosta Tomaszowski - Decyzją Starosty Tomaszowskiego z dnia 09.01.2001 r. znak: RLO- 7521/21/2000W - wyznaczył strefę ochrony bezpośredniej wokół komunalnego ujęcia wód „Siwa Dolina” w Tomaszowie Lubelskim, obejmującą obszar 62,75 ha. Strefy te wygasły z dniem 1 stycznia 2012 roku w związku z art.21 pkt1 ustawy z dnia 5 stycznia 2011r.

W dniu 7 sierpnia 2019 r. Dyrektor Zarządu Zlewni w Białej Podlaskiej Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie decyzją znak: LU.ZUZ.1.4100.29.2018/2019.KB orzekł:

1. Ustanawiam z urzędu strefę ochronną ujęć wody obejmującą wyłącznie teren ochrony bezpośredniej dla ujęć wody, składających się z pięciu studni, należących do Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Sp. z o.o. w Tomaszowie Lubelskim poprzez wyznaczenie terenu ochrony bezpośredniej dla studni zlokalizowanych na działkach o nr ewid. 1022, 1015/5, 1014 obręb 0014 Pasieki, gmina Tomaszów Lubelski, powiat tomaszowski, województwo lubelskie.

Ryc. 7. Lokalizacja terenu ochrony bezpośredniej (opracowanie własne)

W powyższej decyzji zobowiązano właściciela do:

1. Ogródenia terenu ochrony bezpośredniej niezwłocznie, jeśli nie jest ogrodzony
2. Umieszczenia na ogrodzeniu tablic zawierających informację o ustanowieniu strefy ochronnej i zakazie wstępu osób nieupoważnionych.

Dla ustanowionych stref ochrony bezpośredniej wprowadza się następujące nakazy i zakazy:

1. Zakazuje się użytkowania gruntów do celów niezwiązanych z eksploatacją ujęcia wody;
2. wody opadowe należy odprowadzać w sposób uniemożliwiający przedostanie się ich do urządzeń służących do poboru wody;
3. teren strefy zagospodarować zielenią;
4. ścieki z urządzeń sanitarnych przeznaczonych do użytku dla osób zatrudnionych przy obsłudze urządzeń służących do poboru wody odprowadzać poza granicę terenu ochrony bezpośredniej;
5. ograniczyć do niezbędnych potrzeb przebywanie osób niezatrudnionych przy obsłudze urządzeń służących do poboru wód.

11. b. 4. Wody powierzchniowe

Miasto Tomaszów Lubelski położone jest w dorzeczu rzeki Sołokiji będącej dopływem rzeki Bug. Rzeka Sołokija przepływa przez miasto z północnego zachodu na południowy wschód. Uchodzi do Bugu na terenie Ukrainy. Jej obszar źródłkowy występuje w sąsiedztwie północno-zachodniej granicy administracyjnej miasta. Rzędne terenu źródłiska wynoszą 268,0-270,0 m n.p.m. Jest to obniżenie terenu wypreparowane w mało odpornych marglach kredowych. W obniżeniu tym w rejonie Jeziora Wieprzowego rozwinął się również obszar źródłkowy rzeki Wieprz.

Wody powierzchniowe spotyka się również na wschód i południowy wschód od doliny Sołokiji. Są to tereny niezainwestowane, podmokłe z zagłębieniami bezodpływowymi

wypełnionymi wodą. Występowanie obszarów podmokłych jest wynikiem zalegania tuż pod powierzchnią słabo przepuszczalnych mułków i deluwialnych osadów lessopodobnych.

Zgodnie z podziałem dokonany w Planie gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły miasto zlokalizowane jest w obszarze jednolitej części wód powierzchniowych oznaczonym kodem europejskim PLRW2000726614591, o nazwie: „Sołokija od źródeł do granic RP” Scalona część wód SW1402, region wodny Środkowej Wisły. Odcinek posiada status: naturalna część wód, typ: (7) Potok wyżynny węglanowy z substratem gruboziarnistym.

Badania ww. JCWP przeprowadzone w 2012 r. (brak aktualnych badań) przez WIOŚ w Lublinie wykazały:

- stan chemiczny dobry,
- słaby stan/potencjał ekologiczny - 4 klasa jakości wody,
- ocena ogólna JCWP wykazała zły stan wód.

Osiągnięcie celów środowiskowych dla jednolitych części wód powierzchniowych oceniono jako zagrożone – brak możliwości technicznych. W zlewni JCWP występuje presja komunalna. W programie działań zaplanowano działania podstawowe, obejmujące uporządkowanie gospodarki ściekowej, które są wystarczające, aby zredukować tą presję w zakresie wystarczającym dla osiągnięcia dobrego stanu.

Z uwagi jednak na czas niezbędny dla wdrożenia działań, a także okres niezbędny, aby wdrożone działania przyniosły wymierne efekty, dobry stan będzie mógł być osiągnięty do roku 2021.

Źródłem zanieczyszczeń rzeki w obszarze miasta są odprowadzane z oczyszczalni ścieki komunalne oraz spływowe zanieczyszczenia obszarowe z terenów zabudowanych oraz wykorzystywanych rolniczo, szczególnie związki biogenne.

Zagrożenie powodzią

Miasto Tomaszów Lubelski znajduje się w obszarze Regionu Środkowej Wisły, w którym zidentyfikowano wyłącznie powódzie rzeczne związane z topnieniem śniegu (wezbrania roztopowe, często podpiętrzane zatorami lodowymi). Topnieniu pokrywy śnieżnej często towarzyszą opady deszczu, co powoduje zwiększenie wysokości wezbrania.

Miasto Tomaszów nie leży w obszarze narażonym na niebezpieczeństwo powodzi.

Zagrożenie suszą

Miasto Tomaszów Lubelski leży w obszarze narażonym na dwa typy suszy, tj. suszę atmosferyczną i suszę hydrologiczną. Do czynników wpływających na występowanie suszy atmosferycznej zaliczyć można brak/niewielką ilość opadów, wysoką temperaturę, dużą prędkość wiatru, wysokie usłonecznienie, niską wilgotność powietrza. Susza hydrologiczna jest w zasadzie następstwem suszy atmosferycznej i objawić się może zmniejszeniem przepływu wody w rzekach.

W przypadku obu typów suszy w Tomaszowie Lubelskim występuje 3 klasa zagrożenia – III – obszary bardzo narażone. Ponadto na terenie miasta Tomaszów stwierdzono umiarkowane narażenie na suszę rolniczą (objawiającej się niedoborem wody glebowej dostępnej dla roślin), gleby mało podatne na suszę oraz małą podatność na suszę hydrogeologiczną (długotrwałe obniżenie zwierciadła wód podziemnych).

Obszarem w dużym stopniu narażonym na konsekwencje występowania zjawiska suszy jest gospodarka komunalna, w tym sektor zaopatrzenia w wodę do celów komunalnych czy gospodarka ściekowa. Negatywne skutki może mieć przede wszystkim wystąpienie suszy hydrologicznej i hydrogeologicznej. W zakresie zaopatrzenia w wodę do picia oraz na inne cele bytowe konsekwencje będą tym bardziej dotkliwe, im dłuższy i głębszy deficyt wody panuje na danym terenie.

11. c. Gospodarka wodno-ściekowa

W Tomaszowie funkcjonuje zwarta sieć kanalizacji sanitarnej. Dane charakteryzujące sieć kanalizacyjną miasta przedstawiono w poniższej tabeli:

SIEĆ KANALIZACYJNA		Lata						
Rodzaj danych	j. miary	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Długość czynnej sieci kanalizacyjnej	km	55,0	56,8	58,0	58,5	60,5	64,8	67,4
Przylączya prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania	szt.	1802	1435	1501	1499	1568	1688	1775
Ścieki odprowadzane	dam ³	1202	1235	1088	1110	1155	1025	1060
Ludność miasta korzystająca z sieci kanalizacyjnej	osoba	17043	16978	16843	16651	16646	16671	16624
Ludność miasta korzystająca z sieci kanalizacyjnej ogółem	%	83,0	83,0	83,3	83,3	84,0	85,0	85,4

Tomaszów Lubelski posiada mechaniczno-biologiczną oczyszczalnię ścieków gruntownie zmodernizowaną w 2006r. Kolejne remonty przeprowadzono w 2016 i 2020 r. Oczyszczalnię użytkuje Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Sp. z o.o. w Tomaszowie Lubelskim, którego 100% udziałów należy do Miasta Tomaszów Lubelski.

Zgodnie z pozwoleniem wodnoprawnym obiekt nie oddziałuje negatywnie na stan lokalnego środowiska. Nie narusza warunków korzystania z wód w regionie wodnym Środkowej Wisły. Sposób oczyszczania ścieków i uzyskiwane wskaźniki podstawowych zanieczyszczeń w ściekach „reszkowych” nie wpłynie na ocenę ryzyka nieosiągnięcia celów środowiskowych w jednolitej części wód powierzchniowych JCWP „Sołokija od źródeł do granicy państwa”. Ścieki monitorowane są pod względem ilościowym i jakościowym zgodnie z obowiązującymi przepisami (rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia z dnia 18 listopada 2014 r. w sprawie warunków, jakie należy spełnić przy wprowadzaniu ścieków do wód lub do ziemi, oraz w sprawie substancji szczególnie szkodliwych dla środowiska wodnego).

Na terenie miasta występuje również kanalizacja deszczowa, która jest stale rozbudowywana.

11. d. Zasoby geologiczne

Na terenie miasta występują surowce mineralne w postaci kruszywa naturalnego reprezentowanego przez piaski drobno i średnioziarniste tarasów akumulacyjnych doliny rzeki Sołokiji. W południowej części miasta, w obrębie doliny Sołokiji, złoża piasku zostały przebadane i udokumentowane. Nie są one dotychczas eksploatowane. Zgodnie z Bilansem złóż kopalin w Polsce wg stanu na 31. XII.2016 r. na terenie miasta Tomaszów Lubelski występuje jedno udokumentowane złożo kopalin „Tomaszów Lubelski”.

Złożo piasków rzecznych „Tomaszów Lubelski” rozpoznane zostało wstępnie w kat. C2, jego zasoby wynoszą 6 016 tys. t. Kruszywo charakteryzuje się wysokim punktem piaskowym w granicach 99,1–100%, średnią zawartością siarki całkowitej 0,05% i zawartością pyłów mineralnych w granicach 1,4–9,9%. W jego nadkładzie, wynoszącym średnio 2,3 m występują torfy i namuły, osiagające miejscami grubość 6,5 m. Miąższość złoża zawiera się w granicach od 2,4 do 12,0 m, przy średniej 7,71m. Zwierciadło wody występuje na głębokości od 0,4 do 5,5 m.

11. e. Gleby

Gleba obok wody i powietrza stanowi jeden z podstawowych komponentów środowiska i ma bezpośredni wpływ na utrzymywanie się procesów odnowy życia. Kontrola środowiska glebowego jest konieczna ze względu na kumulowanie się w nim składników pochodzących z gospodarczej działalności człowieka.

W Tomaszowie Lubelskim przeważają gleby wysokich klas bonitacyjnych. Są to głównie gleby brunatne rozwinięte na lessach i gezach kredowych oraz gleby płowe na opokach. Na marglach wykształciły się rędziny. Najlepsze gleby występują we wschodniej części miasta. Podmokła dolina Sołokiji jest miejscem występowania gleb pochodzenia organicznego: torfowych, murszowo-torfowych, mułowo-torfowych i

murszowo-mineralnych. Łąki na chronionych glebach pochodzenia organicznego występują głównie w dnie doliny i obniżeniach.

Generalnie gleby, w zależności od swej wartości, odznaczają się różną przydatnością dla rolnictwa. Można je podzielić na 6 grup:

- 1) gleby brunatne wylugowane, bielcowe, czarne ziemie, czarne ziemie zdegradowane i częściowo mady (klasa bonitacyjna IIIa – IVa),
- 2) gleby jak wyżej, różniące się niższą klasą bonitacyjną i żyznością,
- 3) czarne ziemie właściwe i zdegradowane, lokalne mady wytworzone z glin i ilów,
- 4) czarne ziemie oraz gleby brunatne wylugowane i bielcowe (klasa bonitacyjna IVb – VI),
- 5) gleby brunatne wylugowane wytworzone z piasków luźnych,
- 6) gleby murszowe, mułowe, mułowo-torfowe, mady i czarne ziemie, które występują w warunkach nadmiernego uwilgotnienia stałego lub okresowego.

Pod względem granulometrycznym są to gleby lessowe i pyłowe całkowite, należące do kompleksu 2 - pszennego dobrego i 3 - pszennego wadliwego, wykształcone na lessach lub marglach kredowych. Stanowią one ok. 28% ogólnej powierzchni. Około 35% gruntów ornych stanowią gleby kompleksu 4 - żytniego bardzo dobrego i 5 - żytniego dobrego. Są to gleby pyłowe niecałkowite, podścielane piaskiem, lekkie do uprawy.

Około 17% ogólnej powierzchni gruntów ornych stanowią gleby okresowo zbyt wilgotne. Użytki zielone są w ponad 50% stale lub okresowo podmokłe.

Właściwe wykorzystanie gleb jest uzależnione od ich zakwaszenia. Gleby bardzo kwaśne i kwaśne zajmują 67,5% ogólnej powierzchni użytków rolnych, lekko kwaśne 18,0% a zaledwie 14,5% obojętne i zasadowe. Zużycie nawozów wapniowych i wapniowo-magnezowych nie pokrywa faktycznego zapotrzebowania na odkwaszanie gleb.

Występowanie dobrych i bardzo dobrych gleb na wschodzie Tomaszowa sprawia, że tereny wschodniej i północno-wschodniej części miasta są aktualnie użytkowane rolniczo – pola uprawne, łąki i pastwiska.

Powierzchnia ziemi jest również w znacznym stopniu przekształcona w wyniku działalności człowieka. Antropogeniczne formy urzeźbienia to: bardzo liczne miedze typu krawędzi, nasypy drogowe, rowy melioracyjne

Zgodnie zdaniami Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach stan gleby w rejonie Tomaszowa Lubelskiego (punkt pomiarowy w Ulhówku, pow. tomaszowski) jest dobry. W wyniku badań gleby przeprowadzonych w 2015 r. glebę zakwalifikowano do niezanieczyszczonych, m.in. pestycydami, WWA, arsenem, cynkiem, ołowiem, niklem, miedzią, kadmem.

11. f. Gospodarka odpadami i zapobieganie powstawaniu odpadów

Zgodnie z obowiązującą ustawą o utrzymaniu czystości i porządku w gminach każda gmina ma obowiązek zapewnić odbieranie oraz właściwe, ekologiczne i bezpieczne zagospodarowanie wszystkich odpadów komunalnych wytwarzanych przez mieszkańców, jak również zapewnienie selektywnego zbierania odpadów.

Na terenie Miasta Tomaszów istnieje linia sortownicza - Baza segregacji odpadów komunalnych zarządzana przez Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. w Tomaszowie Lubelskim. Instalacja ta zlokalizowana na ul. Petera 65, do 30 czerwca 2018 r. stanowiła instalację do zastępczej obsługi regionu w zakresie przetwarzania niesegregowanych (zmieszanych) odpadów komunalnych. Zgodnie z Planem ww. instalacje zastępcze mogły funkcjonować do końca czerwca 2018 r. Po tym okresie, jeśli nie uzyskały statusu RIPOK, klasyfikowane zostały jako inne instalacje przetwarzania odpadów komunalnych.

Zgodnie z Planem gospodarki odpadami dla województwa lubelskiego 2022 przedmiotowa instalacja nie jest planowana jako RIPOK w związku z czym nie segregowane (zmieszane) odpady komunalne oraz odpady biodegradowalne wytwarzane na terenie Miasta Tomaszów Lubelski, od 1 lipca 2018 r. należy przekazywać do przetworzenia w instalacjach regionalnych wskazanych w załączniku Nr 2 do Uchwały nr XXXIX/522/2018 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 19 marca 2018 r. zmieniającej uchwałę w sprawie wykonania „Planu gospodarki odpadami dla województwa lubelskiego 2022”. Na terenie Bazy segregacji odpadów przy ul. Petera 65, mogą być przetwarzane wyłącznie odpady zebrane w sposób selektywny.

Na terenie miasta zlokalizowane jest składowisko odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne. Składowisko to znajduje się przy ul. Łaszczowieckiej. Składowisko nie jest eksploatowane. Kwaterna A, B i C składowiska została zrekultywowana w latach poprzednich. Na terenie Miasta Tomaszów Lubelski utworzony

został Punkt Selekttywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych przy ul. Petera 65, którego operatorem jest Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. w Tomaszowie Lubelskim. Punkt Selekttywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych przeznaczony jest do przyjmowania i okresowego magazynowania odpadów wielkogabarytowych, budowlanych, biodegradowalnych, zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego, odpadów gromadzonych selektywnie jak makulatura, tworzywo sztuczne, stłuczka szklana i innych odpadów problemowych. Do PSZOK mieszkańcy miasta bez ponoszenia dodatkowych opłat mogą dostarczać selektywnie zebrane w/w odpady. Zgodnie z Planem gospodarki odpadami dla województwa 2022 planowana jest rozbudowa funkcjonującego PSZOK przy ul. Petera 65, polegająca na utworzeniu punktu napraw oraz przyjmowania rzeczy używanych niestanowiących odpadów celem ponownego użycia. Działania te mają zapobiec powstawaniu odpadów. Miasto organizuje odbiór odpadów komunalnych wytwarzanych na terenach nieruchomości zamieszkałych. Odpady komunalne od właścicieli nieruchomości zamieszkałych odbierane są obecnie przez Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Sp. z o.o. w Tomaszowie Lubelskim. Podmiot ten został wyłoniony w drodze przetargu. Odbiór odpadów z terenu nieruchomości niezamieszkałych odbywa się na podstawie umowy podpisanej przez podmiot mający tytuł prawny do nieruchomości a firmą świadczącą usługę odbioru odpadów. W przeciągu ostatnich lat obserwuje się wzrost ilości odbieranych odpadów. Świadczy to o uszczelnieniu systemu gospodarowania odpadami komunalnymi. W 2016 r. odebrano z terenu miasta łącznie 7272,36 Mg odpadów, z czego 5229,60 Mg stanowiły niesegregowane (zmieszane) odpady komunalne, a 1267,26 Mg zmieszane odpady opakowaniowe. Ponadto w roku tym zebrano w Punkcie selektywnej zbiórki odpadów komunalnych 233,18 Mg odpadów.

W związku z zaostrzającymi się przepisami Unii Europejskiej w zakresie recyklingu odpadów wskazane jest zintensyfikowanie działań mających na celu zwiększenie ilości odpadów odbieranych selektywnie nad ilością odpadów niesegregowanych.

Wyroby zawierające azbest

Dane dotyczące ilości i rozmieszczenia wyrobów zawierających azbest zostały opracowane na podstawie aktualnej weryfikacji danych zawartych w Programie usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu miasta Tomaszów Lubelski, danych zawartych w Aktualizacji Programu usuwania wyrobów zawierających azbest dla terenu województwa lubelskiego na lata 2016-2032, danych zawartych w Bazie Azbestowej, a także danych Urzędu Miejskiego w Tomaszowie Lubelskim. Województwo lubelskie zajmuje drugie miejsce w kraju (po mazowieckim) pod względem ilości azbestu znajdującego się w obiektach budowlanych. Zgodnie ze stanem na 01.03.2018 r. łączna ilość zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest na terenie województwa lubelskiego wyniosła 918 401 Mg, z czego 92 044 Mg (10,02%) unieszkodliwiono w ramach programu usuwania azbestu (Baza Azbestowa).

Łączna ilość wyrobów zawierających azbest na terenie miasta Tomaszów Lubelski, wg stanu na 01.03.2018 r., wynosi 1807,15 Mg, z czego 1556,48 Mg stanowi własność osób fizycznych, zaś 250,67 Mg własność osób prawnych (Baza Azbestowa). Z Bazy Azbestowej wynika, że dotychczas unieszkodliwiono 493,70 Mg (27,32 %) odpadów azbestowych, zaś według danych Urzędu Miasta Tomaszów w latach 2008–2017 z terenu miasta usunięto łącznie 846,697 Mg (46,85%). W celu precyzyjnego określenia ilości wyrobów azbestowych dla statystyki regionalnej niezbędna jest stała aktualizacja danych w Bazie Azbestowej. Ilość zinwentaryzowanych wyrobów zawierających azbest na terenie miasta stanowi 4,52 % wyrobów zinwentaryzowanych w powiecie tomaszowskim. Miasto Tomaszów Lubelski znajduje się wśród gmin powiatu tomaszowskiego o największym procentowym poziomie postępu usuwania wyrobów zawierających azbest. Osiągnięty poziom jest wyższy od średniego poziomu dla województwa lubelskiego.

W Tomaszowie Lubelskim należy usunąć z terenu miasta 960,453 Mg.

Program usuwania wyrobów zawierających azbest na lata 2011-2032 dla miasta Tomaszów Lubelski

Nadrzędnym długoterminowym celem strategicznym *Programu usuwania wyrobów zawierających azbest na lata 2011-2032 dla miasta Tomaszów Lubelski* jest:

1. Usunięcie i unieszkodliwienie wyrobów zawierających azbest.
2. Wyeliminowanie negatywnych skutków zdrowotnych u mieszkańców gminy spowodowanych azbestem oraz likwidacja oddziaływania azbestu na środowisko.

Celami operacyjnymi *Programu* są:

- stworzenie odpowiednich warunków do wdrożenia przepisów prawnych: ustaw i rozporządzeń oraz norm postępowania z wyrobami zawierającymi azbest,
- instruktaż z zakresu postępowania z wyrobami zawierającymi azbest dla osób fizycznych, prawnych, jednostek organizacyjnych, na których ciążyą określone obowiązki z tytułu posiadania wyrobów zawierających azbest,
- pomoc mieszkańcom gminy w realizacji wymiany płyt cementowo – azbestowych zgodnie z przepisami prawa,
- identyfikacja dostępnych źródeł finansowania oraz pomoc finansowa,
- pozyskiwanie funduszy potrzebnych do usuwania azbestu.

Zadaniem programu jest określenie warunków sukcesywnego usuwania wyrobów zawierających azbest.

Ustalenie polityki realizacji celów i zadań

Podstawowym celem *Programu* jest usunięcie azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu Tomaszowa Lubelskiego, a przez to wyeliminowanie jego szkodliwego wpływu dla zdrowia. Miasto Tomaszów Lubelski zakłada usunięcie całej ilości azbestu zgodnie z obowiązującym planem. W związku z tym program zakłada realizację szeregu zadań. Wyznaczoną politykę usuwania wyrobów zawierających azbest należy przeprowadzić według harmonogramów, wyszczególnionych w kolejnych rozdziałach. W celu zapewnienia logicznej spójności prowadzonych działań w Programie wyznaczone zostały ustalenia długoterminowego programu (lata 2018 – 2032, tj. okres 15 lat) oraz przyjęto zadania krótkoterminowe (lata 2018 – 2021, tj. okres 4 lat).

W związku z tym program zakłada realizację następujących zadań:

1. Aktualizacja bazy danych o lokalizacji istniejących wyrobów zawierających azbest. Inwentaryzacja bieżąca wyrobów zawierających azbest.
2. Edukacja mieszkańców w zakresie szkodliwości azbestu, obowiązków dotyczących postępowania z wyrobami zawierającymi azbest oraz sposobów bezpiecznego ich usuwania oraz unieszkodliwiania.
3. Mobilizowanie właścicieli budynków do usunięcia wyrobów zawierających azbest poprzez system pomocy edukacyjnej i finansowej.
4. Podejmowanie działań w kierunku pozyskania funduszy ze źródeł zewnętrznych na realizację Programu.
5. Udzielanie pomocy finansowej osobom fizycznym, wspólnotom mieszkaniowym i innym właścicielom zasobów mieszkaniowych w usuwaniu odpadów zawierających azbest.
6. Przeznaczenie części środków finansowych z budżetu Miasta na realizację Programu.
7. Pomoc w poszukiwaniu źródeł finansowania wymiany pokryć dachowych i elewacji z azbestu.

Ustalenie długoterminowego programu strategicznego

Usunięcie wyrobów zawierających azbest do końca 2032 roku, zgodnie z *Programem usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski* to priorytetowy cel dla miasta Tomaszów Lubelski

Cele długoterminowe

Cele długoterminowe obejmują działania związane z gospodarką odpadami azbestowymi, które realizowane będą do roku 2032. W ramach realizacji tych celów dla miasta przyjęto cele:

- wdrożenie systemu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest oraz systemu ich magazynowania i wywozu na składowisko odpadów niebezpiecznych,
- oczyszczenie terenów miasta i innych terenów publicznych z odpadów azbestowych,
- wyeliminowanie nielegalnego porzucania wyrobów zawierających azbest,
- prowadzenie monitoringu realizacji Programu i okresowe raportowanie jego realizacji władzom samorządowym oraz mieszkańcom.

Działania

Dla miasta Tomaszów Lubelski, na lata 2018–2032 *Program* określa następujący plan działań, którego realizacja pozwoli na osiągnięcie celów i wykonanie zadań w ramach planowanego systemu usuwania wyrobów zawierających azbest: podstawowym celem Programu usuwania wyrobów zawierających azbest dla

Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2011-2032 jest całkowite usunięcie azbestu i wyrobów zawierających azbest do roku 2032, a przez to wyeliminowanie szkodliwego wpływu i niebezpiecznych dla zdrowia skutków działania azbestu.

Osiągając ten cel wypełniony zostanie cel Programu krajowego dotyczący oczyszczenia terenu kraju z azbestu i wyrobów zawierających azbest do 2032 roku. W latach 2008-2017 średnia roczna ilość usuniętych wyrobów zawierających azbest z terenu Tomaszowa Lubelskiego wynosiła 84,670 Mg/rok. Aby osiągnąć założony cel całkowitego usunięcia azbestu z miasta do roku 2032 należy dotychczasowe tempo prac utrzymać na podobnym poziomie. Aby cel został osiągnięty średnia roczna ilość unieszkodliwionego azbestu nie może być niższa niż 64,03 Mg/rok

11. g. Zasoby przyrodnicze i ich ochrona

Zgodnie z ustawą o ochronie przyrody formami ochrony przyrody są:

- parki narodowe,
- rezerваты przyrody,
- parki krajobrazowe,
- obszary chronionego krajobrazu,
- obszary Natura 2000,
- pomniki przyrody,
- stanowiska dokumentacyjne,
- użytki ekologiczne,
- zespoły przyrodniczo-krajobrazowe,
- ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Na terenie miasta Tomaszów Lubelski występują obszary objęte ochroną na podstawie ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r. – obszary Natura 2000 i pomniki przyrody.

Obszary Natura 2000 to najmłodsza z form ochrony przyrody, wprowadzona w 2004 r. w Polsce jako jeden z obowiązków związanych z przystąpieniem naszego kraju do Unii Europejskiej. Obszary takie powstają we wszystkich państwach członkowskich, tworząc Europejską Sieć Ekologiczną obszarów ochrony Natura 2000. Głównym celem funkcjonowania Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych i gatunków roślin i zwierząt, które uważa się za cenne i zagrożone wyginięciem w skali całej Europy. Cel ten ma być realizowany poprzez wyznaczenie i objęcie ochroną obszarów, na których te gatunki i siedliska występują. Działania w zakresie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej flory i fauny służą zachowaniu lub odtworzeniu różnorodności biologicznej Europy, co jest jednym z priorytetów działalności Unii Europejskiej. Dodatkowo państwa członkowskie zobowiązane są do podejmowania w razie potrzeby starań w celu zachowania ekologicznej spójności sieci Natura 2000, w celu utrzymania migracji, rozprzestrzeniania i wymiany genetycznej gatunków. Podstawą funkcjonowania Sieci Natura 2000 są dwie unijne dyrektywy:

1. Dyrektywa ptasia (Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa) – określa kryteria do wyznaczania ostoi dla gatunków ptaków zagrożonych wyginięciem.

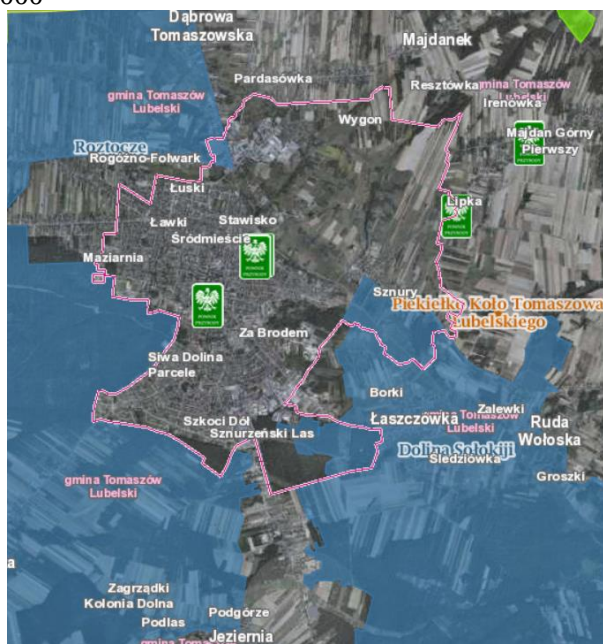
2. Dyrektywa siedliskowa (Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory) – ustala zasady ochrony pozostałych gatunków zwierząt, a także roślin i siedlisk przyrodniczych oraz procedury ochrony obszarów szczególnie ważnych przyrodniczo.

Najważniejszymi instrumentami realizacji celów sieci Natura 2000 są oceny oddziaływania na środowisko oraz plany ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków, dla których utworzono obszar Natura 2000. Działania ochronne winny uwzględniać wymogi gospodarcze, społeczne i kulturowe oraz cechy regionalne i lokalne danego obszaru Natura 2000.

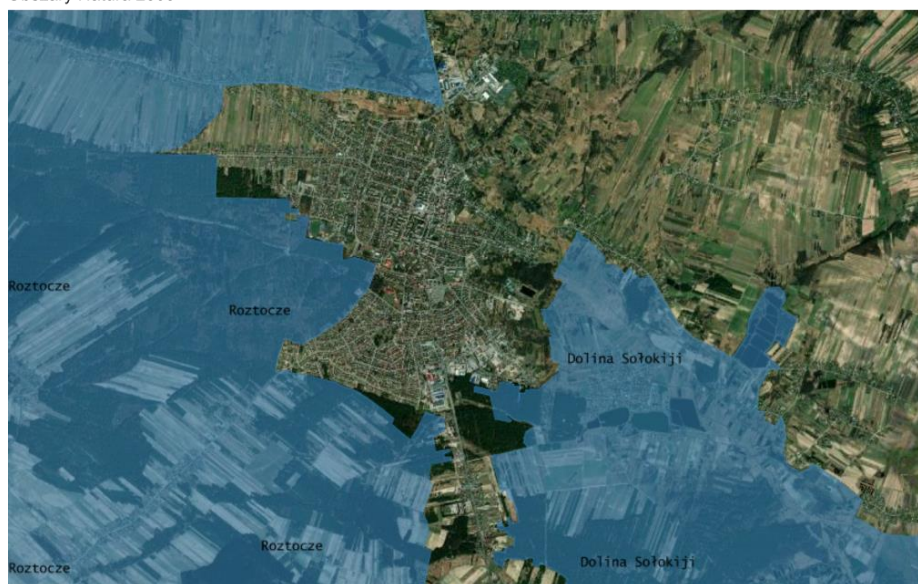
W obszarze Tomaszowa Lubelskiego znajdują się:

- fragment obszaru **NATURA 2000 PLB 060012 Roztocze**
- fragment obszaru **NATURA 2000 PLB 060021 Dolina Solokiji**

Ryc .8. Obszary Natura 2000

Ryc .9. Obszary Natura 2000
Obszary Natura 2000

NATURA 2000 PLB060012 Roztocze to Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków o pow. 103 503,3 ha wyznaczony rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 12 stycznia 2011 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków (Dz. U. 2011, poz. 133). Obszar obejmujący Lasy Zwierzyniecko-Kosobudzkie oraz całe Roztocze Środkowe i Południowe. Roztocze to pas łagodnych wzniesień ciągnących się z północnego zachodu na południowy wschód. Około 70% powierzchni stanowią lasy, między którymi występują wąskie pasy pól uprawnych oraz wsie i niewielkie miasta. Znaczna część lasów ma charakter zbliżony do naturalnego. Dominują bory sosnowe, ale też spory udział mają mieszane bory jodłowe i buczyna karpacka. Sieć wód powierzchniowych jest dość uboga. Główną rzeką jest Wieprz. Ponadto z południowych stoków Roztocza spływają w kierunku Kotliny Sandomierskiej Tanew, Sopot i Szum. W dolinach Wieprza, Sołokiji i Topornicy znajdują się stawy rybne.

Gatunkami będącymi przedmiotami ochrony obszaru PLB060012 (których populacje lęgowe stanowią około 1% populacji krajowej) są: bączek (9 par), bocian czarny (16 par), bocian biały (130 par), trzmiełojad (220 par), orlik krzykliwy (33 pary), zielonka (17 par), derkacz (240 samców), puchacz (3 pary), puszczyk

uralski (26 par), włośchatka (7 par), lelek (> 50par), dzięcioł zielonosiwy (> 50 par), dzięcioł czarny (350 par), dzięcioł białoszyi (1 para), dzięcioł średni (> 120 par), dzięcioł białogrzbiety (> 70 par), jarzębatka (> 160 par), muchołówka mała (> 200 par), muchołówka białoszyja (> 500 par), gąsiorek (> 2000 par), zaś z ptaków wędrownych spoza Załącznika I Dyrektywy ptasiej: kobuz, siniak i pliszka górską – z uwagi na wysokie populacje oraz wyspowe (w skali Polski) występowanie.

NATURA 2000 PLB060021 Dolina Solokiji o powierzchni 13 667,8ha został wyznaczony ww. rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 12 stycznia 2011 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków. Jest to rozległy obszar w granicach dwóch mezoregionów: Roztocza Środkowego i Równiny Bełskiej. Obejmuje dolinę rzeki Solokiji od Tomaszowa Lubelskiego do granicy z Ukrainą. Solokija płynie naturalnym korytem, zachowało się szereg meandrów i starorzeczy. W odcinku przygranicznym jej dolinę wypełniają rozległe, nieużytkowane łąki i ugory. Lasy zajmują ponad ¼ powierzchni ostoi i występują w mozaikowym układzie z gruntami rolnymi, głównie z prawej strony dorzecza i pozostają w łączności ekologicznej z lasami Roztocza. Przeważają drzewostany sosnowe z domieszką gatunków liściastych (głównie dębu i olchy). Wzdłuż koryta rzeki zachowały się dosyć duże płaty olsów oraz podmokłych borów sosnowych. Ostoja obejmuje również 5 kompleksów stawów rybnych oraz kilka małych, śródleśnych stawów.

W obszarze występuje 235 gatunków ptaków (145 lęgowych), z czego 67 wymienionych jest w Załączniku I Dyrektywy Ptasiej (30 lęgowych) oraz 41 gatunków ujętych w Polskiej czerwonej księdze zwierząt (12 lęgowych). Trzonem obszaru jest 25 gatunków, z których populacje lęgowe osiągają rangę kwalifikujących: bączka, trzmielojada, orlika krzykliwego, derkacza, zielonki, rybitwy białowąsej, dzięcioła białoszyjowego, dzięcioła białogrzbiatego. Obszar jest bardzo ważnym szlakiem wędrowek bocianów białych, gęsi i żurawi – zgrupowania przelatujących ptaków sięgają od 1000 do ponad 5000 osobników w okresie migracji w ciągu dnia.

Z ciekawych gatunków stwierdzono w obszarze: kormorana małego, czapłę purpurową, czapłę nadobną, błotniaka stepowego, orlika grubodziobego, orła przedniego, orzełka, kurhannika, mornela, ostrygojada, szablodzioba, dzierlatkę. Dla ww. obszaru obowiązuje plan zadań ochronnych zatwierdzony zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Lublinie z dnia 23 czerwca 2014 r. Przedmiotem ochrony określonej w planie jest derkacz, rybitwa białowasa, dzięcioł białoszyi.

Zgodnie z art. 33. 1. ustawy o ochronie przyrody (Dz. U z 2018 r. poz. 142 z późn. zm.) zabrania się podejmowania działań mogących, osobno lub w połączeniu z innymi działaniami, znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony obszaru Natura 2000, w tym w szczególności:

- pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych lub siedlisk gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000, lub
- wpłynąć negatywnie na gatunki, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000, lub pogorszyć integralność obszaru Natura 2000 lub jego powiązania z innymi obszarami.

Na terenie miasta jako forma ochrony przyrody występują również **pomniki przyrody**. Objęte tą formą ochrony jest pojedyncze drzewo i grupy drzew.

Lp.	Rodzaj pomnika	Opis pomnika	Lokalizacja	Podstawa prawna ochrony
1	Pojedyncze drzewo	Dąb szypułkowy (Quercus robur) o obwodzie 350 cm i wysokości 28 m	ul. 29 listopada 22	Rozporządzenie Nr 11 Wojewody Lubelskiego z dn. 30 lipca 2009 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody (Dz. Urz. Woj. Lub. z 2009 r. Nr 103, poz. 2327, zm. z 2010 r. Nr 33, poz. 743) poprzedzone Orzeczeniem Nr 1 Wojewody Zamojskiego z dnia 2 grudnia 1988r.(Dz. Urz. Woj. Zamojskiego z 1987 r. Nr 16 poz.152)

2	Grupa drzew	Lipa szerokolistna (Tiliaplatyphyllos) – 3 szt. o obwodzie 325, 375, 455 cm i wysokości 25 m	ul. Królewska 1- teren parafii Rzymskokatolickiej pw. zwiastowania NMP w Tomaszowie Lubelskim	Rozporządzenie Nr 11 Wojewody Lubelskiego z dn. 30 lipca 2009 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody (Dz. Urz. Woj. Lub. z 2009 r. Nr 103, poz. 2327, zm. z 2010 r. Nr 33, poz. 743) poprzedzone Orzeczeniem Nr 1 Wojewody Zamojskiego z dnia 2 grudnia 1988r.(Dz.Urz.Woj. Zamojskiego z 1987r. Nr. 16 poz.152)
3	Grupa drzew	Klon zwyczajny (Acerplatanoides) 4 szt. o obw. 275, 220, 225, 245cm oraz wysokości 26, 21, 20 m; Wiąz górski (Ulmuscabra) – 1 szt. o obwodzie 320cm oraz wysokości 28 m	ul. Żwirki i Wigury 2	Uchwała Nr XLI/337/97 Rady Miejskiej w Tomaszowie Lubelskim z dnia 24 października 1997 r. w sprawie wprowadzenia indywidualnej ochrony przyrody w mieście Tomaszowie Lubelskim

Zgodnie z art. 45 ust. 1 ustawy o ochronie przyrody w stosunku do pomników przyrody mogą być wprowadzane następujące zakazy:

- 1) niszczenia, uszkodzenia lub przekształcania obiektu lub obszaru;
- 2) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwsztorowym lub przeciwpowodziowym albo budową, odbudową, utrzymywaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych;
- 3) uszkodzenia i zanieczyszczania gleby;
- 4) dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody albo racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej;
- 5) likwidowania, zasypywania i przekształcania naturalnych zbiorników wodnych, starorzeczy oraz obszarów wodno-błotnych;
- 6) wylewania gnojowicy, z wyjątkiem nawożenia użytkowanych gruntów rolnych;
- 7) zmiany sposobu użytkowania ziemi;
- 8) wydobywania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów i bursztynu;
- 9) umyślnego zabijania dziko występujących zwierząt, niszczenia nor, legowisk zwierzęcych oraz tarlisk i złożonej ikry, z wyjątkiem amatorskiego połowu ryb oraz wykonywania czynności związanych z racjonalną gospodarką rolną, leśną, rybacką i łowiecką;
- 10) zbioru, niszczenia, uszkodzenia roślin i grzybów na obszarach użytków ekologicznych, utworzonych w celu ochrony stanowisk, siedlisk lub ostoi roślin i grzybów chronionych;
- 11) umieszczania tablic reklamowych.

Powyższe Zakazy nie dotyczą:

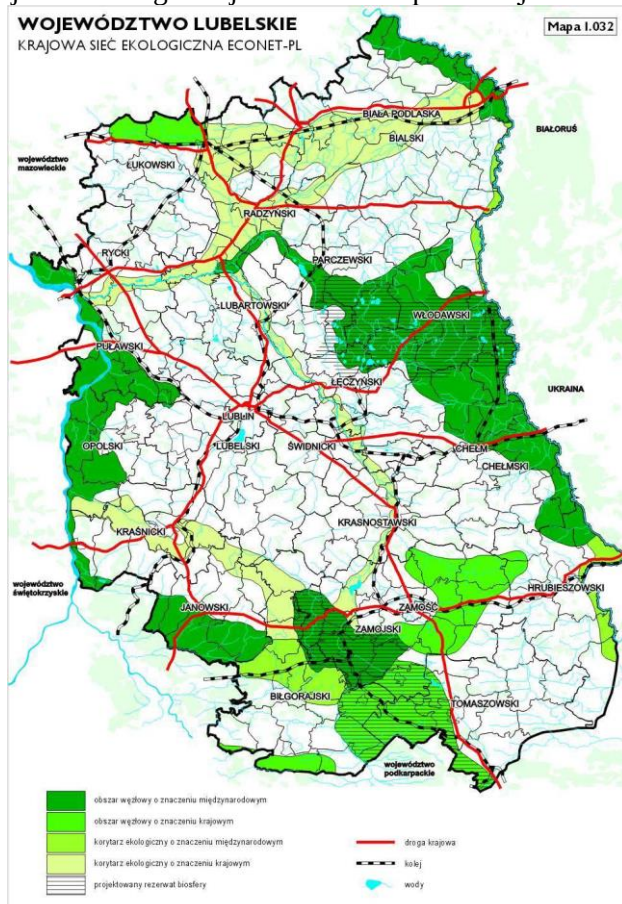
- 1) prac wykonywanych na potrzeby ochrony przyrody po uzgodnieniu z organem ustanawiającym daną formę ochrony przyrody;
- 2) realizacji inwestycji celu publicznego w przypadku braku rozwiązań alternatywnych, po uzgodnieniu z organem ustanawiającym daną formę ochrony przyrody;

- 3) zadań z zakresu obronności kraju w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa państwa;
- 4) likwidowania nagłych zagrożeń bezpieczeństwa powszechnego i prowadzenia akcji ratowniczych.

11. h. System przyrodniczy miasta

Podstawową strukturę funkcjonalną środowiska kraju i województwa definiuje ECONET PL - spójny przestrzennie i funkcjonalnie system reprezentatywnych i najlepiej zachowanych pod względem różnorodności biologicznej obszarów.

Ryc .10.Przebieg krajowej sieci ekologicznej ECONET-PL przez województwo lubelskie

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego nakłada na gminy obowiązek wyodrębnienia systemu przyrodniczego i jego ochrony przy tworzeniu studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Dla potrzeb miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego zdefiniowano System Przyrodniczy Gminy /SPG/ miasta, stanowiący aktywny biologicznie i ciągły przestrzennie układ siedlisk o charakterze naturalnym.

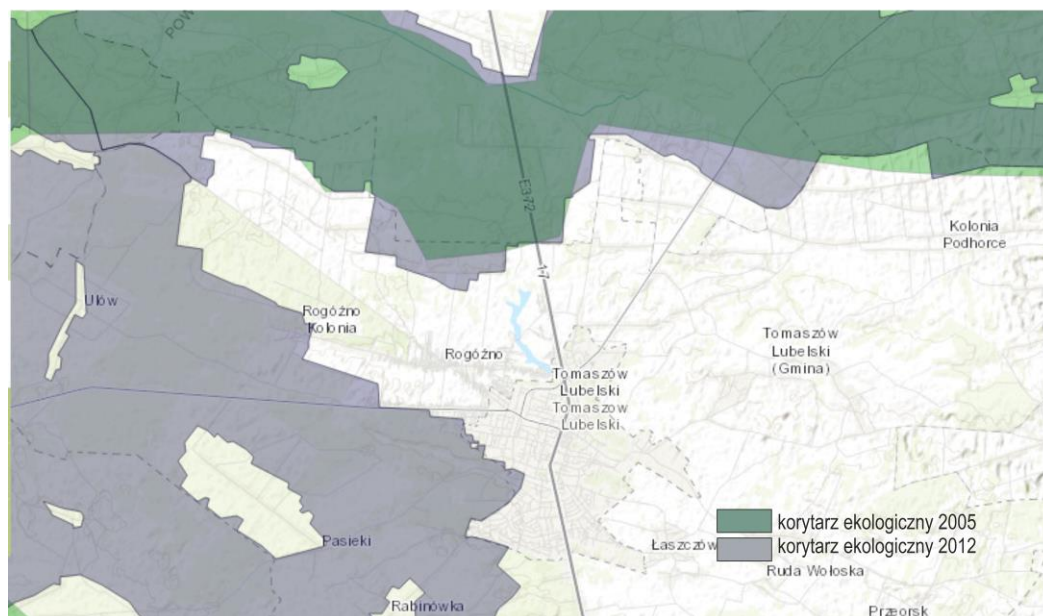
System Przyrodniczy Miasta Tomaszów Lubelski, poprawiający jakość i warunki życia mieszkańców oraz wpływający na tożsamość przyrodniczą i krajobrazową miasta tworzą:

- strefa leśna w zachodniej i południowo-zachodniej części Tomaszowa Lubelskiego stanowiąca fragment Lasów Roztoczańskich, korytarza ekologicznego rangi krajowej, powiązana funkcjonalnie z projektowanym Międzynarodowym Rezerwat Biosfery „Roztocze i Puszcza Solska”,
- dolina rzeki Sołokiji, stanowiąca korytarz ekologiczny rangi regionalnej,
- lasy na północnych krańcach miasta i w dolinie Sołokiji, pełniące funkcję lokalnych węzłów ekologicznych,
- stawy (lokalne węzły ekologiczne),
- dolinki niewielkich cieków zasilających Sołokiję tzw. sięgacze ekologiczne,
- enklawy naturalnych lub półnaturalnych siedlisk pośrodku obszarów zurbanizowanych (mikrowęzły ekologiczne).

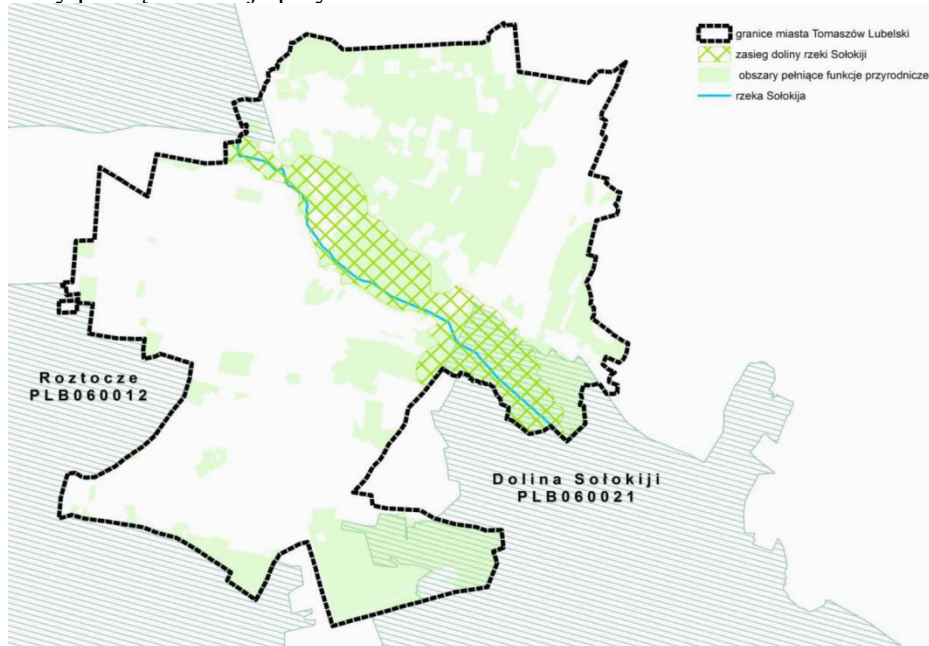
Trwałość i dobre funkcjonowanie systemu zależą od przestrzennych związków jego składników z terenami otwartymi i leśnymi w bezpośrednim sąsiedztwie. System Przyrodniczy Miasta musi być chroniony przed urbanizacją.

Tomaszów Lubelski położony jest poza głównymi korytarzami ekologicznymi - obszary wolne od zabudowy na terenie Tomaszowa Lubelskiego pełnią rolę wspomagającą dla tych korytarzy. Rzeka Sołokija pełni funkcję regionalnego korytarza ekologicznego.

Ryc. 11. Przebieg korytarzy ekologicznych względem Miasta Tomaszów Lubelski
Mapa korytarzy ekologicznych ponadregionalnych - krajowych

Ryc. 12. Obszary pełniące funkcje przyrodnicze na terenie miasta Tomaszów Lubelski

11. i. Charakterystyka istniejącej roślinności Miasta Tomaszów Lubelski

Zabudowa miejska - kompleks zajmuje 43% powierzchni miasta

1. Parki miejskie - 4,4ha - 0,33% powierzchni miasta
2. Zieleńce - 26ha - 1,95% powierzchni miasta

- 3. Zieleń uliczna - 24,5ha -1,84% powierzchni miasta
- 4. Zieleń osiedlowa - 11,5ha - 0,86% powierzchni miasta
- 5. Cmentarze - 9,6ha - 0,72% powierzchni miasta

W obrębie kompleksu zabudowy miejskiej bezwzględnie dominują obszary pozbawione roślinności i pokryte materiałem nieprzepuszczalnym. Zajmują one do 86,74% powierzchni. Na pozostałym obszarze spotyka się przede wszystkim niewielkie powierzchnie roślinności kształtowanej (rabaty, kwietniki) o przypadkowym i krótkotrwałym składzie. Ponadto występują niewielkie zgrupowania gatunków ruderalnych, nie dające się zakwalifikować do żadnego fitocenonu.

Obszarem szczególnie zdegradowanym pod względem środowiskowym jest "śródmieście" Tomaszowa Lubelskiego.

Fot.1

Fot.2.

Fot.3.

Fot .4.

Zabudowa wiejska - wolnych przestrzeni- użytki rolne - 48% powierzchni miasta: jednostka obejmuje kompleksy przestrzenne składające się z obszarów pozbawionych roślinności, którym towarzyszą przypadkowe kombinacje gatunków ozdobnych, przydomowe, drobnopowierzchniowe sady, pola uprawne, siane łąki, *Lolio-Cynosuretum*, *Lolio-Polygonetum*, oraz kompleks zbiorowisk ruderalnych, z których najważniejsze to *Urtico-Malvetum*.

Urtico-Malvetum-zespół pokrzywy i ślazu zaniedbanego.

Zbiorowiska pokrzywy żegawki i ślazu zaniedbanego są pospolite zarówno na wsi, jak i coraz częściej w miastach. Zajmują one żyzne, półcieniste bogate w związki azotowe siedliska. Ich skład florystyczny jest dość zubożały. Zbiorowiska mogą stanowić rodzaj zastępczej zieleni dla trawników. Gatunki tego zespołu jak ślaz i pokrzywa mają zdolność łatwego pokrywania powierzchni pozbawionej roślinności.

Do obszarów zdegradowanych należy zaliczyć dolinę rzeki Sołkiji pozbawioną bioróżnorodnej roślinności. Zasiedlają ją głównie gatunki ruderalne.

Fot .5.

Fot .6.

Fot .7.

Kompleksy leśne - 9% powierzchni miasta

Tomaszów Lubelski jako miasto cechuje się dość dużym arealem lasów (108,96 ha), z czego lasy publiczne gminne stanowią niespełna jedną piątą (18,00 ha), lesistość miasta wynosi 8,2% - dane GUS za 2016 r. W stosunku do roku 2012 zaobserwowano zmniejszenie ogólnego arealu lasów o 13,44 ha. W obniżeniach dominują łęgi i olsy z udziałem olchy, wierzby, topoli oraz brzozy. Na wydmach oraz utworach eolicznych przeważają bory sosnowe a na zboczach dolin i wąwozów wielogatunkowe zarośla ciepłolubne z udziałem grabu, dębu, lipy, klonu, brzozy, kruszyny i tarniny. W wielu miejscach występują kilkunastoletnie zarośla z przewagą brzozy, wierzby i sosny

11. j. Pożądana roślinność zielna dolin rzecznych

Roślinność nieleśna, Zbiorowiska szuwarów , turzycowisk i torfowisk

- ***Caricetum elatae*-zespół turzycy sztywnej**

Zbiorowisko z turzycą sztywną jest pospolite na terenie Polski niżowej w obrębie zarastających starorzeczy, w dolinach rzek i na wypłyconych brzegach jezior. Zbiorowisko to ma bardzo charakterystyczną kępkowo-dolinkową budowę. Powstaje ona ze zbitych i gęstych kęp turzycy sztywnej sięgającej do 100cm wysokości pomiędzy którymi tworzą się dolinki.

Przydatność opisywanego zespołu dla rolnictwa jest stosunkowo duża. Zbiorowiska użytkuje się jako łąki dwukośne, dające duże ilości zielonej masy. Nie dotyczy to jednak fitocenozy silnie zalewanych w ciągu roku, które są nieużytkami gospodarczymi. Mimo tego stanowią one interesujący element krajobrazu,

niezwykle atrakcyjny wizualnie. Wykluczone jest jednak uprawianie aktywnego wypoczynku na powierzchniach tego zbiorowiska z uwagi na utrudnione poruszanie.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Carex elata-turzyca sztywna

- ***Caricetum gracillis*-zespół turzycy zaostrojonej**

Szuwar turzycy zaostrojonej występuje dość często na niżu, w obrębie wód stojących i płynących oraz torfowisk niskich. Siedliskiem zespołu są żyzne doliny rzeczne i wypłycone misy jeziorne, może on także rozwijać się w mniejszych zbiornikach sztucznych. Podłoże w miejscu występowania zespołu jest przeważnie organiczne lub mineralno-organiczne. Zbiorowiska *Caricetum gracillistworzy* głównie turzyca zaostrojona i stanowi 80-90% zielonej masy skoszonej na tym zbiorowisku. Turzyca zaostrojona nadaje fitocenozom charakterystyczny, soczysty zielony kolor. Gatunkami występującymi w zespole, ale o niewielkiej ilościowości są: przytulia błotna, szczaw lancetowaty, kosaciec żółty, skrzyp bagienny, manna mielec, marek szerokolistny, żabieniec babka wodna, tojeść bukietowa, rzepicha ziemnowodna, wiechlina błotna oraz mozga trzcinowata.

Przydatność zbiorowisk turzycy zaostrojonej dla rolnictwa jest duża. Powierzchnie te użytkuje się jako łąki jedno-lub dwukośne, w suchszych miejscach nawet jako pastwiska. Z punktu widzenia wykorzystywania rekreacyjnego płaty te są atrakcyjne wizualnie, ograniczone są tu jednak możliwości penetracji pieszej.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Carex gracilis-turzyca zaostrojona

- ***Carici-Agrostietum caninae*-kwaśne niskoturzycowe zbiorowisko z mietlicą psią.**

Siedliskiem zespołu są zagłębienia terenu na torfach niskich podsiąkanych wodami podziemnymi oraz w miejscach ujść wód podziemnych(młaki). Zbiorowisko występuje najczęściej pośród kwaśnych łąk jednokośnych. Roślinność tych fitocenoz jest reprezentowana głównie przez turzycę i sity, które stanowią 50% biomasy. W jej skład wchodzi przede wszystkim: turzyca siwa, turzyca gwiazdkowata, sit cienki oraz trawy, takie jak mietlica psia. Duży jest także udział powierzchniowy mchów(do 60-90%).

Opisywane zbiorowisko przylega często do terenów zagospodarowanych przez człowieka w pobliżu torfowisk dolin rzecznych i pojeziernych. Wykorzystanie rolnicze tego zbiorowiska sprowadza się do odwodnienia, które wpływa niekorzystnie na sąsiadujące z nim inne siedliska, w tym pola uprawne. Fitocenozy przekształcają się wówczas w łąki wilgotne ze związku *Calthion*.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Agrostis canina ssp.*stolonifera*-mietlica psia

Carex canescens-turzyca siwa

Carex echinata-turzyca gwiazdkowata

- ***Glycerietum maximae*- szuwar mанны**

Szuwar mанны występuje w płytkich wodach stojących i przy ciekach wodnych. Podłoże, na którym występuje zbiorowisko, jest różnorodne -od mineralnego po skrajnie zabagnione. Powierzchnie zespołu są cyklicznie, płytko zalewane(do głębokości nie przekraczającej 40cm) i przez większą część roku znajdują się pod wodą. Struktura roślinności szuwaru mанныego, sięgającego 100-200cm jest uboga i złożona niemal z jednego gatunku-manny mielec.

Zbiorowiska szuwaru mанныego wykorzystywane są w rolnictwie jako łąki kośne. Dostarczają one dużo pośledniej jakości masy zielonej. Lokalnie manna jest używana, podobnie jak trzcina, do krycia dachów. Zbiorowisko w terenach zieleni może odgrywać ważną rolę jako element dekoracyjny naturalnych i sztucznych zbiorników wodnych. Gatunek ze względu na odporność na zanieczyszczenia wykorzystywany jest w oczyszczalniach hydrofitowych. Szczególnie ceniony jest on za zdolność wiązania w liściach dużych ilości azotu.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Glyceria maxima-manna mielec

- ***Phalaridetum arundinaceae*-zespół mozgi trzcinowatej**

Zbiorowiska mozgi występują na całym kraju, głównie nad wodami płynącymi. Fitocenozy te zajmują siedliska o podłożu mineralnym lub torfowym. Są one wybitnie eutroficzne. Do pełnego rozwoju szuwar mózgowych potrzebuje stałego lub okresowego zalewania, dlatego szczególnie często występuje on w nieobwałowanych dolinach rzek. Głębokość wody zalewowej nie powinna jednak przekraczać 20-30cm. Podstawowym gatunkiem opisywanych fitocenoz jest mozga trzcinowata tworząca jednogatunkowe płaty wysokości 100-300cm. Drugim gatunkiem o znacznie mniejszej stałości jest wiechlina błotna.

Mozga trzcinowata tworzy zbiorowiska na dość różnorodnych typach siedlisk.

Na siedliskach położonych przy wodach o niewielkim przepływie, przy częściowo odciętych od nurtu ramion rzek i starorzeczach, mozdze trzcinowatej towarzyszą takie rośliny jak: trzcina pospolita, pałka szerokolistna, pałka wąskolistna, łączeń baldaszkowaty, manna mielec, turzyca zastrzona. Poziom wody gruntowej znajduje się płytko pod powierzchnia podłoża i rzadko spada poniżej 30cm.

Wzdłuż wartko płynących wód rzeki występują zbiorowiska z dużym udziałem, obok mozgi trzcinowatej, gatunków muraw zalewowych, jak rzepicha leśna, mietlica rozłogowa. Są to siedliska wilgotne i okresowo zatapiane.

Na siedliskach położonych w oddali od nurtu rzeki, jednak w zasięgu wody zalewowej, ekstensywnie koszonych, mozga trzcinowata ma charakter antropogeniczny i wchodzi w skład kombinacji zbiorowisk z szuwarów. Mozga jest gatunkiem znoszącym stosunkowo dobrze częste koszenie.

Przydatność szuwaru mozgowego dla rolnictwa jest duża. Zbiorowiska są użytkowane jako trzy-, cztero- a nawet pięciokośne łąki dostarczające pełnowartościowej zielonej masy. Użytkowanie rekreacyjne jest natomiast niewskazane ze względu na małą odporność roślin na niszczenie mechaniczne. Ponadto, użytkowanie rekreacyjne jest w znacznym stopniu utrudnione, gdyż zbiorowiska te często występują w miejscach niedostępnych. Zbiorowiska mozgi są wykorzystywane do umacniania brzegów rzek regularnie koszonych, co najmniej dwa razy na rok, okresowo są zalewane i jednocześnie okresowo dość silnie przesuszane.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Phalaris arundinacea-mozga trzcinowata

- ***Phragmitetum australis*-szuwar trzcinowy**

Szuwar trzcinowy występuje bardzo często nad wodami stojącymi i płynącymi. Fitocenozy tych siedlisk są najczęściej spotykanym z szuwarów, co zawdzięczają swojej zdolności do zasiedlania różnorodnych siedlisk. Wykształcają się najczęściej na wodach eutroficznych. Głębokość na jakiej występuje zbiorowisko -do 150cm. Szuwary trzcinowe tworzy niemal wyłącznie trzcina pospolita osiągająca wysokość do 300cm, towarzyszą jej oczeret jeziorny, skrzyp bagienny, pałka szerokolistna, szczaw lancetowaty.

Przydatność gospodarcza szuwarów trzcinowych jest niewielka. Ze zbiorowiska pozyskuje się sporadycznie trzinę(na pokrycia dachowe, plecionki, ściółkę). Roślinność szuwarów trzcinowych wykorzystuje się za to często do obsadzania brzegów zbiorników wodnych ze względu na ich dużą tolerancję w stosunku do siedliska oraz walory estetyczne. Trzcina pospolita jest podstawowym gatunkiem wykorzystywanym w oczyszczalniach hydrofitowych, jako jedna z mniej wymagających roślin przywodnych, odpornych na zanieczyszczenia i przesuszenie.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Phragmites australis -trzcina pospolita,

- ***Scirpetum lacustris*-szuwar oczeretowy**

Szuwar oczeretowy występuje w dużych jeziorach i starorzeczach. Fitocenozy występują na znacznych niekiedy powierzchniach, na płyciznach w jeziorach eutroficznych. Podłoże jest w tych miejscach mineralne, często lekko zamulone. Głębokość na jakiej występuje szuwar 100-200cm, jest najdalej wysuniętym do środka jeziora zespołem roślinnym z tej klasy. Struktura roślinności złożona jest niemal z jednego gatunku oczeretu jeziornego. W niewielkiej domieszce występują tu też inne gatunki trzcina pospolita, skrzyp bagienny, jeżogłówka gałęzista i manna mielec.

Przydatność dekoracyjna roślin tworzących omawiany zespół, zwłaszcza oczeretu, dla sztucznych zbiorników wodnych, szczególnie małych jest ograniczona ze względu na ich ekspansywność. W naturalnych układach zbiorowisko tworzy na dużych powierzchniach wód interesujące skupienia o dużych walorach estetycznych. Oczeret jest czasem używany w oczyszczalniach hydrofitowych ze względu na odporność na zanieczyszczenia oraz ze względu na zdolność wydzielania w korzeniach związków toksycznych dla człowieka bakterii.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Schoenoplectus lacustris syn. *Scirpus lacustris*-oczeret jeziorny

- ***Sparganio-Glycerietum fluitantis*- szuwar rogożowy**

Płaty zespołu rozwijają się w obrębie cieków wodnych, jak i zbiorników z wodą stojącą o bardzo małym, przepływie. Zbiorowisko jest dosyć pospolite. Podłoże w miejscach jego występowania jest mineralne, rzadziej mineralno-organiczne. Głębokość wody jest różna, rzadko jednak przekracza 20-30cm. Zespół reprezentują rośliny niskie- do 100cm. Gatunkiem dominującym zespołu jest manna jadalna,

tworząca często powierzchnie jednogatunkowe. Duży jest także niekiedy udział innych gatunków jak zabieniec babka wodna, turzycza pęcherzykowata, skrzyp bagienny, przytulia błotna, ponikło błotne, kropidło wodne czy rzepicha ziemnowodna.

Przydatność zbiorowisk mianiny jadalnej dla rekreacji jest możliwa, jeśli rozpatrujemy je jako element dekoracyjny stojących lub wolno płynących wód. Wiele gatunków zespołu znajduje zastosowanie w obsadzaniu sztucznych zbiorników wodnych o charakterze naturalnym.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Glyceria fluitans-mianina jadalna

Mimulus guttatus-kroplik żółty

Murawy piaszczyste, wrzosowiska i zbiorowiska zbliżone

• ***Diantho-Armerietum elongatae*-zespół goździka i zawciagu pospolitego**

Płaty zespołu wykształcają się w znacznej części polski, jest to najbardziej rozpowszechnione zbiorowisko spośród występujących w Polsce muraw piaszczystych. Reprezentuje ono niskie murawy złożone z wielu gatunków zarówno traw, jak i roślin dwuliściennych.

Z punktu widzenia siedliskowego porasta ono zarówno gleby piaszczyste, jak również żyzniejsze gliniasto-piaszczyste. Głównymi trawami, które wchodzi w skład runi tego zespołu są: kostrzewa owcza, mietlica pospolita, szczotlika siwa i kostrzewa czerwona. Wśród tych traw, wysokich do 30cm. Wyrastają różowe i czerwone kwiaty goździka kartuska, goździka kropkowanego oraz zawciagu pospolitego. Oprócz nich pojawiają się także: jastrzębiec kosmaczek, macierzanka piaszczysta, przytulia właściwa i kocanki piaszczyste.

Opisywane zbiorowisko ma charakter półnaturalny, a jego funkcjonowanie jest związane z ograniczonym wypasem bądź ograniczonym użytkowaniem rekreacyjnym. Istnieje możliwość wykorzystania tej grupy roślin do tworzenia ekstensywnych trawników w określonych warunkach siedliskowych tj. na siedliskach borów świeżych, mieszanych i kwaśnych dąbrów.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Armeria maritima-zawciąg pospolity

Cerastium arvense-rogownica polna

Dianthus deltoides-goździk kropkowany

• ***Spergulo-Corynephorum*-murawy szczotlichowe**

Zbiorowisko występuje w całej Polsce na niżu. Zasadza ono inicjalne gleby luźnych piasków, często wtórnie zwydmionych lub też sztucznie naniesionych na glebach z wykształconym poziomem próchnicznym. Fitocenozy te spotkać można też często na żyzniejszych glebach rdzawych, na porzuconych uprawach rolnych. Ze względu na specyficzne podłoże murawy szczotlichowe są bardzo ubogie w gatunki roślin. Gatunkiem budującym ten zespół jest szczotlika siwa. Struktura roślinności tego zespołu jest dość luźna osiąga zwarcie od 30 do 80%. Rośliny towarzyszące: sporek wiosenny, chroszcz nagołodygowy, przetacznik Dillena.

Zbiorowisko to jest bez znaczenia gospodarczego. W celu przeciwdziałania erozji wietrznej, rośliny tego zespołu są szczególnie przydatne do obsiewu wydm śródlądowych i terenów piaszczystych.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

*Spergula morisonii*syn. vernalis-sporek wiosenny

Teesdalea nudicaulis-chroszcz nagołodygowy

Veronica dillenii-przetacznik Dillena

• ***Calamagrostis epigeji*-zespół trzcinika piaszczystego**

Zespół reprezentuje typ roślinności trawiastej. Najczęściej zbiorowisko to porasta tereny piaszczyste leżące w kompleksie suchych suchszych postaci borów sosnowych i mieszanych ze związku *Dicrano-Pinion*. Występuje na glebach ubogich w azot ogólny i mineralny.

Ze względu na ekspansywny charakter wzrostu trzcinika piaszczystego skład gatunkowy płatów tego zespołu jest bardzo uproszczony. Oprócz trzcinika piaszczystego w płatach spotkać można, choć z niewielkim pokrywaniem, gatunki z muraw piaszczystych rzadziej muraw kserotermicznych. Gatunki jakie towarzyszą zespołowi to turzycza owłosiona, kostrzewa owcza, kocanki piaszczyste, starzec leśny oraz wiesiołek dwuletni.

Trzcinnik piaszczysty jest postrzegany przez leśników jako uporczywy chwast i stąd też jest niszczone za pomocą odpowiednich zabiegów agrotechnicznych (głównie głęboka orka) lub przez

stosowanie herbicydów. Gatunek ten ze względu na ekspansywny wzrost, bogaty system korzeniowy i niewielkie wymagania pokarmowe jest wykorzystywany przy rekultywacji krajobrazu.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Calamagrostis epigejos-trzcinnik piaszkowy

Gatunki towarzyszące zespołowi

Carex hirata, turzyca owłosiona

Festuca ovina, kostrzewa owcza

Helichrysum arenarium, kocanki piaskowe

Senecio sylvaticus, starzec leśny

Oenothera biennis, wiesiołek dwuletni

Łąki, pastwiska i zbiorowiska zbliżone

• ***Arrhenatheretum elatioris*-Zespół rajgrasu wyniosłego**

Łąka rajgrasowa występuje w Polsce powszechnie. Charakteryzuje ona łąki na siedliskach świeżych o znacznej zasobności gleb tj. brunatnych i czarnych ziem. Ten typ łąki jest zbiorowiskiem zastępczym dla grądów, a w dolinach rzecznych dla łęgów wiązowo-jesionowych. Łąka rajgrasowa reprezentuje typowy przykład antropogenicznego zbiorowiska, do funkcjonowania którego niezbędne jest przede wszystkim dwu-, trzykrotne koszenie w okresie wegetacji.

Z gospodarczego punktu widzenia jest to najcenniejsze zbiorowisko łąkowe, charakteryzujące się dużą produktywnością.

Flora łąki rajgrasowej jest bardzo bogata i składa się zarówno z traw, jak i efektownych pod względem estetycznym ziół. Z gatunków dominujących w runi należy wymienić (spośród traw): rajgras wyniosły, **owsicę omszoną i konietlicę łąkową**. Ponadto w zespole tym znajduje się także wiele gatunków ozdobnych, przeważnie ziół, takich jak złocień właściwy, kozibród łąkowy, kozibród wschodni, jaskier ostry, dzwonek rozpierzchły i chaber łąkowy. Istotną cechą tego zbiorowiska jest tendencja do przekształcania w kierunku zespołu pastwiskowego w przypadku intensywnego koszenia lub wypasu.

Przydatność łąk rajgrasowych dla rolnictwa jest duża, dostarczają one bowiem wiele dobrej jakości siana. Z punktu widzenia rekreacji łąki te mają duże znaczenie bioterapeutyczne, gdyż działają pobudzająco na układ odpornościowy i psychiczny. Są one przy tym stosunkowo odporne na użytkowanie rekreacyjne. Dodatkowo charakteryzują się też znacznymi walorami estetycznymi- są niezwykle atrakcyjne wizualnie. Stąd też w określonych warunkach siedliskowych mogą stanowić wzorzec do zakładania trawników o charakterze ekstensywnym (zw. "Eko" i "Park", (trawnik nisko-nakładowy).

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Arrhenatheretum elatius-rajgras wyniosły

Geranium pratense-bodziszek łąkowy

Pastinaca sativa-pasternak zwyczajny

Rumex thyrsiflorus-szczaw rozpierzchły

Tragopogon orientalis-kozibród wschodni

Avenula pubescens-owsica omszona

Ponadto w zespole tym znajduje się także wiele gatunków ozdobnych, przeważnie ziół, takich jak:

Leucanthemum vulgare-złocień właściwy

Tragopogon pratensis-kozibród łąkowy,

Tragopogon orientalis-kozibród wschodni

Ranunculus acris-jaskier ostry

Campanula patula-dzwonek rozpierzchły

Centaurea jacea-chaber łąkowy

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

• ***Cirsium rivularis*-zespół ostrożeń łąkowego**

Fitocenozy zespołu są rozpowszechnione w Polsce północno-wschodniej. Reprezentuje ono eutroficzne, o dużej produktywności łąki wilgotne na murszowych, torfowych i mineralnych glebach, zwykle zasobnych w wapń. Występuje na ogół w dolinach małych rzek, na glebach, gdzie poziom wody

gruntowej jest zmienny w okresie wegetacji. Wiosną przez krótki okres woda znajduje się na powierzchni gleby, w okresie letnim spada zaś na głębokość 60cm.

Szczególną rolę w fizjonomii tego zespołu odgrywa ostrożeń łąkowy o dużym pokryciu.

Siano pozyskiwane z opisywanego zbiorowiska jest zazwyczaj dość dobrej jakości, jednak niekiedy ze względu na udział niepożądanych turzyc i śmiałka darniowego jest ono nieco gorsze. Niewielka jest także przydatność tego zespołu dla rekreacji.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Cirsium rivulare-ostrożeń łąkowy.

• ***Lolio-Cynosuretum*-zespół życicy i grzebienicy pospolitej**

Zespół obejmuje fitocenozy o charakterze pastwiskowym, występujące w podobnych warunkach ekologicznych jak łąki świeże ze związku *Arrhenatheretum elatioris*-Zespół rajgrasu wyniosłego, z tym że czynnikiem kształtującym skład florystyczny jest w przypadku opisywanego zbiorowiska intensywny wypas. Dlatego w runi dominują gatunki odporne na użytkowanie. Z gospodarczego punktu widzenia są to bardzo cenne pastwiska dające dobrą paszę. Podobnie wygląda sytuacja z wykorzystaniem tych zbiorowisk na potrzeby rekreacyjne. Ze względu na wspomnianą wyżej dużą odporność na użytkowanie zbiorowisko to może mieć duże znaczenie przy tworzeniu placów zabaw dla dzieci, polan rekreacyjnych czy też nawierzchni boisk sportowych.

Gatunki tego zespołu, które niewątpliwie nadają się do obsiewu wyżej wymienionych powierzchni rekreacyjnych, to przede wszystkim-spośród traw: wiechlina łąkowa, życica trwała, grzebienica pospolita, mietlica pospolita a z gatunków dwuliściennych krwawnik pospolity. W runi tego zbiorowiska znajduje się też wiele gatunków odpornych na deptanie i zgryzanie, takich jak wyżej wymieniona życica trwała, mietlica pospolita, wiechlina roczna a także koniczyna biała, stokrotka pospolita, pięciornik rozłogowy i pięciornik gęsi.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Bellis perennis-Stokrotka pospolita

Leontodon autumnalis-brodawnik jesienny

Ranunculus sardous-jaskier sardyński(łagodny)

Trifolium repens-koniczyna biała

Veronica filiformis-przetacznik nitkowaty

Gatunki wyróżniające dla zespołu:

Lolium perenne-życica trwała

Poa pratensis, wiechlina łąkowa

Cynosurus cristatus, grzebienica pospolita

Agrostis capillaris, mietlica pospolita

Achillea millefolium, krwawnik pospolity

Poa annua, wiechlina roczna

Potentilla reptans, pięciornik rozłogowy

Potentilla anserina, pięciornik gęsi

Wieloczonowe kompleksy mozaikowe

• ***Vicietum tetraspermae* -zespół wyki czteronasiennej**

Jest to najbardziej rozpowszechnione w Polsce zbiorowisko roślinności segetalnej(siedlisko polne) w uprawach zbożowych. Występuje na żyznych, pogrądowych siedliskach. Jego skład florystyczny tworzą min. Wyka czteronasienna, wyka kosmata, stokłosa żytnia, przetacznik bluszczowy.

Gatunki charakterystyczne dla zespołu:

Bromus secalinus-stokłosa żytnia

Polygonum tomentosum-rdost gruczołowaty

Vicia tetrasperma-wyka czteronasienna

Gatunki wyróżniające dla zespołu:

Veronica hederifolia-przetacznik bluszczowy

Vicia villosa, wyka kosmata

12. Sfera przestrzenno – funkcjonalna, wartości krajobrazu kulturowego

Dziedzictwo kulturowe to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń jak i naszych czasów. Do dziedzictwa kulturowego oprócz dziedzictwa archeologicznego, architektonicznego i dziedzictwa sztuki zaliczamy także przejawy życia takie jak np. formy gospodarowania, przejawy rozwoju społeczności i inne elementy stanowiące o naszej kulturze. Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców. Dbanie o należyty stan i atrakcyjny wygląd zabytków jest naszym obywatelskim obowiązkiem. Rewitalizacja poszczególnych obiektów, jak również całych zespołów zabudowy jest szansą na ich uratowanie. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury wyznacza cel strategiczny oraz cele częściowe dla strategii rozwoju kultury w regionach.

Celem strategicznym jest zrównoważony rozwój i wspieranie kultury w regionach.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego województwa lubelskiego w t. I., rozdz. IX, p. 9. „Kultura”, scharakteryzował w ujęciu syntetycznym wszystkie istotne kulturowe składniki przestrzeni podlegające ochronie, badaniom, waloryzacji, ocenie zagrożeń oraz programom rozwoju (w tym rewitalizacji, rekonstrukcji i rewaloryzacji), a także reaktywacji turystycznej w odniesieniu do dawnych (historycznych) szlaków handlowych, powiązanych z siecią osadniczą. Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego – 27 – Poz. 3901 Za wyjątkowo istotny uznać należy podpunkt rozdziału dotyczący miejsc pamięci związanych z ważnymi dla narodu i państwa wydarzeniami, w tym szczególnie z historią walki o niepodległość w czasach porzecznych, II Rzeczypospolitej, II wojny światowej (ze szczególnym uwzględnieniem Holocaustu), a także, co w historii „Lubelszczyzny” równie ważne, z historią twórczości ludowej, przesądzających o możliwości kreowania „produktów regionalnych” w wielu sferach wytwórczych. W Planie kierunki polityki przestrzennej powiązane zostały (zgodnie ze strategią rozwoju województwa) z działaniami na rzecz rozwoju kultury i ochrony walorów przyrodniczo-krajobrazowych regionu, co ma bezpośredni związek z kreowaniem konkurencyjności - tzw. produktu turystycznego (istotnego z punktu widzenia polityki ekonomicznej województwa).

ZACHOWANE DZIEDZICTWO TOMASZOWA LUBELSKIEGO

UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA

Niezwykły układ przestrzenny najstarszej części miasta Tomaszowa został wpisany do rejestru zabytków ze względu na wybitny przykład rozplanowania renesansowego będącego cennym zabytkiem polskiej szkoły urbanistycznej z II połowy XVI w., która ukształtowana została w oparciu o osiągnięcia urbanistyki włoskiej powiązanej z lokalną tradycją

Ryc 28. Układ urbanistyczny Śródmieścia (analiza planów historycznego i współczesnego)

ARCHITEKTURA SAKRALNA

Od początku istnienia miasta w jego granicach współistniały trzy wyznania: chrześcijańskie, prawosławne i mojżeszowe. W mieście w niedalekiej odległości od siebie zlokalizowane zostały świątynie różnych wyznań. Niestety nie wszystkie przetrwały do obecnych czasów.

Kościół Rzymskokatolicki pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny

Kościół pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny jest budowlą orientowaną, drewnianą, wykonaną w konstrukcji zrębowej na ceglany fundamencie. Świątynia wzniesiona na planie prostokąta posiada prezbiterium w części wschodniej. Pseudobazylikowy korpus składa się z trzech naw i trzech przęseł z zintegrowanymi z nimi trzema kaplicami. Od strony zachodniej znajdują się dwie wieże założone na planie kwadratów, symetryczne względem siebie, lekko wysunięte przed fasadę kościoła. Wyposażenie kościoła pochodzi z dawnego klasztoru trynitarzy. Wewnątrz można zobaczyć manierystyczny ołtarz główny z I poł. XVII w. z cudownym obrazem Matki Bożej Szkaplerznej z Dzieciątkiem i relikwie św. Feliksa, cztery ołtarze boczne w stylu późnobarokowym (k. XVIII w.), kamienną chrzcielnicę z przełomu XVI i XVII w., barokowe konfesjonały, konfesjonały z 2 poł. XVII w. w stylu rokokowym oraz wczesnobarokową ambonę i liczne obrazy z XVIII w.

Obok kościoła znajduje się drewniana dzwonnica z XVIII w. Dzwonnica wykonana jest w konstrukcji słupowo-ramowej, na kamiennej podmurówce ze ścianami oszalowanymi deskami oraz nadwieszona izbicą, przykryta dachem namiotowym

Ryc. 29. Kościół Rzymskokatolicki pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny

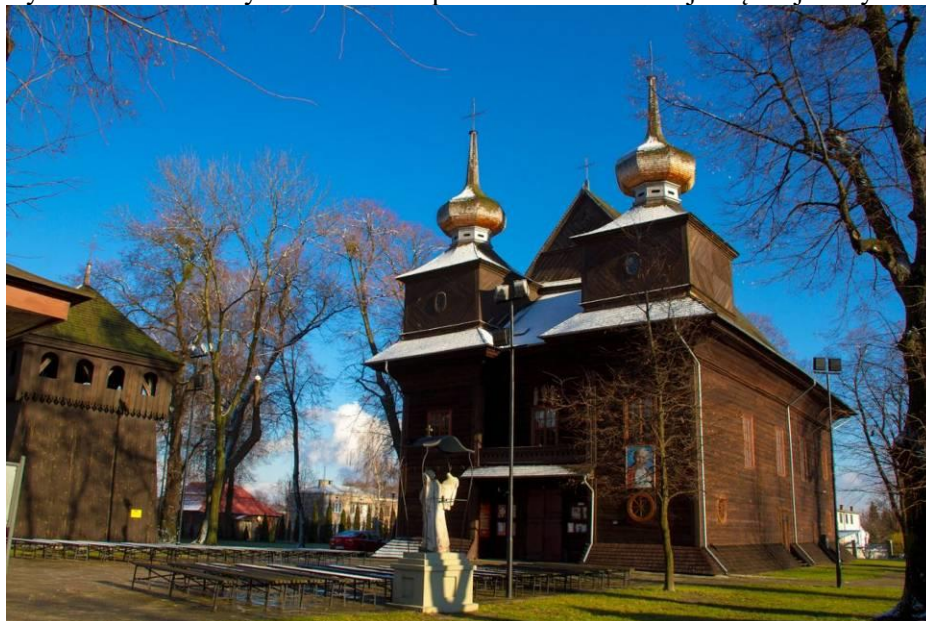
Ryc. 30. Wnętrze Kościoła Rzymskokatolickiego pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny

Ryc. 31. Kościół Rzymskokatolicki pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny

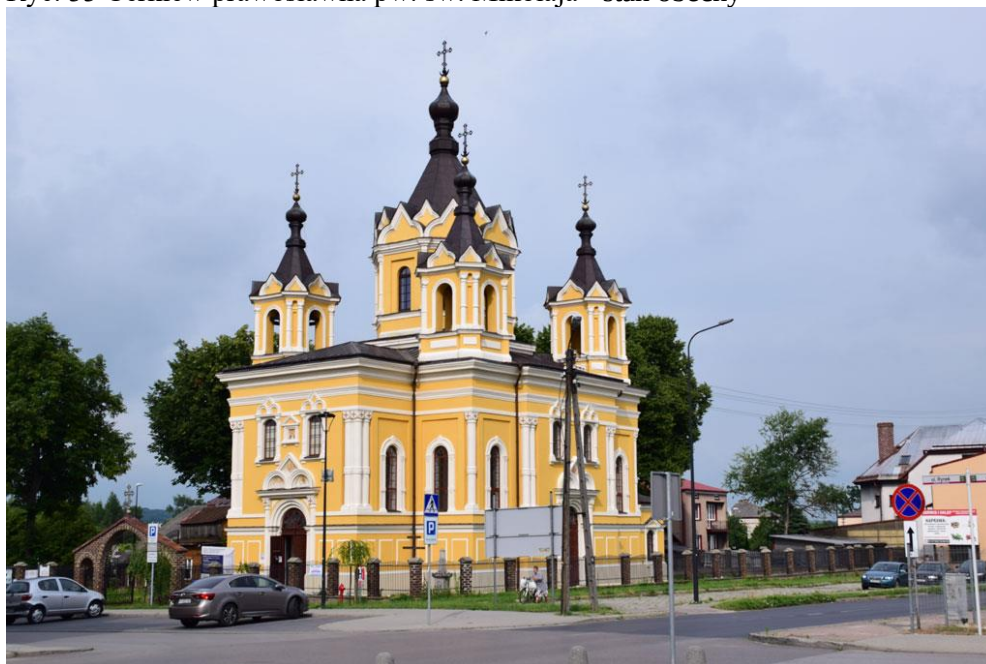
Ryc. 32. Kościół Rzymskokatolicki pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny - stan obecny

Cerkiew prawosławna pw. św. Mikołaja

Najstarsza wzmianka o ludności prawosławnej i jej świątyni w obszarze, na którym zostało założone miasto, pochodzi z 1531 r. – mowa w niej o cerkwi parafialnej św. Michała Archanioła na przedmieściu Rogóźno. W połowie XVII w. w Tomaszowie funkcjonowały trzy cerkwie - św. Jerzego położona przy ulicy Świętojurskiej w zakończeniu ulicy Starocerkiewnej, Zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny położona na przedmieściu Szczembrzeskim oraz św. Mikołaja biskupa położona na przedmieściu Lwowskim. Obecna cerkiew została zaprojektowana i wzniesiona w latach 1885-1890. Budowa sfinansowana została z funduszy państwowych. Za budowę odpowiadali Gabriel Arbuzow i Konstanty Drozdowski. W 1890 r. została poświęcona. Świątynia funkcjonowała nieprzerwanie, nawet w trakcie I wojny światowej. Po wojnie, po odzyskaniu niepodległości, w 1919 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego uwzględniło tomaszowską cerkiew w wykazie prawosławnych obiektów sakralnych przewidywanych do otwarcia. W 1923 była to jedna z dwunastu czynnych świątyń tego wyznania w powiecie tomaszowskim. W trakcie II wojny światowej świątynia dalej była czynna. Dopiero w ramach Akcji „Wisła” (wywózki Ukraińców wyznania prawosławnego) została zamknięta i zamieniona na magazyn spółdzielczy. Świątynię przywrócono do użytku dopiero na początku lat 80-tych XX w. W latach 1983-1985 wykonano jej generalny remont. Ponownie obiekt remontowano na początku XXI w. Świątynia funkcjonuje po dziś dzień. Świątynia ma charakter eklektyczny łączący elementy późno-klasycystyczne z urzędowym stylem bizantyjsko-rosyjskim. Cerkiew jest budowlą centralną, krzyżowokopułową, dziewięciopółową. Budynek wieńczy pięć ośmiobocznych latarni zlokalizowanych nad polami między ramionami, zamkniętymi dachami namiotowymi. Pomieszczenie ołtarzowe zamyka półkolistą absydą

Ryc. 33 Cerkiew prawosławna pw. św. Mikołaja - stan obecny

„STYL NARODOWY”

Początek XX w. cechuje się w polskiej sztuce poszukiwaniem tzw. „stylu narodowego”, będącego swoistym wyrazem tożsamości narodu oraz podkreśleniem polskiego dorobku kulturowego. Styl ten, w wielu odsłonach, charakteryzował się czerpaniem inspiracji z kultury ludowej oraz nawiązaniem do minionych okresów w sztuce. Kilkuwiekowy okres budownictwa nie wykreował typowego dla miasta Tomaszów Lubelski typu domu mieszczańskiego. Dopiero w okresie międzywojennym pojawiły się domy drewniane i murowane, naśladujące styl narodowy. Na działkach wzdłuż ulic wylotowych stały drewniane dworki z gankami na osi, przykryte ciężkimi dachami gontowymi – czterospadowymi, naczółkowymi i dwuspadowymi. Murowane wille i gmachy użyteczności publicznej reprezentowały różne typy architektury, zawsze o dużych walorach architektonicznych.

Kamienica (ul. Lwowska 42)

Budynek powstał w 1914 r. Na reprezentacyjny charakter obiektu miała wpływ jego dwukondygnacyjna bryła o symetrycznej fasadzie, wyraźnym ryzalitem środkowym, bogato zdobiona detalem nawiązującym do form barokowych. Przed II wojną światową mieściła się w nim apteka (tzw. „Stara”). Jej właścicielem był Emil Franke (więziony w czasie wojny przez Niemców). Po 1945 r. apteka została upaństwowiona, zaś po 1991 r. sprywatyzowana. Do dnia dzisiejszego w budynku funkcjonuje apteka. Budynek po generalnym remoncie.

Ryc. 34 Stara Apteka lata 60te

Ryc. 35 Stara Apteka lata stan aktualny

Dom (willa) dra Cybulskiego (obecnie stacja SANEPID - ul. Lwowska 51)

Dom wybudowany został w latach 1930 – 1934 przez dra Stefana Cybulskiego (lekarza ze szpitala w Tomaszowie). Po wojnie w budynku mieścił się Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa. Kilka lat później budynek został przeznaczony na potrzeby Pogotowia Ratunkowego i oddziału Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Tomaszowie Lubelskim. Pomimo licznych przebudów wnętrza obiektu, jego zewnętrzny wygląd nawiązujący do rozwiązań secesyjnych, nie uległ zmianie (na przełomie lat 70-tych i 80-tych XX w. budynek został poddany generalnemu remontowi).

Ryc. 36 "Cybulówka" stan aktualny

Dawny dom Wydziału Powiatowego Sejmiku Tomaszowskiego (ul. Lwowska 53)

W latach 20-tych XX w. rozwijający się powiat tomaszowski potrzebował nowej, reprezentacyjnej siedziby. W efekcie potrzeby w latach 1925-1926 wzniesiono duży, murowany budynek mający pełnić funkcję merostwa miasta Tomaszowa. Budynek pod koniec lat 40-tych był remontowany – w ramach prac przeprowadzono remont elewacji budynku oraz przebudowę wnętrza, które zostało dostosowane do potrzeb nowego użytkownika – banku. I tak od 1950 r. w obiekcie mieścił się Narodowy Bank Polski, zaś od 1 stycznia 1989 r. Bank Depozytowo-Kredytowy. Obecnie w budynku znajduje się Urząd Stanu Cywilnego i Wydział Oświaty, Kultury, Sportu i Spraw Obywatelskich. Okazały budynek zdobią elewacje zaprojektowane o cechach klasycystycznych.

Ryc. 37 Sejmik Tomaszowski stan aktualny

Dom Związku Ziemian (ul. Lwowska 55)

Budynek wybudowany został w 1930 r. dla potrzeb Związku Ziemian w Tomaszowie. Po 1945 r. przeznaczony został dla potrzeb Sądu Rejonowego, który znajduje się w nim do dziś. Budynek był wielokrotnie remontowany od 1945 r. Remonty te polegały głównie na przebudowie jego wnętrza, bez zmiany wystroju elewacji budynku.

Ryc. 37 Dom związku ziemian - stan aktualny

Kamienica (ul. Lwowska 64)

Budynek wzniesiony w latach 30-tych XX w. W latach 1944-1956 obiekt przeznaczony został na więzienie Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, zwane „Smoczą Jamą”. Dwukondygnacyjny, kryty niskim dachem trójspadowym budynek posiada dekorowane elewacje wschodnią (od strony ulicy) i północną (od przejazdu). Budynek zdobią dekoracje o cechach klasycystycznych.

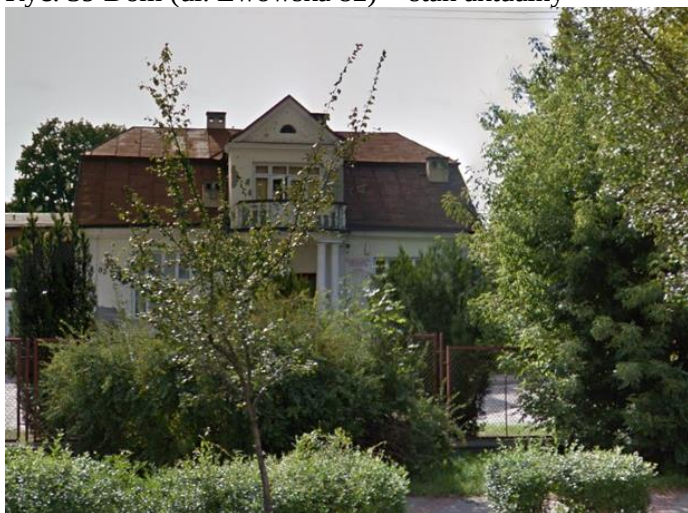
Ryc. 38 Kamienica (ul. Lwowska 64) - stan aktualny

Dom (ul. Lwowska 82)

Dom wzniesiony został w latach 20-tych XX w. Obecnie w obiekcie funkcjonuje Regionalne Centrum Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa. Dom nawiązuje do stylu dworskiego. Charakterystycznymi elementami budynku jest kolumnowy portyk i czterospadowy, wysoki dach łamany

Ryc. 39 Dom (ul. Lwowska 82) - stan aktualny

ARCHITEKTURA PUBLICZNA

W okresie dwudziestolecia międzywojennego wzrosła ilość realizacji budowlanych związanych z budową obiektów administracji publicznej, szkolnictwa oraz zapewniających bezpieczeństwo publiczne (szpitale, straże ogniowe, komendy policji itd.).

Dawna Straż Pożarna, ob. Szkoła Muzyczna (ul. Rynek 5)

Obiekt wzniesiono w latach 20-tych XX wieku (w 1923 r. rozebrano starą remizę, zaś nową zaczęto budować w 1927 r.). Dwukondygnacyjny budynek z wysoką strażnicą zlokalizowany został w miejscu parterowej remizy z 1907 r. W latach 1953-1954 obiekt został rozbudowany czynem społecznym - dobudowano część socjalną i biurową dla pracowników (lewe skrzydło). Od 1984 r. w budynku działa Państwowa Szkoła Muzyczna I stopnia im. Andrzej Cwojdzńskiego w Tomaszowie Lubelskim. Budynek wyróżnia się swoimi gabarytami, a także majestatyczną wieżą stanowiącą dominantę widokową rynku.

Ryc. 40 Dawna Straż Pożarna, ob. Szkoła Muzyczna (ul. Rynek 5) - stan aktualny

Zespół Szkół nr 1 im. Bartosza Głowackiego (S. Wyspiańskiego 8)

Zespół obiektów szkolnych (gmach szkoły, internat, dom nauczyciela) wzniesione zostały w latach 20-tych XX w. Szkołę wybudowano dzięki pozyskanym funduszom państwowym oraz ofiarności społeczeństwa. W latach 1920-22 zebrano na budowę 180 milionów marek polskich. Dnia 6 września 1922 r., a zatem niespełna dwa i pół roku po powołaniu Komitetu Budowy Szkoły, odbyła się uroczystość wmurowania aktu erekcyjnego pod budynek główny, internat i dwa budynki mieszkalne. W sierpniu 1929 r. nastąpiła przeprowadzka, a 3 września rozpoczął się rok szkolny w nowych pomieszczeniach. Gmach szkoły zyskał klasycystyczny wystrój. Pośrodku fasady znalazł się potężny ryzalit zwieńczony wysokim naczółkiem z płaskorzeźbionym orłem nawiązującym do godła Polski.

Ryc. 41 I Liceum Ogólnokształcące im. Bartosza Głowackiego - stan aktualny

Budynek Szkoły, I Liceum Ogólnokształcące im Gen. Władysława Sikorskiego

Budynek szkoły podstawowej wzniesiony został w latach 1922-1925 i oddany do użytku 22 września 1925 r. Po wojnie działało tu Liceum Ogólnokształcące nr 2. Obecnie budynek wykorzystuje Zespół Szkół Nr 2 im. Gen. Władysława Sikorskiego. Dwukondygnacyjny budynek posiada stonowany, ograniczający się do ryzalitu środkowego, wystrój elewacji.

Ryc 42 Budynek II Liceum Ogólnokształcące im. Gen. Władysława Sikorskiego - stan obecny

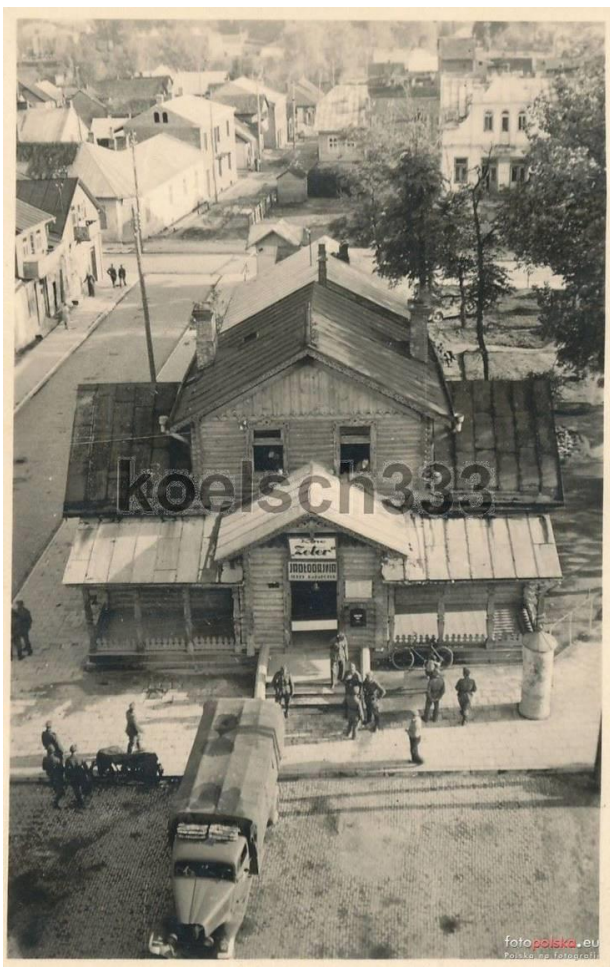
ARCHITEKTURA DREWNIANA

W mieście do okresu II wojny światowej dominowała architektura drewniana, często nawiązująca do stylu dworcowego. Z drewnianej zabudowy mieszkalnej pozostało w Tomaszowie Lubelskim niewiele domów, z których dwa są szczególnie rozpoznawalne.

„Herbaciarnia” – dom drewniany z 1895 roku na Rynku

Drewniany dom wzniesiony został w I połowie lat 90-tych XIX w. Jego poświęcenie odbyło się w dniu koronacji Mikołaja I (18 maja 1895 r.). Główną ideą budowy tego obiektu było jego przeznaczenie na herbaciarnię Kuratorium Trzeźwości Ludowej. W okresie międzywojennym obiekt pełnił funkcję domu teatralnego – była tu sala ze sceną i dekoracjami, zarówno dla sceny amatorskiej, jak dla teatrów przyjezdnych. Inną funkcją budynku była poczekalnia autobusowa.

Ryc. 43 „Herbaciarnia” lata 30 -te

Ryc. 44 „Herbaciarnia” lata 30 -te

Ryc. 45 „Herbaciarnia” lata 50 -te

Ryc. 45 „Herbaciarnia” lata 50 -te widok z ul Kościelnej

Dawna Karczma, ob. obiekt nieużytkowany

Budynek wzniesiony w XVII/XVIII w. jako karczma z zajazdem. W 1925 r. przebudowany na dom mieszkalny. Budynek drewniany w konstrukcji zrębowej, wzniesiony został na kamiennej podmurówce i otynkowany. Obiekt nawiązuje do stylu dworkowego, z gankiem na osi i czterospadowym, stromym dachem.

Ryc. 46 Dawna Karczma

13. Wartości niematerialne dziedzictwa kulturowego Tomaszowa Lubelskiego

Wydarzenia i miejsca historyczne

- W okresie powstania styczniowego w nocy 30 stycznia 1831 roku doszło do bitwy oddziału Złota Chorągiew Wolności utworzonego w Tomaszowie dowodzonego przez Hugona Gramowskiego z Rosjanami. Następnie w mieście został utworzony Tomaszowski Rząd Narodowy.
- W 1915 roku w rejonie miasta doszło do dużej bitwy wojsk austriackich dowodzonych przez feldmarszałka Mackensa z wojskami rosyjskimi dowodzonymi przez gen. Ołchowa

- W 1921 roku miasto odwiedził Józef Piłsudski i tu dekorował pułki za udział w wojnie polsko-bolszewickiej.
- We wrześniu 1939 roku w pobliżu miasta miały miejsce poważne walki polsko-niemieckie, zwane bitwami tomaszowskimi, w dniach 17–20 września z udziałem oddziałów armii „Lublin” i „Kraków” pod dowództwem gen. dyw. Tadeusza Piskora oraz 22–27 września z udziałem oddziałów Frontu Północnego dowodzonych przez gen. dyw. Stefana Dęba-Biernackiego.
- W okresie okupacji hitlerowskiej w mieście i okolicy działały oddziały partyzanckie, głównie należące do AK i Bch.

Osoby związane z Tomaszowem Lubelskim

- Jan Paweł II – jako metropolita przebywał w Tomaszowie podczas słynnych uroczystości peregrynacyjnych.
- Józef Piłsudski – dwukrotnie odwiedził ziemię tomaszowską w 1901 i 1921 roku. Podczas drugiego pobytu w mieście wizytował jednostki Wojska Polskiego stacjonujące w Tomaszowie i złożył wizytę w Liceum Ogólnokształcącym (obecnie gimnazjum przy ul. T. Kościuszki).
- Jan III Sobieski – przebywał w Tomaszowie i według legendy zatrzymał się w domu przy ul. Lwowskiej.
- Zygmunt III Waza – zatrzymał się w Tomaszowie w drodze pod Chocim. 7 października 1621 roku zatwierdził tu przywilej lokacyjny Tomasza Zamoyskiego.
- Tomasz Zamoyski – założyciel miasta.
- Feliks Zawadzki – pierwszy dyrektor Szpitala Powiatowego w Tomaszowie oddanego do użytku w 1912 roku.

Szanse i zagrożenia dla stanu dziedzictwa kulturowego miasta określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2019–2022

Rozpoznanie mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego Miasta Tomaszów Lubelski przeprowadzono w oparciu o analizę SWOT.

Mocne strony:

- Bogaty i zróżnicowany regionalny krajobraz kulturowy,
- Czytelny historyczny układ przestrzenny wzbogacony o obiekty zabytkowe,
- Duża ilość wartościowych obiektów architektonicznych i budowlanych,
- Zachowane zabytki będące świadectwem wielokulturowości i wielowyznaniowości,
- Korzystne warunki rozwoju turystyki oparte na dużym potencjale naturalnym i kulturowym,
- Obecność szlaku komunikacyjnego o dużym znaczeniu turystycznym (droga krajowa nr 17 – połączenie Warszawy z Lubelszczyzną i dalej z drogą do Lwowa) Położenie na terenie o wysokich walorach przyrodniczych otaczających terenów - Rostocze Środkowe,
- Uchwalone i sukcesywnie sporządzane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
- Silne dążenia w stronę renowacji infrastruktury kultury,
- Utrzymanie w dobrym stanie obiektów sakralnych,
- Stopniowy wzrost świadomości dotyczącej historii regionu, tradycji oraz wartości dziedzictwa kulturowego wśród lokalnej społeczności, bogata tradycja i przywiązanie mieszkańców do ziemi, silna tożsamość,
- Funkcjonowanie instytucji wspierających upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie Miasta (Muzeum Regionalne w Tomaszowie Lubelskim, Tomaszowski Dom Kultury, Biblioteki itd),
- Działalność lokalnych, miejskich i powiatowych organizacji pozarządowych związanych z rozpowszechnianiem wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa.

Słabe strony:

- Niewykorzystywanie potencjału związanego z wielokulturową tradycją miejską,
- Niezadowalająca popularyzacja wiedzy o wartościach chronionych obiektów,
- Całkowite wyburzenia lub znaczne przekształcenie cennych elementów układu urbanistycznego i zabudowy miejskiej,
- Słabo rozwinięta baza noclegowo-gastronomiczna,
- Słabe wykorzystanie potencjału zabytków,

- Problemy finansowe mieszkańców, przekładające się w niektórych przypadkach na pogarszający się stan zachowania obiektów zabytkowych,
- Samowolne działania w obrębie zabytków, bez uzgodnień z konserwatorem zabytków,
- Niedostateczne oznaczenie miejsc i obszarów atrakcyjnych turystycznie,
- Pozostawienie obiektów zabytkowych w stanie nieużytkowanym, powodującym ich degradację,
- Zjawisko niewłaściwej termomodernizacji obiektów historycznych, Niewłaściwa wymiana stolarki okiennej na stolarkę PCV, dysharmonizującą w obiektach historycznych (m.in. kamienice historyczne na Rynku, ul. Lwowska 42),
- Nieuregulowanie kwestii związanej z reklamami w części historycznej miasta i na obiektach zabytkowych,
- Przekształcenia w obrębie historycznego układu urbanistycznego,
- Niewystarczające nakłady na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami,
- Brak środków na prowadzenie dokładnych badań architektonicznych, historycznych i archeologicznych,
- Ruch tranzytowy poprowadzony przez centrum miasta,
- Niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytej opieki nad zabytkami,
- Słaba ekspozycja najważniejszych obiektów zabytkowych gminy.

Szanse i możliwości rozwoju:

- Uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony środowiska kulturowego i naturalnego w lokalnych dokumentach o znaczeniu strategicznym,
- Rozległy i zróżnicowany zasób obiektów zabytkowych, składających się na tożsamość krajobrazu kulturowego - charakterystyczne zjawisko przenikania kultur,
- Transgraniczna integracja systemów szlaków turystycznych,
- Wzbogacenie szlaków turystycznych o miejsca i obiekty zabytkowe,
- Możliwość pozyskania środków na finansowanie działań rewitalizacyjnych oraz prac konserwatorskich z różnych źródeł zewnętrznych,
- Rezerwacja w budżecie miejskim środków związanych z ochroną zabytków,
- Rozwój istniejących produktów i tworzenie nowych projektów w oparciu o istniejące, bogate zasoby,
- Rozwój rozrywki tematycznej i imprez opartych na możliwościach miasta – przyroda, kultura, rzemiosło, folklor,
- Kontynuowanie obecnych i tworzenie nowych okolicznościowych przedsięwzięć, imprez promujących dziedzictwo kulturowe, Rosnące zapotrzebowanie na tradycyjne, lokalne produkty,
- Wzrastająca atrakcyjność turystyczna regionu,
- Rozbudowa istniejących oraz tworzenie nowych tras i szlaków turystycznych w powiązaniu z istniejącymi obiektami i obszarami o dużych wartościach historycznych i kulturowych,
- Poprawa dostępności informacji o atrakcjach turystycznych miasta,
- Kształtowanie wrażliwości na kulturę oraz edukacja regionalna dzieci i młodzieży,
- Organizowanie konkursów, zakresem obejmujących dziedzictwo kulturowe regionu,
- Nawiązywanie współpracy z sąsiednimi gminami,
- Wykorzystanie metod aktywnego marketingu do rozpoznania rynku turystycznego w celu lepszego wejścia na ten rynek,
- Rosnące potrzeby mieszkańców, dużych ośrodków miejskich dotyczące miejsc wypoczynku i aktywnej rekreacji,
- Rozbudowa infrastruktury turystycznej,
- Sukcesywne prowadzenie prac przy obiektach i założeniach zabytkowych w celu zachowania oraz podnoszenia ich atrakcyjności turystycznej,
- Edukacja obecnych i przyszłych użytkowników w zakresie bieżącej pielęgnacji obiektów zabytkowych,
- Stworzenie atrakcyjnej bazy danych o dziedzictwie kulturowym miasta,
- Współpraca z organizacjami pożytku publicznego i instytucjami turystycznymi,
- Coraz większa świadomość społeczna w zakresie oddziaływania pomiędzy posiadanym dziedzictwem kulturowym a rozwojem gospodarczym.

Zagrożenia i bariery:

- Niewystarczające środki budżetowe na działania związane z opieką nad zabytkami,

- Niewystarczająca promocja ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- Niewystarczające poczucie świadomości wartości tradycji i dziedzictwa obecnego w regionie, Ryzyko związane z przekształceniem się miasta w „ostatnie miasto przed granicą” jako miejsce na wymianę walut oraz toaletę i utrwaleniem tego wizerunku,
- Degradacja zabytków poprzez niewłaściwe użytkowanie lub brak użytkowania,
- Emigracja młodego, wykształconego pokolenia,
- Narastająca konkurencja na regionalnym rynku turystycznym,
- Zagrożenie nieprzewidywalności warunków atmosferycznych,
- Działalność inwestycyjna w bliskim sąsiedztwie obiektów zabytkowych,
- Negatywne nastawienie części właścicieli do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa na zachowanie wspólnego dziedzictwa, a źródło represji i ograniczeń

14. Turystyka

Niezwykle istotną branżą gospodarki jest branża turystyczna.

Turystyka ma szczególne znaczenie dla lokalnej gospodarki, gdyż aktywizuje oprócz podmiotów turystycznych, także wiele innych sektorów gospodarki takich jak: transport, łączność, przemysł, budownictwo, rolnictwo, działalność finansowa i ubezpieczeniowa.

Turystyka generuje dodatkowy strumień pieniądza, który zasila lokalną gospodarkę poprzez ponoszone przez turystów wydatki. Ponadto wpływa pozytywnie na rynek pracy oraz zadowolenie społeczeństwa.

O atrakcyjności turystycznej świadczy zarówno siła przyciągania danego regionu, jak i popyt na oferowane usługi.

Atrakcyjność turystyczna kształtowana jest pod wpływem wielu różnorodnych czynników. Wśród najważniejszych z nich należy wymienić potencjał turystyczny (walory i stan jakościowy środowiska przyrodnicze go oraz dziedzictwo kulturowe) oraz infrastrukturę turystyczną, przede wszystkim bazę noclegową i gastronomiczną.

Tomaszów Lubelski, stolica Roztocza Środkowego, stanowi ważne ogniwo przyrodnicze oraz centrum obsługi ruchu turystycznego Powiatu Tomaszowskiego i obszaru Roztocza. Występujące w tym regionie bogactwo flory i fauny stawia to miejsce w rzędzie najatrakcyjniejszych regionów Polski. Różnorodność krajobrazowa i przyrodnicza Roztocza jest efektem położenia na styku kilku regionów fizjograficznych i obszarów geobotanicznych. Z uwagi na niepowtarzalne walory przyrodnicze regionu utworzono Roztoczański Park Narodowy, Parki Krajobrazowe oraz rezerваты (m.in. Sołokija czy Nad Tanwią, rezerwat modrzewia polskiego). Roztocze oddziela Wyżynę Lubelską i Wyżynę Wołyńską od Kotliny Sandomierskiej i Kotliny Naddniestrzańskiej. Tomaszów Lubelski położony jest w rejonie atrakcyjnym pod względem turystycznym i rekreacyjnym. W rejonie miasta można organizować wędrowki piesze, wycieczki rowerowe oraz grzybobranie. Okolice posiada także warunki sprzyjające rozwojowi agroturystyki i rolnictwa ekologicznego. Atutem Tomaszowa Lubelskiego jest jego przeszłość historyczna, sięgająca początku XVII wieku i lokalizacji miasta na prawie magdeburskim. Do najcenniejszych zabytków należy drewniany, zrębowy kościół pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, ufundowany przez VI ordynata Michała Zdzisława Zamoyskiego w roku 1627. We wschodniej części rynku została wzniesiona przez władze rosyjskie murowana cerkiew prawosławna pw. św. Mikołaja Cudotwórcy z 1890 roku. Najcenniejsza ikona Matki Boskiej z Dzieciątkiem datowana jest na wiek XVII. Ciekawym przykładem rosyjskiej architektury drewnianej jest budynek tzw. „Czajni” z 1902 roku. Za najstarszy budynek mieszkalny uznaje się dom leżący w głębi ul. Lwowskiej, prawdopodobnie wzniesiony jeszcze w XVII wieku Kamieniczki znajdujące się przy południowej pierzei rynku datowane są na przełom XIX/XX wieku.

15. Sfera techniczna

Informacja dotycząca gruntów miasta

Miasto Tomaszów Lubelski według ewidencji gruntów będących własnością Miasta posiada ogółem 226,9 ha w tym:

- grunty rolne: 61,5 ha, - działki budowlane: 3,7 ha, - tereny rekreacyjne: 6,6 ha, - pozostałe 155,1 ha
Ponadto w posiadaniu Miasta są:

- lasy 18 ha, - parki 4,4 ha oraz 34,5 ha gruntów oddanych w użytkowanie wieczyste.

W roku 2020 Miasto sprzedało:

- 5 działek o łącznej powierzchni 0,6768 ha na kwotę 426 667,00 zł,

- 10 lokali użytkowych położonych w budynku Przychodni zdrowia przy ul. Petera za kwotę 2 998 806,00 zł,

- lokal użytkowy położony w piwnicy budynku przy ul. Rolniczej o powierzchni użytkowej 68 m² za kwotę 22 350,00 zł.

Skomunalizowano: 2 działki o pow. 0,4452 ha.

W roku 2020 Miasto nabyło:

- grunty pod budowę drogi przy ul. Kruczej o łącznej powierzchni 0,0567 ha za symboliczną złotówkę (2x1 zł = 2 zł).

Gruntów oddanych w wieczyste użytkowanie miasto posiada 34,5 ha.

W roku 2020 dokonano następujących zamian nieruchomości:

Działka 213/3 ark. 16 o pow. 90 m² za kwotę 11 070,00 zł należąca do Gminy Miejskiej na działkę nr 115/11 ark. 15 o pow. 164 m² za kwotę 23 601,24 zł należąca do PGE. Dopłata na rzecz PGE Dystrybucja S.A. Lublin w wysokości 12 531,24 zł.

Działki nr 216/13 i nr 216/14 ark. 31 o łącznej pow. 27 m² należące do Gminy Miejskiej za kwotę 972,00 zł na działkę nr 216/10 ark. 31 o pow. 10 m² za kwotę 366,00 zł. Dopłata na rzecz Gminy Miejskiej w wysokości 606,00 zł.

Gminnym zasobem nieruchomościami zarządza Miasto bezpośrednio Wydział Gospodarki Komunalnej.

Miasto posiada 49,7 km dróg utwardzonych. Drogami miejskimi i wewnętrznymi zarządza Miejski Zarząd Dróg.

Plan wykorzystania zasobu nieruchomości gminnych

Miasto Tomaszów Lubelski, zgodnie z art. 25 ust. 2 u.g.n., gospodaruje zasobem nieruchomości m.in. poprzez wydzierżawianie, wynajmowanie i użyczenie nieruchomości wchodzących w skład zasobu.

1. W roku 2020 powierzchnia gruntów, które znajdowały się w dzierżawie wynosiła:

- na cele ogrodnicze i rolnicze **2,71 ha**;

- na cele przemysłowo-usługowo-handlowe **1,21 ha**;

- pod garaże i na cele dojazdowe **2473 m²**;

- na cele budowy Akademii Sztuk Walki TKKT **2094 m²**;

- pod farmy fotowoltaiczne **6,49 ha**.

2. W roku 2020 powierzchnia wynajmowanych lokali wynosiła **1525,71 m²**.

3. W roku 2020 powierzchnia gruntów będących użyczeniu wynosiła **15,88 ha**.

4. Dochody otrzymane w 2020 roku z tytułu dzierżawy i najmu wyniosły **510 459,00 zł**.

Informacja o stanie mieszkalnictwa komunalnego

Informacja o stanie mieszkalnictwa z mieszkaniowego zasobu Miasta Tomaszów Lubelski.

1. Mieszkaniowy zasób gminy.

Lokale stanowiące własność gminy tworzą mieszkaniowy zasób gminy – Miasta Tomaszów Lubelski. Każde mieszkanie bez względu na jego wyposażenie, standard, w tym również socjalne jest mieszkaniem komunalnym.

Na mieszkaniowy zasób Miasta Tomaszów Lubelski składa się 244 lokali mieszkalnych i socjalnych o łącznej powierzchni użytkowej 9.695,56 m².

Znajdujące się w zasobie mieszkaniowym lokale mieszkalne podzielone są na pięć

kategorii, oraz na lokale socjalne tj.:

· Kategoria mieszkania I – 63 mieszkań o łącznej powierzchni 2.734,93 m² - mieszkania z pełnym wyposażeniem ze stawką czynszu 4,55 zł. za 1 m².

· Kategoria mieszkania II – 10 mieszkań o łącznej powierzchni 248,18 m² - mieszkania z pełnym wyposażeniem bez centralnego ogrzewania ze stawką 4,20 zł. za 1 m².

· Kategoria mieszkania III – 30 mieszkań o łącznej powierzchni 1.410,03 m² - mieszkania z łazienką i wc bez centralnego ogrzewania i gazu ze stawką 3,85 zł. za 1 m².

- Kategoria mieszkania IV – 5 mieszkania o łącznej powierzchni 204,12 m²- mieszkania tylko z wc lub łazienką ze stawką 2,80 zł. za 1 m².
- Kategoria mieszkania V – 34 mieszkań o łącznej powierzchni 1.627,71 m² - mieszkania tylko z wod-kan ze stawką 2,45 zł za 1 m².
- Lokale socjalne – 102 lokali o łącznej powierzchni 3.340,79 m² ze stawką 1,22 zł. za 1 m².

Lokal socjalny jest to lokal nadający się do zamieszkiwania ze względu na wyposażenie i stan techniczny, którego powierzchnia pokoi przypadająca na członka gospodarstwa domowego najemcy nie może być mniejsza niż 5 m², a w przypadku jednoosobowego gospodarstwa domowego 10 m², przy czym lokal ten może być o obniżonym standardzie.

Lokal socjalny przydzielany jest osobie, która nie ma tytułu prawnego do lokalu, czyli nie ma zabezpieczonych potrzeb mieszkaniowych a znajduje się w trudnej sytuacji materialnej. Lokal socjalny może również być przydzielony osobie, która jest osobą bezdomną, utraciła mieszkanie wskutek klęski żywiołowej a także osobie która nabyła takie prawo na podstawie orzeczenia sądowego.

Zaspokojone potrzeby mieszkaniowe mieszkańców Miasta Tomaszów Lubelski.

W 2016 r. zawarto 15 umów najmu, w tym:

- 2 umowy najmu lokalu mieszkalnego,
- 2 umowy w wyniku zamiany,
- 6 umów na lokal socjalny (w tym 1 eksmisja z lokalu spółdzielczego),
- 5 umów najmu zawarto w wyniku wstąpienia w stosunek najmu.

W 2017 r. zawarto 29 umów najmu, w tym:

- 3 umowy najmu lokalu mieszkalnego,
- 25 umów na lokal socjalny (w tym 1 eksmisja z lokalu mieszkalnego),
- 1 umowa najmu zawarta w wyniku wstąpienia w stosunek najmu.

W 2018 r. zawarto 46 umów najmu, w tym:

- 3 umowy najmu lokalu mieszkalnego,
- 39 umów na lokal socjalny,
- 4 umowy najmu zawarto w wyniku wstąpienia w stosunek najmu.

W 2019 r. zawarto 23 umów, w tym:

- 3 umowy najmu lokalu mieszkalnego,
- 17 umów na lokal socjalny,
- 3 umowy najmu zawarto w wyniku wstąpienia w stosunek najmu.

W 2020 r. zawarto 54 umów najmu, w tym:

- 3 umowy najmu lokalu mieszkalnego,
- 45 umów na lokal socjalny,
- 6 umów najmu zawarto w wyniku wstąpienia w stosunek najmu

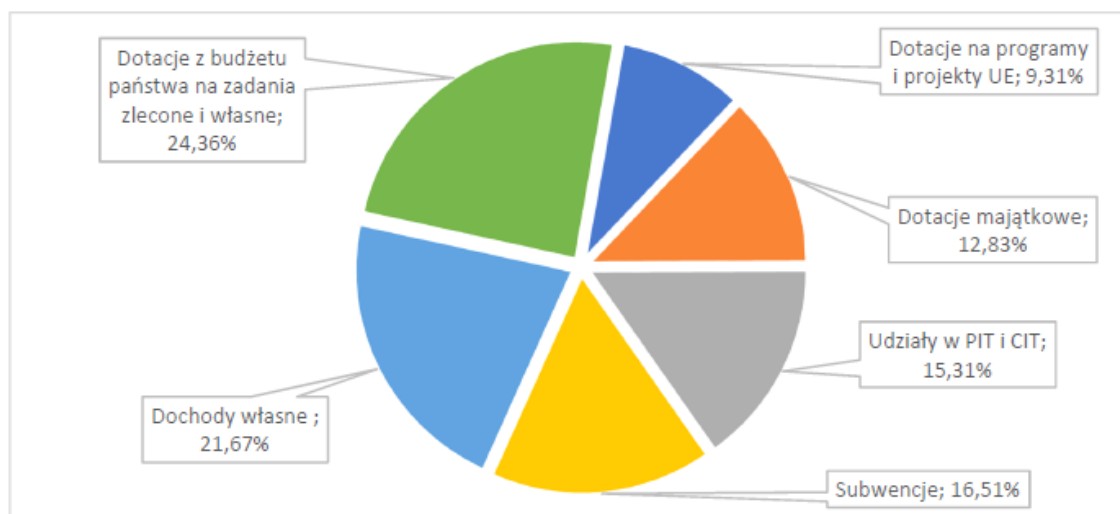
SYTUACJA FINANSOWA MIASTA TOMASZÓW LUBELSKI

Sytuację finansową Miasta Tomaszów Lubelski ocenić należy jako dobrą, co przede wszystkim wynika z malejącego deficytu budżetowego gminy z roku na rok. Ponadto, struktura wydatków nie odbiega znacząco od innych, podobnych jednostek samorządu terytorialnego, co przy wspomnianym zmniejszającym się deficycie wskazuje na odpowiednią gospodarkę finansową miasta. Biorąc pod uwagę oczekiwania mieszkańców miasta, władze powinny spróbować zwiększyć wydatki na ochronę zdrowia oraz transport i łączność, przy jednoczesnej próbie ograniczania wydatków na administrację publiczną, która ma zdecydowanie mniejszy wpływ na rozwój miasta niż pozostałe kategorie wydatków budżetowych, które mogą zadziałać pro wzrostowo przy odpowiednich inwestycjach ze strony władz Miasta Tomaszów Lubelski. Podstawą gospodarki finansowej Miasta Tomaszów Lubelski w 2020 roku była uchwała podjęta przez Radę Miasta Tomaszów Lubelski w dniu 13 grudnia 2019 roku Uchwała Nr XIV/145/2019 w sprawie uchwały budżetowej na 2020 rok według, której ustalono dochody w wysokości 109 575 617,00 zł z (w tym dochody majątkowe kwota 28 957 289,00 zł), wydatki w wysokości 106 912 417,00 zł (w tym wydatki majątkowe kwota 26 313 340,00 zł).

Uchwała budżetowa na 2020 rok przewidywała również rozchody budżetowe w wysokości 2.663.200 zł, przypadające do spłaty raty pożyczek długoterminowych i wykup obligacji komunalnych. Zaplanowano nadwyżkę budżetową w kwocie 2.663.200 zł. W trakcie roku budżetowego 2020 dokonano zmian w planie budżetu miasta uchwałami Rady Miasta i zarządzeniami Burmistrza Miasta. Po zmianach dokonanych w trakcie roku wykonanie budżetu przedstawia się następująco:

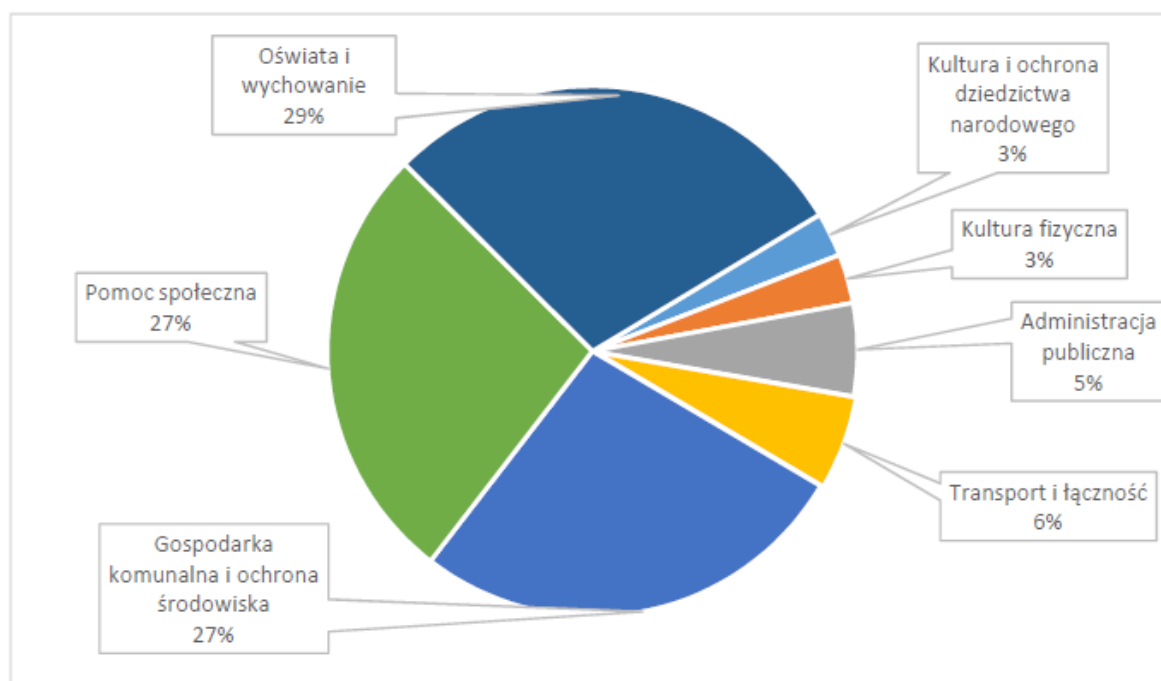
Wyszczególnienie	Plan	Wykonanie	% wykonania
Dochody:	109 575 617,00	116 551 697,76	106%
dochody bieżące	80 618 328,00	87 635 662,29	109%
dochody majątkowe	28 957 289,00	28 916 035,47	100%
Wydatki:	106 912 417,00	111 106 389,91	104%
wydatki bieżące	80 599 077,00	85 844 862,09	107%
wydatki majątkowe	26 313 340,00	25 261 527,82	96%
Nadwyżka	2 663 200,00	5 445 307,85	204%
Przychody		1 674 283,12	
Rozchody	2 663 200,00	763 200,00	

Poniżej na wykresie przedstawiono strukturę dochodów budżetu Miasta Tomaszów Lubelski w 2020 roku

Największą pozycję dochodów budżetu stanowiły dotacje z budżetu państwa na zadania zlecone i własne w kwocie 28388180,40 zł, tj. 24,36% dochodów ogółem. Następne pozycje dochodów w kolejności stanowią dochody własne w kwocie 25257601,16 zł (21,76%), subwencje w kwocie 19244834,00 zł (16,51%), udziały w podatku PIT i CIT w kwocie 17848045,20 zł (15,31%). Dwie ostatnie grupy dochodów to dotacje na realizację programów i projektów ze środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej i z budżetu państwa łącznie ze środkami z funduszy celowych na inwestycje w kwocie łącznej 10854400,29 zł (9,31%) oraz dotacje majątkowe i dochody majątkowe w tym realizowane na podstawie porozumień z jednostkami samorządu terytorialnego i z administracją rządową kwota 14958636,71 zł (12,83%).

Poniżej na wykresie przedstawiono strukturę wydatków budżetu Miasta Tomaszów Lubelski w 2019 roku według głównych działów klasyfikacji budżetowej

Największą pozycję wydatków miasta stanowią wydatki na oświatę 32129974,72 zł tj. 28,92% ogółu wydatków oraz wydatki przeznaczone na pomoc społeczną i rodzinę 30002554,70 zł, tj. 27,00 % ogółu wydatków. Trzecia co do wielkości pozycja wydatków dotyczy gospodarki komunalnej i jest to kwota 29985763,02 zł tj. 26,99 % ogółu wydatków. Kolejne pozycje dotyczą administracji publicznej kwota 6275188,16 zł tj. 5,65 % ogółu wydatków, kultury fizycznej kwota 3312638,51 zł tj. 2,98% ogółu wydatków, kultury i ochrony dziedzictwa narodowego kwota 3011207,01 zł tj. 2,71% oraz transportu i łączności kwota 6389063,79 zł tj. 5,75% ogółu wydatków.

Planowana nadwyżka budżetu za 2020 roku miała wynosić 2663200,00 zł natomiast faktycznie na dzień 31.12.2020 rok wyniosła 5445307,85, czyli wypracowano większą nadwyżkę o kwotę 2782107,85 zł, co jest wynikiem prowadzenia racjonalnej gospodarki finansowej. Nie były planowane na 2020 rok przychody budżetu, natomiast zostały wykonane w kwocie 1674283,12 zł i obejmowały:

- niewykorzystane środki pieniężne, o których mowa w art. 217 ust. 2 pkt 8 ustawy o finansach publicznych w kwocie 128453,54 zł
- wolne środki jako nadwyżka środków pieniężnych na rachunku bieżącym budżetu miasta, wynikająca z rozliczeń kredytów i pożyczek z lat ubiegłych zaplanowane w kwocie 1545829,58 zł.

Łączna kwota długu Gminy Miejskiej na koniec 2020 roku /z zobowiązaniami wymagalnymi – 2.392,08 zł / wynosi 22.683.857,08 zł.

Szczególną zasadą towarzyszącą wykonaniu budżetu za 2020 rok jest osiągnięcie zysku operacyjnego w kwocie 1790800,20 zł. Stanowi on różnicę między dochodami bieżącymi /87635662,29 zł/, a wydatkami bieżącymi /85844862,09 zł/ i wskazuje, że Miasto Tomaszów Lubelski było w stanie pokryć bieżące wydatki z bieżących dochodów, a nawet część dochodów bieżących przeznaczyć na spłatę długoterminowych zobowiązań finansowych i na poczet zadań inwestycyjnych.

16. Wyznaczenie obszarów zdegradowanych

Obszar zdegradowany na terenie Miasta Tomaszów Lubelski Zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o rewitalizacji obszar zdegradowany charakteryzuje się koncentracją negatywnych zjawisk społecznych oraz stanem kryzysowym, w co najmniej jednej ze sfer dotyczących zjawisk gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych lub technicznych. Ponadto ust. 2 wskazuje, że „obszar zdegradowany może być podzielony na podobszary, w tym podobszary nie posiadające ze sobą wspólnych granic, pod warunkiem stwierdzenia na każdym z podobszarów występowania koncentracji negatywnych zjawisk społecznych oraz

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2021-2026

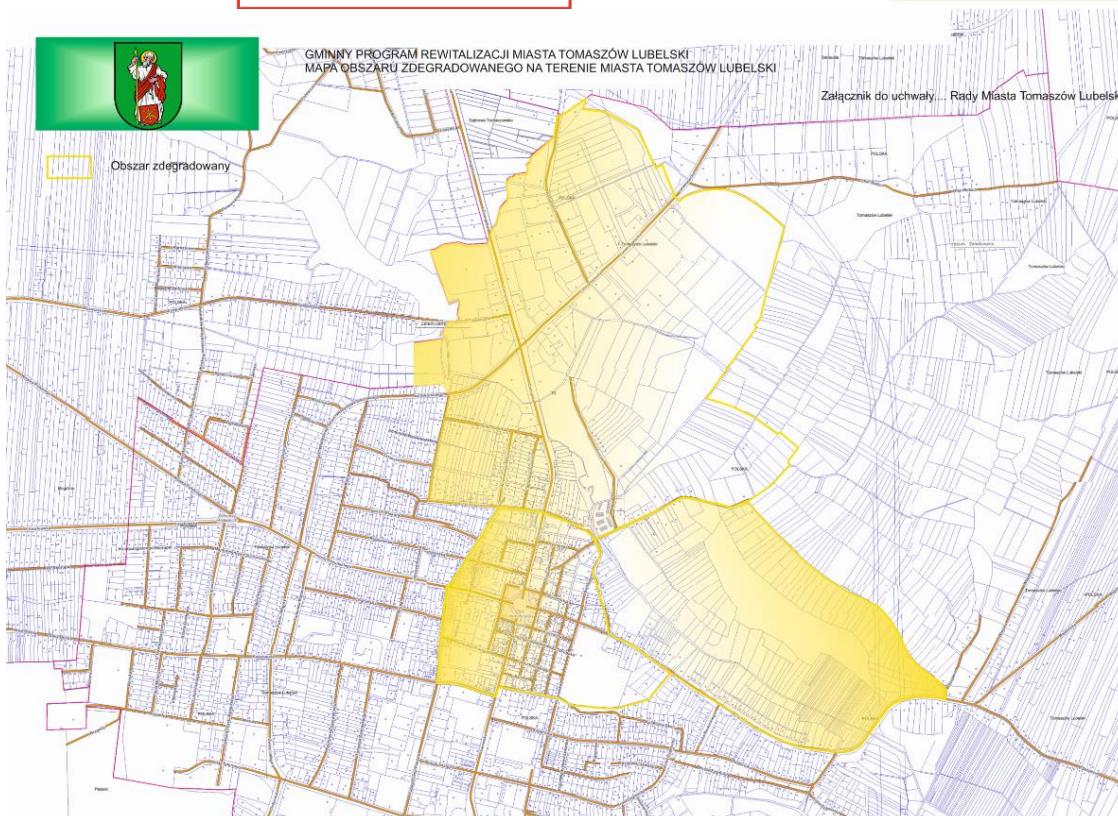
gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych lub technicznych”. Na podstawie przeprowadzonego audytu gminnego wyznaczono obszar zdegradowany, na który składają się jednostki referencyjne charakteryzujące się problemami w sferze społecznej, przy jednoczesnym występowaniu problemów przynajmniej w jednej innej sferze oraz największą liczbą zidentyfikowanych negatywnych zjawisk, tj. ≥ 18 . Zgodnie z przedstawionymi założeniami obszar zdegradowany na terenie Miasta Tomaszów Lubelski obejmuje jednostki: 2,4,5.

Wyznaczone obszary delimitacji	Powierzchnia w hektarach	% udział w powierzchni Miasta Tomaszów Lubelski
Obszar 1	235,18 ha	17,64291%
Obszar 2	139,51 ha	10,46587%
Obszar 3	110,5 ha	8,289572%
Obszar 4	40 ha	3,00075%
Obszar 5	57,35 ha	4,302326%
Obszar 6	214,2 ha	16,06902%
Obszar 7	89,31 ha	6,699925%
Obszar 8	107,45 ha	8,060765%
Obszar 9	180,1 ha	13,51088%
Obszar 10	159,4 ha	11,95799%
Suma	1333 ha	100%

Łącznie obszar zdegradowany 17,77%

Wyznaczone obszary delimitacji	Liczba Mieszkańców w poszczególnych obszarach 2021r	% udział w liczbie mieszkańców Miasta Tomaszów Lubelski 2021
Obszar 1	43	0,227959%
Obszar 2	428	2,268992%
Obszar 3	4013	21,27445%
Obszar 4	1548	8,206542%
Obszar 5	257	1,362456%
Obszar 6	460	2,438636%
Obszar 7	2210	11,71606%
Obszar 8	3915	20,75492%
Obszar 9	1578	8,365583%
Obszar 10	4411	23,3844%
Suma	18863	100%

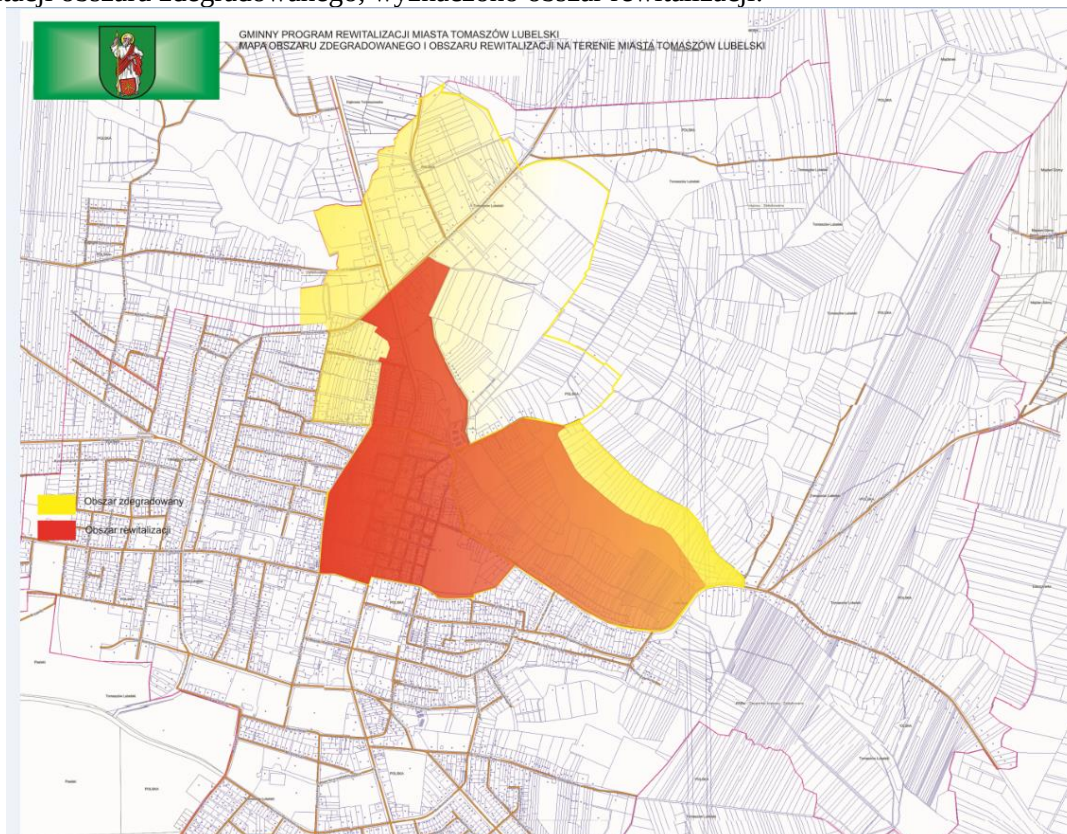
Łącznie obszar zdegradowany 11,84%

Obszar rewitalizacji

Obszar rewitalizacji na terenie Gminy Tomaszów Lubelski Zgodnie z art. 10 ust. 1 i 2 ustawy o rewitalizacji obszar rewitalizacji to „obszar obejmujący część obszaru zdegradowanego, cechujący się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk, o których mowa w art. 9 ust. 1, na którym z uwagi na istotne

znaczenie dla rozwoju lokalnego gmina zamierza prowadzić rewitalizację. Obszar rewitalizacji nie może być większy niż 20% powierzchni gminy oraz zamieszkały przez więcej niż 30% liczby mieszkańców gminy. Obszar rewitalizacji może być podzielony na podobszary, w tym podobszary nieposiadające ze sobą wspólnych granic”. W związku z art. 10 ww. ustawy wyznaczony został obszar, na którym występuje wysokie natężenie negatywnych zjawisk w sferze społecznej oraz przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej i środowiskowej, a jednocześnie mający istotne znaczenie dla rozwoju gminy i planowane jest na nim przeprowadzenie działań rewitalizacyjnych. W wyniku przeprowadzonej diagnozy w podziale na jednostki referencyjne gminy i delimitacji obszaru zdegradowanego, wyznaczono obszar rewitalizacji:

Obszar nie przekracza limitów określonych w art. 10 ust. 2 ustawy o rewitalizacji. Lokalizację obszaru rewitalizacji na tle obszaru zdegradowanego przedstawia załącznik nr 2. Obszar rewitalizacji zajmuje 111,98ha co stanowi 8,4% powierzchni Miasta Tomaszów Lubelski i jest zamieszkiwany przez 11,84% mieszkańców.

Wyznaczony obszar rewitalizacji charakteryzuje się wysokim natężeniem negatywnych zjawisk w sferze społecznej oraz technicznej. Potwierdza to analiza ilościowa (wskaźnikowa) zobrazowana w powyższym tekście.

Zgodnie z Instrukcją przygotowywania programów „wymagane jest wskazanie, że wyznaczony zgodnie z Wytycznymi Ministra obszar rewitalizacji charakteryzuje się także minimum 4 wymienionymi wskaźnikami. Wyznaczony obszar rewitalizacji na terenie Miasta Tomaszów Lubelski charakteryzuje się następującymi wskaźnikami, dla których wartości są mniej korzystne niż wartości referencyjne dla województwa lubelskiego

Charakterystyka negatywnych zjawisk - sfera społeczna:

1. Niski przyrost naturalny oraz niekorzystne saldo migracji na pobyt stały wg faktycznego miejsca zamieszkania.
2. Niekorzystna migracja osób młodych.
3. Wysoki udział osób starszych w strukturze demograficznej miasta.
4. Wysoki udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (w tym długotrwale bezrobotnych).
5. Wysoka liczba osób korzystających ze świadczeń z pomocy społecznej.
6. Wysoka liczba osób z orzeczoną niepełnosprawnością i przewlekle chorych.

7. Występowanie patologii społecznych – alkoholizm, przemoc w rodzinie, bezradność w sprawach opiekuńczo wychowawczych.

Charakterystyka negatywnych zjawisk - sfera gospodarcza:

1. Niski stopień przedsiębiorczości mieszkańców, w szczególności ludzi młodych.
2. Niewielka ilość podmiotów gospodarczych.
3. Brak podmiotów gospodarczych nowo zarejestrowanych.

Charakterystyka negatywnych zjawisk - sfera przestrzenno funkcjonalna:

1. Niewystarczająca infrastruktura drogowa.
2. Niski stopień estetyki przestrzeni publicznych, chaos przestrzenny wywołany brakiem skutecznej polityki odnośnie reklam, szyldów i banerów
3. Bariery architektoniczne i urbanistyczne do osób starszych i niepełnosprawnych.
4. Niedostateczne wyposażenie przestrzeni publicznych w infrastrukturę społeczną, kulturalną, sportową i rekreacyjną.
5. Degradacja techniczna i niedostateczne wykorzystanie obiektów zabytkowych.
6. Brak wykorzystania obszarów chronionych o szczególnych walorach przyrodniczych przy kształtowaniu przestrzeni publicznych
7. Brak alternatywnych możliwości komunikacji na terenie miasta, w szczególności brak ścieżek rowerowych

Charakterystyka negatywnych zjawisk - sfera techniczna:

1. Niska efektywność energetyczna i degradacja techniczna części budynków.
2. Brak zagospodarowania centrum miasta

Charakterystyka negatywnych zjawisk - sfera środowiskowa:

1. Niska świadomość społeczna w zakresie ekologii.
2. Niedostateczne wykorzystanie alternatywnych źródeł energii.
3. Wysoki stopień zanieczyszczenia powietrza.
4. Niski udział zieleni projektowanej w przestrzeni miasta.
5. Brak obszarów chronionych - cennych przyrodniczo, w budowaniu enklaw i użytków ekologicznych.
5. Zanieczyszczenie wody w rzekach spowodowane wprowadzaniem zanieczyszczeń z upraw rolniczych

Z uwagi na istniejącą substancję mieszkaniową (w tym o charakterze socjalnym), obszar ten wykazuje wysoką kumulację problemów związanych z wykluczeniem społecznym oraz niedostosowaniem do potrzeb mieszkańców świadczonych usług społecznych. Zauważa się również niewystarczającą aktywność oraz świadomość ekologiczną społeczności lokalnej, dlatego należy podjąć kompleksowe działania niwelujące wskazane powyżej najważniejsze problemy

Aktualizacja Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Rozwoju Miasta Tomaszów Lubelski przedstawia wnikliwą analizę SWOT

Analiza SWOT - uwarunkowania społeczno – gospodarcze dotyczące gminy miejskiej Tomaszów Lubelski.

Mocne strony

1. Zasoby instytucjonalne miasta; 2. Zasoby finansowe miasta; 3. Potencjał ludzki; 4. Lokalny patriotyzm; 5. Aktywność obywatelska mieszkańców; 6. Zasoby infrastrukturalne; 7. Bogata sieć placówek handlowych i obiektów gastronomicznych; 8. Współpraca międzyinstytucjonalna; 9. Wysokiej jakości usługi komunalne; 10. Świadomość społeczna dotycząca istniejących problemów i potrzeb społecznych; 11. Przedsiębiorczość mieszkańców; 12. Istniejąca strategia rozwoju miasta; 13. Strategia rozwoju mieszkalnictwa; 14. Profesjonalna kadra instytucji społecznych na terenie miasta (MOPS, PCPR, Świetlica Środowiskowa „Krokus”, OIK, PCK); 15. Bardzo dobrze rozwinięta sieć organizacji pozarządowych działających na terenie miasta i regionu; 16. Rozwinięta sieć żłobków, przedszkoli, szkół podstawowych oraz szkół zawodowych i średnich; 17. Szpital wraz licznymi oddziałami specjalistycznymi; 18. Instytucje zajmujące się dziećmi oraz młodzieżą z upośledzeniami umysłowymi oraz autyzmem (Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy oraz

Ośrodek Rehabilitacyjno-SzkolnoWychowawczy); 19. Atrakcyjne walory turystyczne, krajobrazowe oraz kulturowe miasta oraz okolic; 20. Położenie przy ważnych szlakach komunikacyjnych; 21. Bogata oferta instytucji kultury zapewniająca integrację społeczną i kulturową mieszkańców (Miejska Biblioteka Publiczna, Tomaszowski Dom Kultury); 22. Poprawa infrastruktury użytkowej i cyfrowej dostosowującej instytucje kultury do potrzeb różnych grup wiekowych odbiorców, co zapewnia integrację międzypokoleniową ; 23. Funkcjonowanie na terenie miasta licznych instytucji związanych z przeciwdziałaniem bezrobociu i wykluczeniu społecznemu (Powiatowy Urząd Pracy, Ochotniczy Hufiec Pracy) ; 24. Liczne inwestycje samorządu miejskiego w poprawę infrastruktury komunikacyjnej (sieć nowych chodników, dróg gminnych) zapewniającej bezpieczeństwo mieszkańcom ; 25. Rewitalizacja centrum wraz z przyległymi ulicami i chodnikami w celu przewrócenia historycznej i kulturowej roli tej części miasta; 26. Rewitalizacja parku miejskiego w celu stworzenia mieszkańcom nowoczesnego i funkcjonalnego miejsca rozrywki i odpoczynku; 27. Unikalne zabytki budownictwa sakralnego oraz architektury ; 28. Inwestycje miasta w nowoczesne technologie (Internet światłowodowy) ; 29. Zainstalowanie kamer monitoringu w kluczowych miejscach w celu poprawy bezpieczeństwa ; 30. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w celu promocji miasta i regionu; 31. Duża liczba imprez sportowych o wysokiej randze; 32. Informatyzacja instytucji - celem jest usprawnienie działania administracji publicznej (szersza dostępność dla niepełnosprawnych) ; 33. Liczne inwestycje w infrastrukturę publiczną w celu poprawy dostępności instytucji kultury dla osób niepełnosprawnych (windy w Miejskiej Bibliotece Publicznej, liczne podjazdy dla niepełnosprawnych i matek z wózkami).

Słabe strony

1. Niedostateczne zaangażowanie osób bezrobotnych w poszukiwanie pracy; 2. Brak empatii i bierność społeczna; 3. Niskie wynagrodzenia za pracę, nie odpowiadające aktualnym potrzebom; 4. Mało konkurencyjne zróżnicowanie rynku pracy; 5. Uzależnienia; 6. Demografia; 7. Brak zakładu opiekuńczo-leczniczego; 8. Brak Domu Pomocy Społecznej, 9. Brak domu dziecka; 10. Brak szkolnictwa wyższego; 11. Niedostateczna oferta szkół zawodowych oraz technicznych skierowana do pracodawców oraz przedsiębiorców; 12. Brak kształcenia w deficytowych zawodach; 13. Brak hostelu przy OIK-u; 14. Brak ogrzewalni dla bezdomnych; 15. Niedobór miejsc noclegowych o niższym standardzie.

Szanse

1. Ścisła współpraca samorządu miejskiego z instytucjami wojewódzkimi i rządowymi; 2. Rządowe programy prorodzinne, 3. Zewnętrzne źródła finansowania inwestycji na terenie miasta; 4. Aktywizacja osób starszych dzięki funkcjonowaniu licznych narzędzi związanych z funkcjonowaniem w mieście instytucji pośrednictwa pracy; 5. Współpraca miasta z okolicznymi samorządami gminnymi oraz powiatem; 6. Fundusze strukturalne; 7. Dogodne położenie miasta na trasie międzynarodowej; 8. Wybitne osobowości związane z Tomaszowem Lubelskim; 9. Wspólne inicjatywy miasta oraz organizacji pozarządowych; 10. Możliwość wykorzystania istniejącej infrastruktury oraz zasobów ludzkich w kontekście inwestycji zewnętrznych; 11. Wykorzystanie walorów ekologicznych, krajobrazowych oraz turystycznych regionu; 12. Utworzenie z miasta centrum Roztocza; 13. Nawiązywanie kontaktów z nowymi miastami partnerskimi w celu promocji, poprawy zatrudnienia, zawarcia wspólnych inwestycji oraz rozpoznawalności; 14. Wykorzystanie bogatej oferty sportowo-rekreacyjnej szczególnie w dziedzinie rozwijania zainteresowań mieszkańców sportami zimowymi i lekkoatletyką; 15. Poprawa legislatury państwowej w dziedzinie funkcjonowania ośrodków pomocy społecznej; 16. Lokalny Program Rewitalizacji poprawiający w sposób znaczący bazę mieszkaniową oraz infrastrukturalną obszarów zdegradowanych; 17. Przywrócenie szkolnictwa wyższego; 18. Wzrastająca rola miasta jako ośrodka integrującego lokalne samorządy; 19. Bliskość przejścia granicznego zapewniającego rozwój lokalnej przedsiębiorczości.

Zagrożenia

1. Starzenie się społeczeństwa; 2. Rosnące rozwarstwienie społeczeństwa; 3. Brak dostatecznej infrastruktury komunikacyjnej (kolej, port lotniczy); 4. Wzrost ruchu samochodowego w centrum miasta; 5. Zanieczyszczenie środowiska naturalnego; 6. Odpyły młodych oraz osób wykształconych z miasta; 7. Brak szpitalnego systemu dla przewlekle chorych; 8. Brak wysoko specjalistycznej opieki medycznej; 9. Wzrastający poziom uzależnień; 10. Niedostateczne wywiązywanie się części rodziców ze swych obowiązków opiekuńczo-wychowawczych; 11. Niezadowolający poziom rozwoju infrastruktury społecznej; 12. Wzrost agresji wśród dzieci i młodzieży.

Koncepcja rewitalizacji wpisuje się bezpośrednio w obszar - Rewitalizacja przestrzeni miejskiej, dziedzictwa kulturowego oraz kierunki działań:

Integracja i aktywizacja społeczności miejskich m.in. poprzez poprawę stanu bezpieczeństwa na terenach miejskich, współpracę z Policją i mieszkańcami. Zaspokojenie potrzeb społecznych oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego poprzez m.in. wspieranie przedsięwzięć służących właściwemu gospodarowaniu naturalnym dziedzictwem miasta, tworzenie punktów kultywowania tradycji, upowszechnienie dziedzictwa kulturowego (kultywowanie tradycyjnych wartości, potraw, muzyki, tradycyjnych strojów i zawodów, eksponowanie charakterystycznej architektury, miejsc historycznych i kulturowych), ochrony dóbr kultury materialnej, zapewnienie opieki osobom starszym i samotnym czy wspieranie przedsięwzięć zmierzających do aktywizacji zawodowej mieszkańców;

Modernizacja przestrzeni miejskiej m.in.:

- poprzez rozwój przedsiębiorczości i usług,
- popularyzację źródeł energii przyjaznych środowisku,
- renowację i rozwój śródmieścia miasta oraz dziedzictwa architektonicznego, poprawa ładu przestrzennego.
- wykorzystanie zasobów naturalnych w celu utworzenia użytku ekologicznego

Ponadto koncepcja rewitalizacji wpisuje się również w następujące obszary Strategii:

- Obszar Rozwój rynku lokalnego.
- Obszar Turystyka i agroturystyka.
- Obszar Ochrona zdrowia i zabezpieczenie społeczne.
- Obszar Kapitał społeczny.
- Obszar Rozwój pozarolniczych form działalności gospodarczej w warunkach zrównoważonego rozwoju

Zgodnie z art. 10 ust. 1 ustawy o rewitalizacji, wyznaczony do rewitalizacji obszar powinien cechować się nie tylko szczególną koncentracją negatywnych zjawisk, ale też musi mieć istotne znaczenie dla rozwoju lokalnego.

Zgodnie z diagnozą szans, obszary zdegradowane odznaczają się szczególnym nagromadzeniem dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Obszary rewitalizacji odznaczają się problemami społecznymi, co powoduje gromadzenie się konfliktów rozwojowych i wielu sprzeczności, które prowadzą do degradacji w sferze technicznej, przestrzenno-funkcjonalnej i środowiskowej oraz kryzysu społeczno-gospodarczego. Potrzeby rewitalizacyjne wskazane na etapie diagnostycznym podobszarów rewitalizacji skupiają się w szczególności na pobudzeniu aktywności społeczno-gospodarczej lokalnej społeczności. Dodatkowo wskazywano objęcie wsparciem zdegradowane przestrzenie i obiekty poprzez zaadaptowanie i wyposażenie ich w niezbędną infrastrukturę turystyczną, rekreacyjną i sportową. Celem działań jest wykorzystanie lokalnego dziedzictwa kulturowego i naturalnego do stworzenia warunków wzrostu dochodów mieszkańców, rozwoju przemysłu czasu wolnego oraz zwiększenia atrakcyjności i bezpieczeństwa obszarów wskazanych do rewitalizacji. Potencjały i zasoby obszaru rewitalizacji pokazują, iż obszar ten ma istotne znaczenie dla rozwoju lokalnego miasta, szczególnie w sferze społecznej, w której zidentyfikowano najwięcej problemów. Wszelkie działania rewitalizacyjne podjęte w celu zniwelowania negatywnych zjawisk kryzysowych na wyznaczonym obszarze będą oddziaływać na teren całego miasta, wpływając tym samym na poprawę jakości życia jej mieszkańców.

17 ZAŁOŻENIA PROGRAMU REWITALIZACJI

17.a Opis wizji stanu po przeprowadzeniu rewitalizacji

Zgodnie z ustawą o rewitalizacji (Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji; Dz. U. z 2021, poz 485 art. 15 ust 1 p. 3 i 4) nadrzędnym elementem każdego programu rewitalizacji jest wizja obszaru po przeprowadzeniu rewitalizacji.

Wynikać ona winna z przeprowadzonego procesu delimitacji, dorobku badawczego jak i z obowiązujących w Polsce reguł wdrażania przedsięwzięć rewitalizacyjnych.

Mając na uwadze powyższe Gminny Program Rewitalizacji zawiera w szczególności opis wizji stanu obszaru po przeprowadzeniu rewitalizacji, a także cele rewitalizacji oraz odpowiadające im kierunki działań służące eliminacji lub ograniczeniu zdiagnozowanych poprzednio negatywnych zjawisk społecznych i powiązanych z nimi problemów gospodarczych, przestrzenno – funkcjonalnych i technicznych.

Przedstawiona Wizja odnosi się do zdiagnozowanych potrzeb mieszkańców obszaru rewitalizacji. Odpowiada na problemy opisane w diagnozie oraz wskazane w pogłębionej analizie obszaru rewitalizacji. Jest odpowiedzią na to, jak interesariusze chcieliby widzieć Miasto po przeprowadzonych działaniach rewitalizacyjnych.

Kluczowym zagadnieniem jest zniwelowanie zjawisk kryzysowych oraz wykorzystanie potencjału obszaru rewitalizacji w celu podniesienia jakości życia mieszkańców.

Wizja formułowana w ramach programu jest swego rodzaju projekcją przyszłości do jakiej dążą interesariusze rewitalizacji.

Wizja wskazuje na istotne dążenia i aspiracje, związane z chęcią dokonania zasadniczej zmiany obrazu obszaru, na którym koncentruje się szereg problemów, w tym społecznych. Kompleksowe podejście do rewitalizacji oznacza, że działania podejmowane na rzecz wychodzenia ze stanu kryzysowego powinny wpisywać się w szerszy nurt realizacji polityki rozwoju całej gminy i jej otoczenia, w szczególności otoczenia powiązanego funkcjonalnie z gminą. Proces rewitalizacji powinien być prowadzony w sferach społecznej, przestrzennej i gospodarczej, tj. być ukierunkowany na wieloaspektowe podejście oraz rezultaty.

Wizja powinna nadawać programowi określony kierunek – dlatego też jest ona efektem dokonania określonych wyborów spośród wielu możliwości rozwojowych:

- wizja powinna inspirować i motywować interesariuszy rewitalizacji do działania na rzecz rozwoju obszaru zdegradowanego;
- wizja powinna być interesująca, ciekawa i pobudzająca wyobraźnię,
- wizja powinna łączyć różne środowiska skupione wokół przedsięwzięć rewitalizacyjnych i powodować, że ludzie się z nią utożsamiają (jednoczenie wokół idei);

Pomysł na kluczowe, oczekiwane przemiany na obszarze rewitalizacji powiązano z wnioskami wynikającymi z przeprowadzonej diagnozy, co zaprezentowano na poniższym schemacie.

Kluczowe wnioski wynikające z diagnozy	Oczekiwane zmiany w obszarze rewitalizacji
Sfera społeczna	
Na obszarze rewitalizacji zachodzą niekorzystne zjawiska demograficzne.	Zakłada się zmniejszenie skali zjawiska
Problem demograficzny objawia się przede wszystkim wysokim stopniem odpływu ludzi młodych oraz niskim stopniem urodzeń	Zakłada się zmniejszenie skali zjawiska. Przestrzeń stanie się atrakcyjna, standard oferowanych mieszkań poprawi się a dodatkowe funkcje wprowadzone do obszaru rewitalizacji uczynią go atrakcyjnym do zamieszkania przez młodych ludzi. Zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, ograniczenie zanieczyszczenia powietrza, emisji spalin i pyłów, wprowadzenie nowych terenów rekreacyjnych sąsiadujących bezpośrednio z śródmieściem otworzy nowe perspektywy dla młodych ludzi. Wprowadzenie sieci światłowodowego internetu umożliwi najlepsze łącze dla nauki i pracy zdalnej.
Kolejnym palącym problemem demograficznym jest starzenie się społeczeństwa. Wraz z tym zjawiskiem pogłębiają się problemy związane z niepełnosprawnością, długotrwałą i ciężką chorobą, wykluczeniem społecznym. Ponadto to zjawisko wpływa na zmniejszenie potencjału kapitału społecznego na obszarze rewitalizacji.	Realizując program rewitalizacji wprowadzone zostaną rozwiązania architektoniczne znoszące bariery dla niepełnosprawnych. Wraz z działaniami związanymi z infrastrukturą równocześnie oczekuje się realizacji skutecznej pomocy społecznej osobom niepełnosprawnym, starszym, samotnym, ciężko chorym. Wprowadzona zostanie nowa oferta dla

Problemem z którym boryka się obszar zdegradowany jest występowanie patologii społecznych – alkoholizm, przemoc w rodzinie, bezradność w sprawach opiekuńczo wychowawczych	seniora Aby obszar mógł rozwijać się, istotnym elementem jest niwelowanie różnic pomiędzy mieszkańcami o różnym statusie społecznym poprzez podejmowanie wspólnych działań. Kolejną inicjatywą jest włączenie seniorów we wspólne inicjatywy z młodymi ludźmi nie mającymi wsparcia w swoich rodzinach. Wyłonienie spośród środowiska ludzi wykluczonych nowych liderów lokalnych ukaże ścieżkę możliwych przemian.
Sfera gospodarcza	
Aktywność gospodarczą na obszarze rewitalizacji należy traktować jako jeden z ważniejszych potencjałów, na bazie którego możliwe jest zbudowanie pomysłu na rewitalizację. Przestrzeń obszaru rewitalizacji to najbardziej pożądane miejsce prowadzenia działalności gospodarczej związanej z handlem i usługami na rzecz ludności. Aktywizacja gospodarcza obszaru rewitalizacji może przyczynić się do zmniejszenia skali ubóstwa i bezrobocia.	Nastąpi wzrost aktywności gospodarczej przedsiębiorstw oraz osób mieszkających na obszarze rewitalizacji. Powstaną nowe obiekty związane z obsługą roztoczańskiego ruchu turystycznego. Oczekiwane jest również przyciągnięcie nowych inwestycji na obszar rewitalizacji, w szczególności takich, które wspierać będą pozytywne przemiany przestrzenne. Szansą dla małych miast jest stworzenie wygodnych miejsc dla życia i pracy, dlatego też bardzo ważnym będzie budowanie sieci (bank zatrudnienia) pracy zdalnej dla wykształconych oraz wyszkolonych młodych mieszkańców miasta. Położenie Tomaszowa Lubelskiego w centrum roztocza oraz fakt, iż jest to jedyny ośrodek miejski stwarza możliwość istotnego rozwoju obsługi ruchu turystycznego.
Atrakcyjność prowadzenia działalności gospodarczej na obszarze rewitalizacji może wzrosnąć jeśli wzrośnie atrakcyjność przestrzeni. Obecnie przestrzeń śródmiejska Tomaszowa Lubelskiego nie tworzy miejsc atrakcyjnych do przebywania przez mieszkańców i przyjezdnych. W Tomaszowie Lubelskim brakuje reprezentacyjnej przestrzeni śródmiejskiej, która skupiałaby usługi na rzecz ludności i zachęcała do przebywania.	Oczekiwane jest podnoszenie atrakcyjności prowadzenia działalności gospodarczej na obszarze rewitalizacji poprzez poprawę jakości przestrzeni obszaru rewitalizacji, m. in. poprzez rewitalizację zdegradowanego centrum miasta.
Sfera środowiskowa	
Istotny wpływ na jakość środowiska obszaru rewitalizacji ma funkcja komunikacyjna. Układ komunikacyjny na obszarze rewitalizacji jest mocno obciążony ruchem pojazdów, w tym wysokotonazowych. Powoduje to przekroczenie norm, pyłów, spalin, hałasu komunikacyjnego. Poprawa płynności komunikacyjnej w obrębie miasta i obszaru rewitalizacji może nastąpić w przypadku zmiany organizacji ruchu oraz wprowadzeniu komunikacji alternatywnej dla samochodowej.	Istotną pozytywną zmianą dla mieszkańców obszaru rewitalizacji będzie wyprowadzenie ruchu, nie tylko tranzytowego, na obwodnicę miasta poprzez wprowadzenie nowego oznakowania oraz kaskadowego układu sygnalizacji świetlnej. Oczekuje się, że realizacja tej inwestycji nastąpi w perspektywie kilkuletniej, czyli w perspektywie realizacji programu rewitalizacji. Spowoduje to znaczną poprawę warunków akustycznych oraz jakości powietrza atmosferycznego. Wpłynie na poprawę jakości życia i podniesie atrakcyjność przestrzeni mieszkaniowej oraz publicznej na obszarze rewitalizacji.
Na obszarze rewitalizacji problem zanieczyszczeń	Oczekuje się realizacji inwestycji związanych z

powietrza atmosferycznego, powodowany przez duży ruch komunikacyjny, może być pogłębiany poprzez zanieczyszczenia z ogrzewania mieszkań. Na obszarze rewitalizacji są przestrzenie, które pozbawione są dostępu do sieci ciepłowniczej.	termomodernizacją, co wpłynie na poprawę jakości powietrza atmosferycznego w sezonie grzewczym wpłynie także pozytywnie na estetykę budynków, poprawi jakość życia i podniesie standard mieszkań na obszarze rewitalizacji.
Na obszarze rewitalizacji odnotowano niski procent zieleni projektowanej, brak zieleni wysokiej towarzyszącej drogom i placom, niewykorzystane przestrzenie o istotnym znaczeniu ekologicznym	Oczekuje się stworzenie użytku ekologicznego będącego jednocześnie nowym miejscem rekreacji mieszkańców śródmieścia. Planuje się wprowadzenie nasadzeń przyulicznych oraz rewitalizację rynku miejskiego, zaplanowano również parklety – mini ogrody przestrzeni miejskich
W rozmowach z mieszkańcami zaobserwowano niski poziom świadomości społecznej w zakresie ekologii. Brak zrozumienia iż poprawa jakości środowiska wpływa w istotny sposób na jakość życia mieszkańców. Interesariusze podkreślają konieczność utrzymania wysokiej liczby parkingów w centrum oraz wzmożonego ruchu kołowego w mieście	W wyniku rewitalizacji powstanie świadome społeczeństwo obywatelskie biorące czynny udział w tworzeniu przyjaznego, zielonego miasta na nowo.
W centrum dostrzega się brak wykorzystywania alternatywnych źródeł energii	Wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców spowoduje wzmożone wykorzystanie alternatywnych źródeł energii wpłynie również korzystnie na termomodernizację budynków
W Tomaszowie Lubelskim nie odnotowano w przestrzeni obszarów chronionych. Terenem z ogromnym potencjałem ekologicznym (w chwili obecnej zdegradowanym) oraz będącym świetnym miejscem dla urządzenia użytku ekologicznego będącego „płucami w centrum miasta” jest zdegradowana dolina rzeki Sołokiji	W wyniku realizacji procesu rewitalizacji powstanie obszar rekreacyjny w formie użytku ekologicznego. Zagospodarowanie doliny rzeki w formie naturalistycznego parku ograniczy spływ nawozów z okolicznych łąk a tym samym poprawi jakość wód powierzchniowych
Sfera przestrzenno-funkcjonalna i techniczna	
Na obszarze rewitalizacji konieczne jest przeprowadzenie kompleksowej rewaloryzacji śródmieścia, podporządkowanej celowości przywrócenia walorów ukształtowanych historycznie, z zachowaniem rozplanowania ulic i kwartałów zabudowy. Istotny problem obszaru rewitalizacji to niska jakość przestrzeni publicznych i prywatnych. Widoczna jest dysharmonia zabudowy. Obok obiektów wielorodzinnych występują obiekty jednorodzinne. Przestrzeń mieszkaniową wypełniają kwartały zabudowy gospodarczej. Widoczna jest niska estetyka zabudowy mieszkalnej oraz przestrzeni pomiędzy budynkami. Duża liczba obiektów mieszkalnych oraz gospodarczych jest w bardzo złym stanie technicznym. Obszar rewitalizacji winien pełnić ponadlokalną funkcję. W chwili obecnej ogranicza się jedynie do funkcji drobnego handlu W chaosie przestrzennym giną dwa najistotniejsze zabytki Tomaszowa będące ważnymi dla	Kompleksowość rewitalizacji oznacza potrzebę zaangażowania szeregu partnerów publicznych oraz prywatnych w realizację przemian na obszarze rewitalizacji. Oczekiwane jest przywracanie harmonii zabudowy śródmiejskiej, inwestowanie w przestrzenie publiczne oraz kształtowanie terenów zielonych. Przywracanie harmonii zabudowy śródmiejskiej związane będzie z remontami i modernizacjami obiektów mieszkalnych, przyciąganiem nowych inwestycji na obszar rewitalizacji, wyburzaniem obiektów o złym stanie technicznym. W odniesieniu do przestrzeni publicznych nastąpi poprawa stanu zagospodarowania rynku, dworca autobusowego, przestrzeni podwórek, natomiast w odniesieniu do terenów zieleni, poprawa przestrzeni doliny Sołokiji, skwerów zieleni przy Solnym Rynku. Ww. przemiany realizowane będą w perspektywie wieloletniej. Istotnym krokiem milowym pozytywnych przemian będzie rewitalizacja rynku.

społeczności lokalnej: Kościół Zwiastowania NMP w Tomaszowie Lubelskim oraz budynek Czajni. Ponadto obszar rewitalizacji to przestrzeń mieszkaniowa oraz przestrzeń prowadzenia działalności gospodarczej. Na obszarze rewitalizacji można wskazać wiele obiektów i terenów, które po przeprowadzeniu działań rewitalizacyjnych, mogą pełnić funkcje rekreacyjno-sportowo-wypoczynkowe oraz integrujące mieszkańców.	W tej części miasta możliwe jest powstanie nowej wizerunkowej przestrzeni miasta.
Centrum miasta postrzegane jest jako mało atrakcyjne i wymarłe, co nie sprzyja wydarzeniom kulturalnym. Na obszarze rewitalizacji brakuje miejsca (np. sceny plenerowej, placu) umożliwiającego organizację imprez masowych – integrujących lokalną społeczność. Ponadto brakuje oferty spędzania czasu wolnego dla osób w wieku senioralnym a także oferty zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży.	Na obszarze rewitalizacji kształtowana będzie atrakcyjna oferta kulturalna. Oferta w szczególności kierowana będzie do coraz liczniejszej grupy osób w wieku senioralnym. Zakłada się zaadaptowanie przestrzeni odbudowanych hal na działalność kulturalną, klubu seniora oraz usługi turystyczne. Na obszarze rewitalizacji realizowanych będzie szereg przedsięwzięć wspierających edukację i kształcenie.
Na obszarze rewitalizacji widoczna jest znaczna skala degradacji obiektów budowlanych, w tym o przeznaczeniu mieszkaniowym. Budynki mieszkaniowe są w złym stanie technicznym, mają najczęściej mały metraż, często nie mają podłączenia do wszystkich mediów np. kanalizacji. Ponadto wiele do życzenia pozostawia elewacja większości budynków, a powszechnym sposobem ogrzewania zabudowań w centrum miasta są piece, co negatywnie wpływa na zjawisko niskiej emisji	Oczekiwana jest systematyczna poprawa stanu technicznego obiektów mieszkalnych oraz wyburzanie obiektów mieszkalnych i gospodarczych, będących w złym stanie technicznym. Nastąpi również termomodernizacja budynków
Na terenie śródmieścia odnotowano niewystarczającą infrastrukturę drogową w tym brak możliwości wprowadzenia alternatywnych sposobów poruszania się na przykład ścieżek rowerowych. Obszar rewitalizacji mierzy się z przestrzenią która była degradowana przez okres wielu lat. Rynek miasta został przekształcony w rondo przez które przeprowadzono drogę krajową. W wyniku wieloletnich starań Władz Tomaszowa Lubelskiego została wybudowana i oddana do użytkowania obwodnica miasta. Jednak wieloletnie użytkowanie centrum jako głównej drogi, przyzwyczajenie mieszkańców do dawnego układu komunikacyjnego powoduje opory dla "nowego spojrzenia" dla rewitalizowanej przestrzeni	Wzrost świadomości mieszkańców oraz pozytywne wyniki z wprowadzenia alternatywnego ruchu drogowego oraz poprawa infrastruktury drogowej w tym wyznaczenie ścieżek rowerowych poprawi w istotny sposób wizerunek miasta

Wizja przemian na obszarze rewitalizacji (czyli wizja tego obszaru po przeprowadzeniu działań rewitalizacyjnych) powinna być spójna z wizją rozwoju całego obszaru, w skład którego wchodzi obszar rewitalizacji. Spójność wizji obszarów wskazanych do rewitalizacji, analizowana była w odniesieniu do Strategii Rozwoju Lokalnego Miasta Tomaszów Lubelski na lata 2017 - 2022, w której sformułowano misję rozwoju miasta.

Misja Miasta Tomaszów Lubelski zdefiniowana w wyżej wymienionej strategii brzmi:

Poprawa jakości życia mieszkańców Tomaszowa Lubelskiego poprzez rozwój społeczny, gospodarczy i przestrzenny wykorzystujący aktywność mieszkańców, dziedzictwo historyczne i kulturowe miasta oraz centralne położenie na Rzeczycu.

Wizja obszaru rewitalizacji powinna nawiązywać do celów rozwoju zdefiniowanych dla miasta. W ten sposób działania rewitalizacyjne wpisywać się będą w cele polityki rozwoju, co umożliwi komplementarne rozwiązywanie problemów obszaru rewitalizacji oraz wykorzystanie jego atutów. Misja rozwoju miasta podkreśla szczególne znaczenie potencjału wewnętrznego, atrakcyjnego położenia i napływu inwestycji zewnętrznych dla zapewnienia wysokiej jakości życia mieszkańców i dogodnych warunków do rozwoju przedsiębiorczości. Obszar rewitalizacji, który w głównej mierze koncentruje się w centralnej części miasta, powinien zatem wykorzystywać swoje atuty, po to, aby stać się miejscem atrakcyjnym nie tylko dla mieszkańców, ale także dla turystów oraz potencjalnych inwestorów. Obszar rewitalizacji powinien także być zamieszkały przez kreatywnych i aktywnych mieszkańców, a aktywność i kreatywność powinna być wzmacniana przez działalność instytucji publicznych oraz inicjatywy oddolne. Ponadto przestrzeń centrum miasta powinna stać się atrakcyjnym miejscem do życia, z rozwiniętą funkcją mieszkaniową, rekreacyjną, kulturalną i usługową.

Wizja obszaru rewitalizacji powinna również odnieść się do głównych problemów obszaru rewitalizacji:

- Na obszarze rewitalizacji zachodzą niekorzystne zjawiska demograficzne, związane z ubytkiem młodych mieszkańców oraz starzeniem się społeczeństwa.
- Na obszarze rewitalizacji widoczna jest znaczna skala zjawisk związanych z niepełnosprawnością oraz długotrwałą lub ciężką chorobą.
- Obszar rewitalizacji charakteryzuje się dużo niższym potencjałem kapitału społecznego w stosunku do całego miasta. Mieszkańców obszaru rewitalizacji charakteryzuje bierność w sprawach społecznych i obywatelskich, przeważa niechęć w aktywne angażowanie się w sprawy publiczne, życie kulturalne, społeczne.
- Istotny wpływ na jakość środowiska obszaru rewitalizacji ma funkcja komunikacyjna. Układ komunikacyjny na obszarze rewitalizacji jest mocno obciążony ruchem pojazdów, w tym wysokotonażowych. Powoduje to przekroczenie norm, pyłów, spalin, hałasu komunikacyjnego.
 - Na obszarze rewitalizacji problem zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego, powodowany przez duży ruch komunikacyjny, może być pogłębiany poprzez zanieczyszczenia z ogrzewania mieszkań.
- Istotny problem obszaru rewitalizacji to niska jakość przestrzeni. Widoczna jest dysharmonia zabudowy.
- Przestrzeń mieszkaniową wypełniają kwartały zabudowy gospodarczej. Widoczna jest niska estetyka zabudowy mieszkalnej oraz przestrzeni pomiędzy budynkami. Duża liczba obiektów mieszkalnych oraz gospodarczych jest w bardzo złym stanie technicznym.
- Największą skalę degradacji przestrzennej i technicznej charakteryzuje się kwartał obejmujący historyczny układ urbanistyczny oraz teren dawnego dworca PKS
- Centrum miasta postrzegane jest jako mało atrakcyjne i martwe, co nie sprzyja wydarzeniom kulturalnym.
- Na obszarze rewitalizacji widoczna jest znaczna skala degradacji obiektów budowlanych, w tym o przeznaczeniu mieszkaniowym. Przystępując do formułowania wizji przemian określono również misję rewitalizacji w Tomaszowie Lubelskim rozumianą jako nadrzędny cel prowadzonych działań rewitalizacyjnych, który prowadzić będzie do osiągnięcia obrazu przyszłości opisanego przez wizję.

Misją rewitalizacji w Tomaszowie Lubelskim jest:

„Śródmieście Miasta Tomaszów Lubelski doskonałym miejscem do życia i pracy”

„Śródmieście Miasta Tomaszów Lubelski doskonałym miejscem do życia i pracy” rozumiane będzie następująco:

- Zbudować społeczeństwo obywatelskie, w którym mieszkańcy aktywnie działają na rzecz lokalnej społeczności, integrują się w stworzonych do tego przestrzeniach.
- Zapewnić spójność społeczną.

- Wspierać rozwój przedsiębiorczości mieszkańców, którzy w nowych przestrzeniach rozwijają własny biznes.
- Stworzyć atrakcyjne i dopasowane do różnych grup użytkowników przestrzenie publiczne, które są przedmiotem dumy mieszkańców.
- Przywrócić rangę historycznego układu urbanistycznego Tomaszowa Lubelskiego poprzez działania inwestycyjne oraz szeroko rozumianą edukację historyczną.
- Zlikwidować bariery architektoniczne i funkcjonalne i sprawić, że będzie to estetyczny, funkcjonalny i inspirujący obszar miasta.
- Stworzyć „Zielone płuca miasta” w formie użytku ekologicznego o ponadregionalnym znaczeniu przyrodniczym
- Zaktywizować do współdziałania instytucje i ludzi.
- Zapewnić dobre warunki do mieszkania i życia.

18. CELE REWITALIZACJI I KIERUNKI DZIAŁAŃ REWITALIZACYJNYCH

Przeprowadzenie całościowej analizy zjawisk kryzysowych i potencjałów oraz wskazanie czynników mających szczególne znaczenie z punktu widzenia rewitalizacji pozwoliło określić strategiczne kierunki działań dla wyznaczonego obszaru rewitalizacji.

Określono wizję (planowany efekt), misję oraz cele rewitalizacji, wokół których skoncentrowane zostały kierunki działań.

Realizacja zaplanowanych projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych pozwoli na wykonanie misji, a tym samym wyprowadzenie wyznaczonego obszaru rewitalizacji ze stanu kryzysowego.

Cele przy tym mają zawsze układ hierarchiczny, tj. cel niższego rzędu stanowi część celu wyższego rzędu. W GPR przyjęto hierarchiczny układ części postulatycznej.

Cel główny stanowić będzie wizja rozwoju.

Kolejno, na niższym poziomie hierarchicznym określone zostały cele strategiczne (dość ogólne sformułowane) oraz kierunki działań (sposoby osiągnięcia wyznaczonych celów).

Określono dwa główne cele strategiczne i 18 kierunków działań.

Cele rewitalizacji

Na tym etapie określono cele i kierunki działań rewitalizacyjnych na obszarze rewitalizacji miasta Tomaszów Lubelski. Każdy z wyznaczonych celów musi spełniać kryteria wynikające ze standardów metodologicznych stosowanych w tego typu dokumentach.

W związku z tym, wyznaczone cele zostały także poddane weryfikacji z zastosowaniem tzw. filtru SMART (nazwa pochodzi od pierwszych liter angielskich słów określających zasady konstruowania celów).

Polega on na ocenie czterech aspektów:

- a) precyzyjności (ang. specific) – cele powinny być na tyle precyzyjne, aby nie mogły być interpretowane w odmienny sposób,
- b) mierzalności (ang. measurable) – cele powinny być tak formułowane, by można było liczbowo wyrazić stopień ich realizacji (by można było przypisać im konkretne miary),
- c) akceptowalności (ang. accepted) – cele powinny być akceptowane przez podmioty, które będą dążyć do ich osiągnięcia
- d) realistyczności (ang. realistic) – cele powinny być określane realnie, tak by możliwe było ich osiągnięcie w zakładanej perspektywie czasowej,
- e) terminowości (ang. time-dependent) – cele muszą być zdefiniowane precyzyjnie w wymiarze czasowym po to, by móc określać poziom ich realizacji i prowadzić monitoring.

Układ celów strategicznych i szczegółowych programu rewitalizacji miasta obejmuje 2 cele strategiczne. Osiągnięcie poszczególnych celów operacyjnych będzie uwarunkowane realizacją wyodrębnionych kierunków działań.

Cel strategiczny 1.

Odnowa społeczna oraz wzmocnienie kapitału społecznego obszaru rewitalizacji.

Odnowa społeczna obszaru rewitalizacji jest kluczowym celem prowadzącym do osiągnięcia wizji rozwoju. Rewitalizacja jest procesem wyprowadzania ze stanu kryzysowego lokalnej społeczności. W działaniach zmierzających do jej realizacji powinno się zatem koncentrować na problemach społecznych i ich rozwiązaniu. W przypadku obszaru rewitalizacji na terenie miasta Tomaszowa Lubelskiego, główne problemy społeczne obserwowane w ostatnich latach dotyczyły problemów demograficznych czego skutkiem jest degradacja przestrzeni, brak inicjatywy oraz niski poziom aktywności społecznej i gospodarczej. Realizacja pierwszego celu strategicznego odbędzie się poprzez wyznaczone kierunki działań. Dotyczą one zagadnień związanych z budowaniem potencjału śródmieścia dla młodych ludzi oraz ochroną osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (osoby z niepełnosprawnościami, rodziny dysfunkcyjne, osoby starsze pozbawione opieki, długotrwale bezrobotni), integracją wielopokoleniową i podtrzymywaniem więzi społecznych,

Kierunki działań dla Celu strategicznego 1 dotyczą:

1. Zwiększona aktywność gospodarcza obszaru rewitalizacji oraz przedsiębiorczość mieszkańców obszaru rewitalizacji.
2. Budowa marki opartej na dziedzictwie kulturowym i naturalnym Miasta Tomaszów Lubelski – mieszkanie w centrum jako synonim prestiżu
3. Poprawa struktury społecznej śródmieścia, wzrost liczby młodych ludzi chcących mieszkać w centrum
4. Wsparcie osób starszych, niepełnosprawnych, ich rodzin i opiekunów, a także rodzin i dzieci z rodzin dysfunkcyjnych,
5. Aktywizacja zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym,
6. Wsparcie osób o najniższych dochodach w szczególności licznej grupy seniorów,
7. Wspieranie działań opartych na idei wolontariatu,
8. Zwiększenie poziomu partycypacji społecznej interesariuszy rewitalizacji,
9. Integracja i aktywizacja społeczna osób o zróżnicowanym wieku i statusie materialnym,
10. Organizacja przedsięwzięć kulturalnych i sportowych angażujących lokalną społeczność,
11. Wsparcie aktywnych organizacji pozarządowych i wspólnot mieszkaniowych,

Cel strategiczny 2.

Poprawa stanu infrastruktury środowiskowej, mieszkaniowej, przestrzeni publicznych oraz jakości życia mieszkańców obszaru rewitalizacji.

Cel strategiczny 2 odnosi się do działań zaplanowanych na poprawę jakości przestrzenno-funkcjonalnej oraz kondycji gospodarczej terenów rewitalizacyjnych. Dobrze zagospodarowana przestrzeń publiczna zapewni poprawę standardu życia mieszkańców. Estetyczna przestrzeń rynku miejskiego połączona z wprowadzeniem nowych funkcji, połączona funkcjonalnie z terenami rekreacji oraz usług stanie się istotnym katalizatorem pozytywnych zmian. Zwiększy się aktywność społeczna, samopomoc sąsiedzka i integracja mieszkańców. Takie warunki niewątpliwie sprzyjają także powstawaniu małej przedsiębiorczości – zakładaniu własnych działalności gospodarczych.

W związku z powyższym wspomniany cel strategiczny pośrednio będzie miał wpływ na każdą ze sfer, w których rewitalizacja powinna przynosić efekty. Działania infrastrukturalne i przyrodnicze dokonywane będą poprzez działania interesariuszy rewitalizacji oraz wykorzystanie konkretnych narzędzi organizacyjnych, infrastrukturalnych, legislacyjnych.

Cel strategiczny 2 jest skierowany na odpowiednią rozbudowę, modernizację i ochronę przestrzeni publicznej w tym dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, a także elementów sfery infrastruktury technicznej (drogowej, sieciowej wod.-kan.), mieszkaniowej, jak i społecznej o charakterze publicznym (obiekty kulturalne, rekreacyjne i sportowe).

Działania rewitalizacyjne w kompleksowy sposób połączą dziedzictwo kulturowe infrastrukturę oraz wartości przyrodnicze.

Wszelkie planowane działania podniosą poziom rozwoju i jakości życia na terenie obszaru rewitalizacji miasta Tomaszów Lubelski.

Kierunki działań dla Celu strategicznego 2 dotyczą:

1. Rewitalizacja centrum miasta poprzez przywrócenie wysokiej jakości mieszkań będących atrakcyjnymi dla młodych ludzi – mieszkanie w centrum jako synonim prestiżu
2. Atrakcyjne i dopasowane do różnych grup użytkowników przestrzenie publiczne obszaru rewitalizacji oraz funkcjonalna, bezpieczna i estetyczna przestrzeń miejska
3. Poprawa dostępności do infrastruktury technicznej i społecznej.
4. Budowa, przebudowa i modernizacja zabudowy mieszkaniowej i obiektów publicznych.
5. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury rekreacyjnej i sportowej
6. Rewitalizacja terenów przyrodniczych zieleni miejskiej
7. Śródmieście miasta projektowane w myśl idei miasta bez barier

19. PROJEKTY REWITALIZACYJNE

Projekty rewitalizacyjne to jedna z najistotniejszych części każdego programu rewitalizacji. Są one różnie definiowane. Jedną z najbardziej precyzyjnych definicji zawarto w Wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020, gdzie określono przedsięwzięcie rewitalizacyjne jako „projekt w rozumieniu art. 2 pkt 18 tzw. Ustawy wdrożeniowej, wynikający z programu rewitalizacji, tj. zaplanowany w programie rewitalizacji i ukierunkowany na osiągnięcie jego celów lub logicznie powiązany z treścią i celami programu, zgłoszony do objęcia albo objęty współfinansowaniem UE z jednego z funduszy strukturalnych albo Funduszu Spójności w ramach programu operacyjnego; wynikanie projektu rewitalizacyjnego z programu rewitalizacji oznacza wskazanie go wprost w programie rewitalizacji albo określenie go w ogólnym (zbiorczym) opisie innych, uzupełniających rodzajów działań rewitalizacyjnych.

Zgodnie z art. 15, ust. 1, pkt. 5) litera a) ustawy o rewitalizacji z 9 października 2015 r. gminny program rewitalizacji powinien zawierać opis przedsięwzięć rewitalizacyjnych, w szczególności o charakterze społecznym oraz gospodarczym, środowiskowym, przestrzennofunkcyjnym lub technicznym, w tym: listę planowanych podstawowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych oraz charakterystykę pozostałych dopuszczalnych przedsięwzięć rewitalizacyjnych.

Do realizacji zaplanowane projekty powinny być ukierunkowane na rozwiązywanie indywidualnych problemów społecznych, gospodarczych i przestrzennych, które zostały zdiagnozowane na obszarach zdegradowanych. Wiodącą rolę w planowaniu kompleksowej rewitalizacji mają projekty społeczne, które stanowią fundament rewitalizacji. Mają one również decydujące znaczenie z perspektywy dokonywanych zmian infrastrukturalnych warunkując ich trwałość i akceptację przez mieszkańców obszarów zdegradowanych.

Poniżej znajduje się zestawienie projektów podstawowych. Zgodnie z zapisami ustawy i wytycznych tabela projektów podstawowych zawiera w odniesieniu do każdego przedsięwzięcia (o ile było to możliwe):

- nazwę,
- podmiot realizujący,
- zakres realizowanych zadań,
- lokalizację,
- szacowaną wartość,
- prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny w odniesieniu do celów rewitalizacji.

Równoczesna realizacja działań w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzennej, obejmująca zarówno przedsięwzięcia/projekty inwestycyjne (w tym infrastrukturalne), jak również działania miękkie, stwarza szanse na uruchomienie procesu rewitalizacji mającego cechy zrównoważonego rozwoju. Dlatego zamieszczona lista przedsięwzięć podstawowych zawiera różne typy projektów, zarówno „twarde” jak i „miękkie”.

Ze względu na szeroki zakres lista projektów podstawowych została podzielona na projekty społeczne oraz inwestycyjne.

Projekty rewitalizacyjne zaplanowane w ramach GPR podzielono na dwie kategorie:

- 1) podstawowe projekty rewitalizacyjne z podziałem na:
 - a) projekty społeczne
 - b) projekty inwestycyjne
 - c) mechanizmy wsparcia
- 2) pozostałe dopuszczalne przedsięwzięcia rewitalizacyjne.

Podstawowe projekty rewitalizacyjne są zlokalizowane na obszarze rewitalizacji i w sposób bezpośredni oddziałują na jego społeczność, przestrzeń, funkcjonalność oraz gospodarkę. Z kolei dopuszczalne przedsięwzięcia rewitalizacyjne, w dużym stopniu niwelują negatywne zjawiska społeczne i gospodarcze, choć nie mają bezpośredniego przełożenia na zmianę aspektów przestrzennych. Należy także podkreślić bardzo ambitny i duży zakres tych przedsięwzięć. Mają one kompleksowo rozwiązywać problemy o charakterze społecznym, przestrzenno-funkcjonalnym i gospodarczym.

Rekomenduje się jednak realizację zarówno projektów podstawowych jak i uzupełniających, tym bardziej, że w strukturze tej jest wyraźnie zróżnicowany katalog podmiotów i wnioskodawców. Projekty uzupełniające zostały wprowadzone do programu dzięki aktywności tzw. zewnętrznych interesariuszy rewitalizacji.

Wszelkie analizy, oceny i ewaluacje dotychczasowych działań rewitalizacyjnych wyraźnie podkreślały konieczność aktywizacji niepublicznych jednostek zainteresowanych procesami odnowy. Spis projektów rewitalizacyjnych zamieszczono w niniejszym rozdziale w formie tabelarycznej.

W każdej z tabel wprowadzono: tytuł projektu, podmiot realizujący, miejsce realizacji, zakres projektu, wskaźniki rezultatu, orientacyjny koszt oraz czas realizacji przedsięwzięcia, a także nazwę wnioskodawcy i powiązanie z celami oraz kierunkami działań rewitalizacyjnych, określonymi w programie.

Projekty społeczne

Projekt nr 1 Tożsamość miejsca – chcę żyć, rozwijać się i pracować w Moim Mieście	
Cele projektu	Odnowa społeczna oraz wzmocnienie kapitału społecznego obszaru rewitalizacji
Kierunki działań	• Zwiększona aktywność gospodarcza obszaru rewitalizacji oraz przedsiębiorczość mieszkańców obszaru rewitalizacji. • Budowa marki opartej na dziedzictwie kulturowym i naturalnym Miasta Tomaszów Lubelski – mieszkanie w centrum jako synonim prestiżu • Poprawa struktury społecznej śródmieścia, wzrost liczby młodych ludzi chcących mieszkać w centrum
Powiązanie z problemami obszaru rewitalizacji	Obszar rewitalizacji dotknięty jest problemami demograficznymi. Zaobserwowano migrację osób młodych z obszaru śródmieścia. Brak napływu nowych mieszkańców oraz rozwoju przedsiębiorczości. Na obszarze rewitalizacji widoczne są również zjawiska przemocy w rodzinie, nieudolność w sprawach opiekuńczo wychowawczych, bierność społeczna. Wpływ na ograniczanie zjawisk problemowych obszaru rewitalizacji: • Realizacja przedsięwzięć przez organizacje pozarządowe • Powołanie „Centrum logistycznego ruchu turystycznego roztocza”
Zakres zrealizowania przedsięwzięcia/realizowanych	Projekt polegać będzie na realizacji kilku działań, które przyczyniać się będą do zmniejszania negatywnych zjawisk społecznych związanych

zadań	demografią Tomaszowa Lubelskiego. Projekt zakłada prowadzenie działań szkoleniowych na rzecz kadry specjalistów i trenerów, w celu zwiększania ich wiedzy oraz umiejętności. W ramach projektu zakłada się opracowanie, upowszechnianie i dystrybucję materiałów edukacyjnych dla mieszkańców obszaru rewitalizacji oraz osób i podmiotów. W ramach projektu przeprowadzona zostanie kampania informacyjna na temat nowych możliwości rozwoju miasta poprzez działania rewitalizacyjne w śródmieściu. Celem projektu jest ukazanie wartości dziedzictwa kulturowego i naturalnego miasta, prezentacja możliwości wykorzystania na nowo potencjałów i mocnych stron Tomaszowa Lubelskiego. Zrealizowane zostaną szkolenia dla lokalnych liderów. Prowadzone będą zajęcia mające na celu budowanie poczucia dumy mieszkańców ze swojego miasta. Wielowiekowa tradycja Miasta Królewskiego oraz wielokrotne „podnoszenie się” Tomaszowa Lubelskiego po zawieruchach historycznych i determinacja mieszkańców do odbudowy świadczą o charcie ducha oraz stwarzają wizję ponownego „wybudowania miasta na nowo” które będzie ważnym ośrodkiem przygranicznym. Do realizacji projektu zaproszeni zostaną mieszkańcy którzy w ramach działania „Poszukiwacze wartości” dokumentować będą wydarzenia w mieście, rozmowy, wywiady, najciekawsze miejsca. Produktem finałowym będzie materiał filmowy promujący Tomaszów Lubelski oraz krótki klip.
Lokalizacja przedsięwzięcia/miejsce realizacji przedsięwzięcia	Tomaszowski Dom Kultury Miejska Biblioteka Publiczna im. Tomasza Zamoyskiego w Tomaszowie Lubelskim Miasto Tomaszów Lubelski
Podmioty realizujące przedsięwzięcie	NGOS Tomaszowski Dom Kultury Miejska Biblioteka Publiczna im. Tomasza Zamoyskiego w Tomaszowie Lubelskim Miasto Tomaszów Lubelski
PROGNOZOWANE REZULTATY WRAZ ZE SPOSOBEM ICH OCENY I ZMIERZENIA W ODNIESIENIU DO CELÓW PROGRAMU REWITALIZACJI	
Prognozowane rezultaty	Zatrzymanie procesów negatywnej migracji Budowanie współpracy międzypokoleniowej Aktywizacja mieszkańców Wzrost przedsiębiorczości w wyznaczonym obszarze
Sposób oceny i miary	Liczba nowych podmiotów gospodarczych Zatrzymane ujemne saldo migracji Liczba nowych inicjatyw społecznych
Wskaźniki	Zatrzymanie wskaźnika obrazującego proces depopulacji obszaru
SPOSÓB REALIZACJI PRZEDSIĘWZIĘCIA	
Przewidziany termin realizacji przedsięwzięcia	2022-2025
Szacowana wartość przedsięwzięcia	1 200 000
Przewidywane źródło finansowania	Fundusze europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Priorytet X Lepsza edukacja Cel szczegółowy 4(e) (EFS+) poprawa jakości, poziomu włączenia

	społecznego i skuteczności systemów kształcenia i szkolenia oraz ich powiązania z rynkiem pracy – w tym przez walidację uczenia się pozaformalnego i nieformalnego, w celu wspierania nabywania kompetencji kluczowych, w tym umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i kompetencji cyfrowych, oraz przez wspieranie wprowadzania dualnych systemów szkolenia i przygotowania zawodowego
--	---

Projekt nr 2 Tomaszów miasto cyfrowe, centrum pracy zdalnej	
Cele projektu	Odnowa społeczna oraz wzmocnienie kapitału społecznego obszaru rewitalizacji
Kierunki działań	• Zwiększona aktywność gospodarcza obszaru rewitalizacji oraz przedsiębiorczość mieszkańców obszaru rewitalizacji. • Poprawa struktury społecznej śródmieścia, wzrost liczby młodych ludzi chcących mieszkać w centrum
Powiązanie z problemami obszaru rewitalizacji	Obszar rewitalizacji dotknięty jest problemami demograficznymi. Zaobserwowano migrację osób młodych z obszaru śródmieścia. Brak napływu nowych mieszkańców oraz rozwoju przedsiębiorczości. Wpływ na ograniczanie zjawisk problemowych obszaru rewitalizacji: • Realizacja przedsięwzięć przez organizacje pozarządowe • Przygotowanie młodych ludzi do podjęcia pracy zdalnej • Budowanie rynku pracy dla pracy zdalnej w ważnych ośrodkach w Polsce i za granicą
Zakres zrealizowania przedsięwzięcia/realizowanych zadań	Projekt polegać będzie na realizacji kilku działań, które przyczyniać się będą do zmniejszania negatywnych zjawisk społecznych związanych demografią Tomaszowa Lubelskiego. Projekt zakłada prowadzenie działań szkoleniowych na rzecz kadry specjalistów i trenerów, w celu zwiększania ich wiedzy oraz umiejętności. W ramach projektu zakłada się opracowanie standardów dla pracy zdalnej, budowa sieci ponadregionalnej i międzynarodowej współpracy pracodawców chcących przyłączyć się do programu, Stworzona zostanie „agencja pracy zdalnej” umożliwiająca odnalezienie się na rynku pracowników i pracodawców. Powyższe działania zostaną opatrzone pełną kampanią informacyjną oraz promocyjną. Powołanie agencji z opracowanymi standardami oraz szeroką ofertą stanowić będzie jedyną i innowacyjną usługę tego typu w województwie i kraju. Tomaszów Lubelski stanie się miejscem spotkań i szkoleń dla „nowego rynku pracy”
Lokalizacja przedsięwzięcia/miejsce realizacji przedsięwzięcia	NGOS Tomaszowski Dom Kultury Miejska Biblioteka Publiczna im. Tomasza Zamoyskiego w Tomaszowie Lubelskim Miasto Tomaszów Lubelski
Podmioty realizujące przedsięwzięcie	NGOS Tomaszowski Dom Kultury Miejska Biblioteka Publiczna im. Tomasza Zamoyskiego w Tomaszowie Lubelskim Miasto Tomaszów Lubelski

PROGNOZOWANE REZULTATY WRAZ ZE SPOSOBEM ICH OCENY I ZMIERZENIA W ODNIESIENIU DO CELÓW PROGRAMU REWITALIZACJI	
Prognozowane rezultaty	zZatrzymanie procesów negatywnej migracji Budowanie współpracy międzypokoleniowej Aktywizacja mieszkańców Wzrost przedsiębiorczości w wyznaczonym obszarze
Sposób oceny i miary	Liczba nowych podmiotów gospodarczych Zatrzymane ujemne saldo migracji Liczba nowych inicjatyw społecznych
Wskaźniki	Zatrzymanie wskaźnika obrazującego proces depopulacji obszaru
SPOSÓB REALIZACJI PRZEDSIĘWZIĘCIA	
Przewidywany termin realizacji przedsięwzięcia	2022-2025
Szacowana wartość przedsięwzięcia	1 200 000
Przewidywane źródło finansowania	Fundusze europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Priorytet I Badania naukowe i innowacje Cel szczegółowy 1(iv) rozwijanie umiejętności w zakresie inteligentnej specjalizacji, transformacji przemysłowej i przedsiębiorczości

Projekt nr 3 Integracja międzypokoleniowa	
Cele projektu	Odnova społeczna oraz wzmocnienie kapitału społecznego obszaru rewitalizacji
Kierunki działań	• Wsparcie osób starszych, niepełnosprawnych, ich rodzin i opiekunów, a także rodzin i dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, • Wsparcie osób o najniższych dochodach w szczególności licznej grupy seniorów, • Wspieranie działań opartych na idei wolontariatu, • Integracja i aktywizacja społeczna osób o zróżnicowanym wieku i statusie materialnym,
Powiązanie z problemami obszaru rewitalizacji	Obszar rewitalizacji dotknięty jest problemami demograficznymi. Obszar rewitalizacji zamieszkują głównie seniorzy dotychczasowa struktura wieku mieszkańców pokazuje iż trend ten będzie się utrzymywał. Na obszarze rewitalizacji widoczne są również zjawiska przemocy w rodzinie, nieudolność w sprawach opiekuńczo wychowawczych, bierność społeczna. Wpływ na ograniczanie zjawisk problemowych obszaru rewitalizacji: • Realizacja przedsięwzięć przez organizacje pozarządowe • Powołanie centrum integracji społecznej • Aktywizacja seniorów jako ekspertów w zakresie przywracania dawnego ducha miasta (budowa banku wspomnień)
Zakres zrealizowania przedsięwzięcia/realizowanych zadań	Celem projektu jest integracja międzypokoleniowa osób w podeszłym wieku z dziećmi, młodzieżą, organizacjami turystycznymi. Osoby w podeszłym wieku przekazują doświadczenie i wiedzę młodym ludziom dotyczącą dawnego Tomaszowa (tworząc wspólnie bank wspomnień) który za pomocą nowych mediów zostanie zdigitalizowany i stanowić będzie podstawę dla biblioteki multimedialnej Tomaszów Lubelski we

	wspomnieniach. Seniorzy nabywać będą od ekspertów i młodzieży nowych umiejętności obsługi komputera, telefonów i innych wynalazków współczesnej techniki. W ramach projektu planowane są zajęcia wokalo-muzyczne, komputerowe, plastyczno-manualne, edukacyjne, sportowo aktywizujące, kącik prasowo-biblioteczny. W ramach przedsięwzięcia zostały zaplanowane następujące wydarzenia min: pikniki, festyny, dzień matki, dzień dziecka itp. oraz różnego rodzaju zajęcia dla dzieci i młodzieży.
Lokalizacja przedsięwzięcia/miejsce realizacji przedsięwzięcia	NGOS Tomaszowski Dom Kultury Miejska Biblioteka Publiczna im. Tomasza Zamoyskiego w Tomaszowie Lubelskim Miasto Tomaszów Lubelski
Podmioty realizujące przedsięwzięcie	NGOS Tomaszowski Dom Kultury Miejska Biblioteka Publiczna im. Tomasza Zamoyskiego w Tomaszowie Lubelskim Miasto Tomaszów Lubelski
PROGNOZOWANE REZULTATY WRAZ ZE SPOSOBEM ICH OCENY I ZMIERZENIA W ODNIESIENIU DO CELÓW PROGRAMU REWITALIZACJI	
Prognozowane rezultaty	Budowanie współpracy międzypokoleniowej Aktywizacja mieszkańców Wzrost przedsiębiorczości w wyznaczonym obszarze
Sposób oceny i miary	Liczba osób starszych uczestniczących w projekcie Liczba młodzieży uczestniczącej w projekcie Liczba seniorów uczestniczących w warsztatach
Wskaźniki	Zatrzymanie wskaźnika obrazującego proces depopulacji obszaru
SPOSÓB REALIZACJI PRZEDSIĘWZIĘCIA	
Przewidziany termin realizacji przedsięwzięcia	2022-2025
Szacowana wartość przedsięwzięcia	350 000
Przewidywane źródło finansowania	Fundusze europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Priorytet VII Rozwój infrastruktury społecznej i zdrowotnej. Cel szczegółowy 4(ii) (EFRR) poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość oraz online

Projekt nr 4 Zapewnienie specjalistycznych usług opiekuńczych	
Cele projektu	Odnova społeczna oraz wzmocnienie kapitału społecznego obszaru rewitalizacji
Kierunki działań	• Wsparcie osób starszych, niepełnosprawnych, ich rodzin i opiekunów, a także rodzin i dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, • Wsparcie osób o najniższych dochodach w szczególności licznej grupy seniorów, • Wspieranie działań opartych na idei wolontariatu,

	Integracja i aktywizacja społeczna osób o zróżnicowanym wieku i statusie materialnym,
Powiązanie z problemami obszaru rewitalizacji	Obszar rewitalizacji dotknięty jest problemami demograficznymi. Obszar rewitalizacji zamieszkują głównie seniorzy dotychczasowa struktura wieku mieszkańców pokazuje iż trend ten będzie się utrzymywał. Na obszarze rewitalizacji widoczne są również zjawiska przemocy w rodzinie, nieudolność w sprawach opiekuńczo wychowawczych, bierność społeczna. Wpływ na ograniczanie zjawisk problemowych obszaru rewitalizacji: - Realizacja przedsięwzięć przez MOPS i organizacje pozarządowe - Powołanie centrum integracji społecznej i rehabilitacji
Zakres zrealizowania przedsięwzięcia/realizowanych zadań	1) Uczenie i rozwijanie umiejętności niezbędnych do samodzielnego życia, w tym: a) kształtowanie umiejętności zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych i umiejętności społecznego funkcjonowania, motywowanie do aktywności, leczenia i rehabilitacji, prowadzenie treningów umiejętności samoobsługi i umiejętności społecznych oraz wspieranie, także w formie asystowania w codziennych czynnościach życiowych, b) interwencje i pomoc w życiu w rodzinie, c) pomoc w załatwianiu spraw urzędowych, d) wspieranie i pomoc w uzyskaniu zatrudnienia,. 2) pielęgnacja – jako wspieranie procesu leczenia. 3) rehabilitacja fizyczna i usprawnianie zaburzonych funkcji organizmu, 4) pomoc mieszkaniowa, 5) zapewnienie dzieciom i młodzieży z zaburzeniami psychicznymi dostępu do zajęć rehabilitacyjnych i rewalidacyjno-wychowawczych, w wyjątkowych przypadkach, jeżeli nie mają możliwości uzyskania dostępu do zajęć, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego.
Lokalizacja przedsięwzięcia/miejsce realizacji przedsięwzięcia	MOPS NGOS
Podmioty realizujące przedsięwzięcie	MOPS NGOS
PROGNOZOWANE REZULTATY WRAZ ZE SPOSOBEM ICH OCENY I ZMIERZENIA W ODNIESIENIU DO CELÓW PROGRAMU REWITALIZACJI	
Prognozowane rezultaty	Budowanie współpracy międzypokoleniowej Aktywizacja mieszkańców Przywrócenie osób wykluczonych do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie
Sposób oceny i miary	Liczba osób uczestniczących w projekcie ok. 25 osób
Wskaźniki	Ograniczenie liczby osób wykluczonych
SPOSÓB REALIZACJI PRZEDSIĘWZIĘCIA	
Przewidziany termin realizacji przedsięwzięcia	2022-2025
Szacowana wartość przedsięwzięcia	350 000
Przewidywane źródło finansowania	Fundusze europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Priorytet VII Rozwój infrastruktury społecznej i zdrowotnej.

Cel szczegółowy 4(ii) (EFRR) poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość oraz online

Projekty infrastrukturalne

Projekt 1.

Projekt 1 Rewitalizacja rynku w Tomaszowie Lubelskim połączona z rekonstrukcją hal targowych pełniących funkcję „Centrum logistycznego ruchu turystycznego Roztocza”

Opis przedsięwzięcia

Cele projektu	Poprawa stanu infrastruktury środowiskowej, mieszkaniowej, przestrzeni publicznych oraz jakości życia mieszkańców obszaru rewitalizacji
Kierunki działań	1. Rewitalizacja centrum miasta poprzez przywrócenie wysokiej jakości mieszkań będących atrakcyjnymi dla młodych ludzi – mieszkanie w centrum jako synonim prestiżu 2. Atrakcyjne i dopasowane do różnych grup użytkowników przestrzenie publiczne

	obszaru rewitalizacji oraz funkcjonalna, bezpieczna i estetyczna przestrzeń miejska 3. Poprawa dostępności do infrastruktury technicznej i społecznej. 4. Budowa, przebudowa i modernizacji zabudowy mieszkaniowej i obiektów publicznych. 5. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury rekreacyjnej i sportowej 6. Rewitalizacja terenów przyrodniczych zieleni miejskiej 7. Śródmieście miasta projektowane w myśl idei miasta bez barier
Powiązanie z problemami obszaru rewitalizacji	Na obszarze rewitalizacji problem zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego, powodowany przez duży ruch komunikacyjny, może być pogłębiany poprzez zanieczyszczenia z ogrzewania mieszkań. • Istotny problem obszaru rewitalizacji to niska jakość przestrzeni. Widoczna jest dysharmonia zabudowy. • Przestrzeń mieszkaniową wypełniają kwartały zabudowy gospodarczej. Widoczna jest niska estetyka zabudowy mieszkalnej oraz przestrzeni pomiędzy budynkami. Duża liczba obiektów mieszkalnych oraz gospodarczych jest w bardzo złym stanie technicznym. • Największą skalę degradacji przestrzennej i technicznej charakteryzuje się kwartał obejmujący historyczny układ urbanistyczny oraz teren dawnego dworca PKS • Centrum miasta postrzegane jest jako mało atrakcyjne i martwe, co nie sprzyja wydarzeniom kulturalnym. • Na obszarze rewitalizacji widoczna jest znaczna skala degradacji obiektów budowlanych, w tym o przeznaczeniu mieszkaniowym. Przystępując do formułowania wizji przemian określono również misję rewitalizacji w Tomaszowie Lubelskim rozumianą jako nadrzędny cel prowadzonych działań rewitalizacyjnych, który prowadzić będzie do osiągnięcia obrazu przyszłości opisanego przez wizję
Zakres realizowanego przedsięwzięcia/realizowanych zadań	Dz nr: 278,279,380,281,282,215/6, 215/7,215/9, 215/10
Podmioty realizujące przedsięwzięcie	Miasto Tomaszów Lubelski Partnerstwo publiczno- prywatne
PROGNOZOWANE REZULTATY WRAZ ZE SPOSOBEM ICH OCENY I ZMIERZENIA W ODNIESIENIU DO CELÓW PROGRAMU REWITALIZACJI	
Prognozowane rezultaty	Realizacja inwestycji ma za zadanie rewitalizację przestrzeni zdegradowanych, wprowadzenie nowych funkcji w projektowanym przedsięwzięciu rynek z obszaru zdegradowanego stanie się przestrzenią reprezentacyjną. W projekcie przewidziano

	przebudowę płyty rynku z kamienia naturalnego, z organizacją stref rekreacji (place zielone, fontanny, dysze wodne, plac zabaw, elementy wyposażenia parklety, mała architektura, oświetlenie). W rekonstruowanych halach zlokalizowane zostanie Centrum obsługi ruchu turystycznego Roztocza zaś na pierwszej kondygnacji apartamenty mieszkalne. Ponadto projektuje się nowe tereny zieleni których brak w chwili obecnej w przestrzeni publicznej Tomaszowa Lubelskiego
Sposób oceny i miary	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją Powierzchnia rekonstruowanych hal targowych
Wskaźniki	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją Powierzchnia rekonstruowanych hal targowych
SPOSÓB REALIZACJI PRZEDSIĘWZIĘCIA	
Przewidywany termin realizacji przedsięwzięcia	2023-2025
Szacowana wartość przedsięwzięcia	45 000 000
Przewidywane źródło finansowania	Fundusze europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Priorytet XI Rozwój zrównoważony terytorialnie. Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich

Projekt 2.

Projekt 2 Śladmi Tomaszowa Lubelskiego, którego nie ma	
Opis przedsięwzięcia	
Cele projektu	Poprawa stanu infrastruktury środowiskowej, mieszkaniowej, przestrzeni publicznych oraz jakości życia mieszkańców obszaru rewitalizacji
Kierunki działań	1. Atrakcyjne i dopasowane do różnych grup użytkowników przestrzenie publiczne obszaru rewitalizacji oraz funkcjonalna, bezpieczna i estetyczna przestrzeń miejska
Powiązanie z problemami obszaru rewitalizacji	Istotny problem obszaru rewitalizacji to niska jakość przestrzeni. Widoczna jest dysharmonia zabudowy. •Przestrzeń mieszkaniową wypełniają kwartały zabudowy gospodarczej. Widoczna jest niska estetyka zabudowy mieszkalnej oraz przestrzeni pomiędzy budynkami. Duża liczba obiektów mieszkalnych oraz gospodarczych jest w bardzo złym stanie technicznym. • Największą skalę degradacji przestrzennej i technicznej charakteryzuje się kwartał obejmujący historyczny układ urbanistyczny oraz teren dawnego dworca PKS
Zakres realizowanego przedsięwzięcia/	Dz. nr 56/1,56/3, 187,4

realizowanych zadań	
Podmioty realizujące przedsięwzięcie	Miasto Tomaszów Lubelski
PROGNOZOWANE REZULTATY WRAZ ZE SPOSOBEM ICH OCENY I ZMIERZENIA W ODNIESIENIU DO CELÓW PROGRAMU REWITALIZACJI	
Prognostowane rezultaty	Realizacja inwestycji ma za zadanie rewitalizację przestrzeni zdegradowanych, wprowadzenie nowych funkcji w projektowanym przedsięwzięciu. Ponadto projektuje się nowe tereny zieleni, parking, elementy małej architektury, których brak w chwili obecnej w przestrzeni publicznej Tomaszowa Lubelskiego. Zaplanowano historyczny szlak turystyczny biegnący zgodnie z jedną z tras zaprojektowanej ścieżki rowerowej. Na rynku zostanie wybudowana tężnia (poprawa jakości stanu środowiska miejskiego) nawiązująca do drewnianej zabudowy podcieniowej dawnego Tomaszowa, teren zostanie wyposażony w tablicę informacyjną opatrzoną graficznie obrazującą przemiany zachodzące w rynku na przestrzeni wieków. Kolejnym przystankiem szlaku będzie Solny Rynek na którym zostanie postawiona tablica ilustrująca wizualizację "przestrzeni której nie ma" rynku stanowiącego ważny element historycznego układu urbanistycznego. Cmentarz Żydowski jest jednym z nielicznie zachowanych obiektów związanych z mieszkającą przed wojną ludnością Żydowska. Dlatego też w bezpośrednim sąsiedztwie umieszczona zostanie kolejna tablica upamiętniająca dawnych mieszkańców. Na działce 187/4 zaproponowano parking stanowiący zaplecze dla przyjezdnych i mieszkańców.
Sposób oceny i miary	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją
Wskaźniki	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją
SPOSÓB REALIZACJI PRZEDSIĘWZIĘCIA	
Przewidywany termin realizacji przedsięwzięcia	2023-2024
Szacowana wartość przedsięwzięcia	600000
Przewidywane źródło finansowania	Fundusze europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Priorytet XI Rozwój zrównoważony terytorialnie. Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich

Projekt 3.

Projekt 3 Budowa naturalistycznego parku ze zbiornikiem wodnym w dolinie rzeki Sołkiji w formie użytku ekologicznego	
Opis przedsięwzięcia	
Cele projektu	Poprawa stanu infrastruktury środowiskowej, mieszkaniowej, przestrzeni publicznych oraz jakości życia mieszkańców obszaru rewitalizacji
Kierunki działań	1. Atrakcyjne i dopasowane do różnych grup użytkowników przestrzenie publiczne obszaru rewitalizacji oraz funkcjonalna, bezpieczna i estetyczna przestrzeń miejska 2. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury rekreacyjnej i sportowej 3. Rewitalizacja terenów przyrodniczych zieleni miejskiej 4. Śródmieście miasta projektowane w myśl idei miasta bez barier
Powiązanie z problemami obszaru rewitalizacji	Istotny problem obszaru rewitalizacji to niska jakość przestrzeni, brak projektowanej zieleni oraz obszarów chronionych. Nie bez znaczenia jest

	degradacja obszarów o potencjale niezwykle cennych przyrodniczo dla kształtowania Zielonych Płuc Miasta . Obszar rewitalizacji dotknięty jest problemami demograficznymi. Obszar rewitalizacji zamieszkują głównie seniorzy dotychczasowa struktura wieku mieszkańców pokazuje iż trend ten będzie się utrzymywał, ponadto teren ten charakteryzuje się niską aktywnością społeczną i gospodarczą
Zakres realizowanego przedsięwzięcia/ realizowanych zadań	Dz nr: 186
Podmioty realizujące przedsięwzięcie	Miasto Tomaszów Lubelski
PROGNOZOWANE REZULTATY WRAZ ZE SPOSOBEM ICH OCENY I ZMIERZENIA W ODNIESIENIU DO CELÓW PROGRAMU REWITALIZACJI	
Prognozowane rezultaty	Projekt polegać będzie na zagospodarowaniu przestrzeni doliny rzeki Sołokiji poprzez urządzenie zieleni, nowe nasadzenia oraz pielęgnację i regulację istniejącej zieleni, budowę, parkingu, stacji miejskich rowerów, nowych ścieżek parkowych, montaż małej architektury: ławek, koszy na śmieci, stref piknikowych, montaż samoczyszczących toalet parkowych podłączonych do istniejącej sieci wodnokanalizacyjnej i energetycznej, montaż urządzeń sportowych, budowę placu zabaw, budowę wiat i pergoli parkowych. Kompozycje parkowe oparte będą o szczegółową analizę bioróżnorodności naturalistycznych siedlisk rzecznych roztocza co wskazano przy opisie problemu degradacji środowiska ujętej w diagnozie. Realizacja stanowić będzie modelowe, ponadregionalne, innowacyjne podejście do rewitalizacji zdegradowanych obszarów zieleni w Miście
Sposób oceny i miary	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją
Wskaźniki	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją
SPOSÓB REALIZACJI PRZEDSIĘWZIĘCIA	
Przewidywany termin realizacji przedsięwzięcia	2023-2025
Wartość projektu	6 000 000
Przewidywane źródło finansowania	Fundusze europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Priorytet XI Rozwój zrównoważony terytorialnie. Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich Narodowy fundusz ochrony środowiska

Projekt 4.

Projekt 4 Budowa ścieżki rowerowej połączona z budową stacji przesiadkowej dla alternatywnej komunikacji roweru miejskiego u zbiegu ulic Łaszczowieckiej, Kruczej i Zamojskiej.	
Opis przedsięwzięcia	
Cele projektu	Poprawa stanu infrastruktury środowiskowej, mieszkaniowej, przestrzeni publicznych oraz jakości życia mieszkańców obszaru rewitalizacji
Kierunki działań	1. Atrakcyjne i dopasowane do różnych grup użytkowników przestrzenie publiczne obszaru rewitalizacji oraz funkcjonalna, bezpieczna i estetyczna przestrzeń miejska 2. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury rekreacyjnej i sportowej 3. Rewitalizacja terenów przyrodniczych zieleni miejskiej 4. Śródmieście miasta projektowane w myśl idei miasta bez barier
Powiązanie z problemami obszaru rewitalizacji	Istotny problem obszaru rewitalizacji to niska jakość przestrzeni, brak projektowanej zieleni. Nie bez znaczenia jest degradacja obszarów o potencjale niezwykle cennych przyrodniczo dla kształtowania Zielonych Płuc Miasta. Kolejnym z problemów jest zanieczyszczenie powietrza w śródmieściu oraz brak możliwości wprowadzenia alternatywnych rozwiązań komunikacyjnych
Zakres realizowanego przedsięwzięcia/realizowanych zadań	Dz nr: 10
Podmioty realizujące przedsięwzięcie	Miasto Tomaszów Lubelski

PROGNOZOWANE REZULTATY WRAZ ZE SPOSOBEM ICH OCENY I ZMIERZENIA W ODNIESIENIU DO CELÓW PROGRAMU REWITALIZACJI	
Prognozowane rezultaty	Projekt polegać będzie na zagospodarowaniu przestrzeni w obrębie ul Zamojskiej, ul Kruczej I ul Łaszczowieckiej poprzez urządzenie zieleni, nowe nasadzenia oraz pielęgnację i regulację istniejącej zieleni, budowę, parkingu, stacji miejskich rowerów, nowych ścieżek parkowych, montaż małej architektury: ławek, koszy na śmieci, stref piknikowych, montaż samoczyszczących toalet parkowych podłączonych do istniejącej sieci wodnokanalizacyjnej i energetycznej, montaż urządzeń sportowych, budowę placu zabaw, budowę wiat i pergoli parkowych. Kompozycje parkowe oparte będą o szczegółową analizę bioróżnorodności naturalistycznych siedlisk rzecznych roztocza co wskazano przy opisie problemu degradacji środowiska ujętej w diagnozie. Realizacja stanowić będzie modelowe, ponadregionalne, innowacyjne podejście do rewitalizacji zdegradowanych obszarów zieleni w Miście
Sposób oceny i miary	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją
Wskaźniki	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją
SPOSÓB REALIZACJI PRZEDSIĘWZIĘCIA	
Przewidywany termin realizacji przedsięwzięcia	2023-2025
Wartość projektu	7 000 000
Przewidywane źródło finansowania	Fundusze europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Priorytet XI Rozwój zrównoważony terytorialnie. Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich Narodowy fundusz ochrony środowiska Priorytet V Zrównoważona mobilność miejska Cel szczegółowy 2(viii) wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej jako elementu transformacji w kierunku gospodarki zeroemisyjnej

Projekt 5.

Projekt 5. Budowa apartamentów mieszkalnych i centrum logistycznego pracy zdalnej poprzez rewitalizację budynku Dawnej Czajni i rekonstrukcję budynku Kresowianki

Opis przedsięwzięcia

Cele projektu	Poprawa stanu infrastruktury środowiskowej, mieszkaniowej, przestrzeni publicznych oraz jakości życia mieszkańców obszaru rewitalizacji
Kierunki działań	• Śródmieście miasta projektowane w myśl idei miasta bez barier • Rewitalizacja centrum miasta poprzez przywrócenie wysokiej jakości mieszkań będących atrakcyjnymi dla młodych ludzi – mieszkanie w centrum jako synonim prestiżu • Budowa, przebudowa i modernizacji zabudowy mieszkaniowej i obiektów publicznych
Powiązanie z problemami obszaru rewitalizacji	Istotny problem obszaru rewitalizacji to niska jakość zabudowy mieszkaniowej w śródmieściu miasta. Teren ten jest postrzegany jako mało atrakcyjny a nieruchomości przeznaczone do zamieszkania o niskich walorach estetycznych nie spełniają oczekiwań warunków bytowych młodych ludzi.
Zakres realizowanego przedsięwzięcia/realizowanych zadań	Dz nr: 282/6, 6
Podmioty realizujące przedsięwzięcie	NGOS Partnerstwo publiczno -prywatne Prywatny właściciel
PROGNOZOWANE REZULTATY WRAZ ZE SPOSOBEM ICH OCENY I ZMIERZENIA W	

ODNIESIENIU DO CELÓW PROGRAMU REWITALIZACJI	
Prognozowane rezultaty	Projekt polegać będzie na rewitalizacji budynku „Czajni” jednego z najważniejszych zabytków Miasta Tomaszów Lubelski oraz rekonstrukcję budynku stanowiącego domknięcie pierzei rynkowej od strony Cerkwi
Sposób oceny i miary	Powierzchnia rewitalizowanego budynku Czajni Powierzchnia rewitalizowanego budynku Kresowianki
Wskaźniki	Powierzchnia rewitalizowanego budynku Czajni Powierzchnia rewitalizowanego budynku Kresowianki
SPOSÓB REALIZACJI PRZEDSIĘWZIĘCIA	
Przewidywany termin realizacji przedsięwzięcia	2023-2025
Wartość projektu	26 000 000
Przewidywane źródło finansowania	Fundusze europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Priorytet XI Rozwój zrównoważony terytorialnie. Cel szczegółowy 5(i) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich

Projekt 6 Tomaszów cyfrowy rozbudowa sieci światłowodowej szybkiego internetu	
Opis przedsięwzięcia	
Cele projektu	Poprawa stanu infrastruktury środowiskowej, mieszkaniowej, przestrzeni publicznych oraz jakości życia mieszkańców obszaru rewitalizacji
Kierunki działań	1. Śródmieście miasta projektowane w myśl idei miasta bez barier
Powiązanie z problemami obszaru rewitalizacji	Obszar rewitalizacji postrzegany jest jako mało atrakcyjny do mieszkania oraz prowadzenia działalności gospodarczej. Budowa sieci światłowodowej stwarza nowe możliwości pracy zdalnej nie tylko na obszarze Polski ale i u pracodawców za granicą. Mieszkańcy Tomaszowa Lubelskiego zgodnie mówią iż w Tomaszowie praca jest jednak bardzo nisko opłacana dlatego też rynek ten wydaje się mało atrakcyjny. Pomysłem na pozostanie w mieście młodych ludzi jest stworzenie jak najlepszych warunków życia oraz rozszerzenie oferty pracy o nowe dotąd nie osiągalne dla mieszkańców możliwości
Zakres realizowanego przedsięwzięcia/realizowanych zadań	Obszar rewitalizacji
Podmioty realizujące przedsięwzięcie	Miasto Tomaszów Lubelski

PROGNOZOWANE REZULTATY WRAZ ZE SPOSOBEM ICH OCENY I ZMIERZENIA W ODNIESIENIU DO CELÓW PROGRAMU REWITALIZACJI	
Prognozowane rezultaty	Projekt polegać będzie na budowie światłowodowego internetu
Sposób oceny i miary	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją
Wskaźniki	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją
SPOSÓB REALIZACJI PRZEDSIĘWZIĘCIA	
Przewidywany termin realizacji przedsięwzięcia	2023-2025
Wartość projektu	1 000 000
Przewidywane źródło finansowania	Fundusze europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Priorytet VII Rozwój infrastruktury społecznej i zdrowotnej Cel szczegółowy 4(ii) (EFRR) poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość oraz online

Projekt 7.

Projekt 7 poprawa efektywności energetycznej budynków publicznych i prywatnych w obrębie historycznego układu urbanistycznego	
Opis przedsięwzięcia	
Cele projektu	Poprawa stanu infrastruktury środowiskowej, mieszkaniowej, przestrzeni publicznych oraz jakości

	życia mieszkańców obszaru rewitalizacji
Kierunki działań	• Rewitalizacja centrum miasta poprzez przywrócenie wysokiej jakości mieszkań będących atrakcyjnymi dla młodych ludzi – mieszkanie w centrum jako synonim prestiżu • Atrakcyjne i dopasowane do różnych grup użytkowników przestrzenie publiczne obszaru rewitalizacji oraz funkcjonalna, bezpieczna i estetyczna przestrzeń miejska • Budowa, przebudowa i modernizacji zabudowy mieszkaniowej i obiektów publicznych.
Powiązanie z problemami obszaru rewitalizacji	Obszar rewitalizacji postrzegany jest jako mało atrakcyjny do mieszkania oraz prowadzenia działalności gospodarczej, mieszkańcy wskazują na niską estetykę budynków. Istotnym jest wysoki poziom zanieczyszczenia powietrza w śródmieściu spowodowany nie tylko ruchem kołowym ale także przestarzałym sposobem opalania budynków mieszkaniowych i usługowych w centrum. Ponadto budynki te w większości wymagają termomodernizacji która nie tylko przyniesie wymierne korzyści w celu ograniczenia emisji spalin ale także w istotny sposób wpłynie na estetykę przestrzeni rewitalizowanej
Zakres realizowanego przedsięwzięcia/realizowanych zadań	Obszar rewitalizacji
Podmioty realizujące przedsięwzięcie	Miasto Tomaszów Lubelski
PROGNOZOWANE REZULTATY WRAZ ZE SPOSOBEM ICH OCENY I ZMIERZENIA W ODNIESIENIU DO CELÓW PROGRAMU REWITALIZACJI	
Prognozowane rezultaty	Projekt polegać będzie na termomodernizacji wybranych budynków obszaru historycznego układu urbanistycznego Miasta Tomaszów Lubelski
Sposób oceny i miary	Liczba budynków objętych kompleksowymi pracami związanymi z poprawą efektywności energetycznej budynków
Wskaźniki	Liczba budynków objętych kompleksowymi pracami związanymi z poprawą efektywności energetycznej budynków
SPOSÓB REALIZACJI PRZEDSIĘWZIĘCIA	
Przewidywany termin realizacji przedsięwzięcia	2023-2025
Wartość projektu	1200 000
Przewidywane źródło finansowania	Fundusze europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Priorytet IV Efektywne wykorzystanie energii 2 Cel szczegółowy 2(i) wspieranie efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych

20. Mechanizmy wsparcia interesariuszy rewitalizacji

Mechanizm wsparcia 1. Zwolnienie z podatku od nieruchomości w przypadku remontów elewacji frontowej nieruchomości położonych w Rynku oraz w zachowanym historycznym układzie urbanistycznym Miasta Tomaszów Lubelski, tj. położonych przy ulicach:

Kościelna, Głowackiego, Staszica, Jana III Sobieskiego, Jana Kilińskiego, Mydlarska, Bracka, Kościuszki, Lwowska, Traugutta, Generała Władysława Sikorskiego, Starocerkiewna, Świętojurska, Orzeszkowej, Zamojska, Rogozińska.

Właściciel budynku, będący osobą fizyczną, jak i prawną, który wyremontuje elewację, może zostać zwolniony z podatku od nieruchomości przez okres 5 lat.

1. Zwalnia się od podatku od nieruchomości budynku i zajęte pod nie grunty znajdujące się w wymienionych lokalizacjach, w których wykonano remont elewacji łącznie z dachem lub remont samej elewacji.

2. Przed przystąpieniem do remontu elewacji, kolorystyka elewacji oraz zainstalowanie na niej nośniki informacji wizualnej/reklamy, muszą zostać uzgodnione oraz zaakceptowane pod względem estetyki nienaruszającej charakter historyczny i estetyczny elewacji jak i rynku miejskiego przez Urząd Miasta w Tomaszowie Lubelskim.

3. Zwolnienie nie dotyczy budynków lub ich części:

1) objętych zwolnieniem od podatku od nieruchomości na mocy odrębnych przepisów,

2) na których po przeprowadzaniu remontu elewacji zostały zainstalowane nośniki informacji wizualnej/reklamy bez wcześniejszego uzgodnienia z Urzędem Miasta w Tomaszowie Lubelskim, a także bez uzyskania wszelkich wymaganych przepisami prawa zgód, opinii i pozwoleń w przypadku, gdy przepisy prawa tego wymagają,

3) których remont wykonano niezgodnie z przepisami prawa, pozwoleniami, uzgodnieniami lub opiniami uzyskanymi w związku z realizowanymi pracami.

4. Zwolnienie od podatku od nieruchomości, przysługuje po spełnieniu określonych warunków na okres nie dłuższy niż 5 kolejnych lat, począwszy od pierwszego dnia miesiąca następującego po miesiącu, w którym zakończono remont elewacji budynku.

5. Wysokość zwolnienia udzielonego nie może być wyższa niż 6 tys. zł netto i jednocześnie nie może przekroczyć równowartości 30% wydatków netto na przeprowadzenie remontu elewacji sfinansowanych z własnych środków podatnika, z tym że do nakładów tych wlicza się koszty poniesione po dniu 01 stycznia 2023r. Zwolnienie od podatku przysługuje do ostatniego dnia miesiąca poprzedzającego miesiąc, w którym nastąpiło przekroczenie 30% wartości netto nakładów na remont elewacji budynku lub upłynął okres wymieniony w pkt. 4 lub nastąpiło przekroczenie kwoty, o której mowa w pkt. 3.

6. Zwolnienie od podatku od nieruchomości z tytułu remontu elewacji może zostać przyznane tylko jeden raz.

7. Zwolnienie z podatku od nieruchomości w odniesieniu do podatników prowadzących działalność gospodarczą bez względu na formę organizacyjno-prawną oraz sposób finansowania, zgodnie z art. 20 b ustawy z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych /Dz. U. z 2014r. poz. 849 ze zm./, stanowi pomoc de minimis, która musi być udzielona zgodnie z przepisami rozporządzenia Komisji /UE/ Nr 1407/2013 w sprawie stosowania art. 107 i art. 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do pomocy de minimis /Dz. Urz. UE L 352 z 24 grudnia 2013r./.

21. Charakterystyka pozostałych dopuszczalnych przedsięwzięć rewitalizacyjnych

Zgodnie z Wytycznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 oprócz podstawowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych należy przedstawić charakterystykę pozostałych rodzajów przedsięwzięć rewitalizacyjnych realizujących kierunki działań, mających na celu eliminację lub ograniczenie negatywnych zjawisk powodujących sytuację kryzysową. Wskazane w tej części pozostałe przedsięwzięcia rewitalizacyjne obejmują działania, które:

- a) nie są jeszcze doprecyzowane w swoim zakresie jednak wzbogacają zakres podstawowych, już zaplanowanych działań rewitalizacyjnych, powodując efekt synergii,
- b) uzupełniają kierunki działań rewitalizacyjnych o komplementarne działania zgłoszone w procesie partycypacyjnym,
- c) angażują różne podmioty z terenu Miasta Tomaszów Lubelski,
- d) wymagają dalszego planowania przy udziale zainteresowanych stron.

Charakterystyka projektów „uzupełniających”:

Lp.	Nazwa projektu / zakres
1	Wsparcie w przygotowaniu i aplikowaniu o środki na termomodernizację budynków wspólnot mieszkaniowych. Zakres: - zapewnienie doradztwa i wsparcia technicznego, pomocy w przygotowaniu wniosków aplikacyjnych o dofinansowanie do BGK i innych instytucji wspierających finansowo roboty termomodernizacyjne i remontowe dla części wspólnych wspólnot mieszkaniowych
2	Budowa i doposażenie placów zabaw, siłowni napowietrznych oraz skwerów zieleni miejskiej w Tomaszowie Lubelskim Zakres: - zagospodarowanie przestrzeni publicznej na obszarze rewitalizowanym poprzez wykonanie placów zabaw i siłowni napowietrznych oraz terenów zielonych
3	Działania rekreacyjno-sportowe, kulturalne i społeczne rozwijające ofertę spędzania czasu wolnego na obszarze rewitalizowanym. Zakres: - programy działań rozwijających ofertę rekreacyjno-sportową dla mieszkańców obszaru rewitalizowanego wraz z wymaganą modernizacją i rozbudową infrastruktury rekreacyjno-sportowej i kulturalnej.
4	Działania profilaktyczne, edukacyjne i wychowawcze służące zrównywaniu szans zawodowych i społecznych mieszkańców obszaru rewitalizowanego, w tym szczególnie grup defaworyzowanych, zagrożonych wykluczeniem: Zakres: - współpraca z przedsiębiorcami i innymi podmiotami w celu tworzenia nowych miejsc pracy na obszarze rewitalizowanym, - współpraca z przedsiębiorcami i innymi podmiotami w celu reorientacji zawodowej osób wymagających zmiany kwalifikacji i umiejętności zawodowych, - wszelkie formy wsparcia rozwoju dzieci i młodzieży ukierunkowane na profilaktykę, edukację, wychowanie i kształtowanie właściwych postaw społecznych i zawodowych.
5	Edukacja ekologiczna oraz inne projekty służące poprawie efektywności ekologicznej i energetycznej na obszarze rewitalizowanym Zakres: - działania mające na celu poprawę stanu środowiska naturalnego na terenie rewitalizowanym np. poprzez zmianę postaw mieszkańców używających nieekologicznych źródeł ciepła oraz popularyzację wykorzystania odnawialnych źródeł energii w obiektach publicznych, komercyjnych oraz budynkach mieszkalnych, - działania prospołeczne służące edukacji ekologicznej mieszkańców obszaru rewitalizowanego

22. Mechanizmy zapewnienia komplementarności

Zgodnie z zapisami dokumentów formalnych i programowych, rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie programu rewitalizacji.

Jednym z kluczowych aspektów działań na rzecz odnowy obszarów miejskich jest więc zintegrowany charakter podejmowanych działań. Oznacza on konieczność łączenia działań i przedsięwzięć relacją komplementarności (wzajemnego uzupełniania się). Tylko w takim przypadku jest bowiem szansa na wzmocnienie pozytywnego efektu rewitalizacyjnego i wypracowanie synergii kilku lub kilkunastu działań i przedsięwzięć. Zapewnienie ich wielowymiarowej komplementarności jest niezbędne dla wspierania projektów i przedsięwzięć o charakterze rewitalizacyjnym.

Dotyczy to zwłaszcza czterech rodzajów komplementarności.

1. Komplementarność przestrzenna – oznacza ona dwojakiego rodzaju uzupełnianie się. Po pierwsze, zachodzi konieczność wzięcia pod uwagę podczas programowania i realizacji procesu rewitalizacji wzajemnych powiązań pomiędzy działaniami i projektami realizowanymi zarówno na obszarze zdegradowanym, jak i znajdujących się poza nim, ale na ten obszar oddziałujących. Zapewnienie komplementarności przestrzennej powinno wiązać się zatem z wprowadzeniem mechanizmów analizy następstw decyzji przestrzennych w skali gminy i otoczenia dla skuteczności programu rewitalizacji. Po drugie, zapewnienie komplementarności przestrzennej przedsięwzięć i działań rewitalizacyjnych wiąże się z odpowiednią ich lokalizacją na obszarze rewitalizacji. Program rewitalizacji powinien bowiem efektywnie oddziaływać na cały dotknięty kryzysem obszar (a nie punktowo, w pojedynczych miejscach) wytwarzając warunki dla efektu synergii. Działania GPR są głównie dedykowane mieszkańcom obszaru rewitalizacji i uzupełnieniem tych, wskazanych dla obszaru całej gminy. Projekty wskazane w Programie uzupełniają się tak, aby objąć wsparciem wszystkie grupy mieszkańców obszaru rewitalizacji oraz aby uzyskać jak największy efekt synergii. W Programie zwrócono uwagę na to, żeby poprzez działania w nim wpisane nie przenosić problemów poza obszar rewitalizacji, ale w nim próbować włączać mieszkańców do procesów rozwoju całej gminy. W GPR zaplanowano realizację 7 projektów rewitalizacyjnych inwestycyjnych. Wszystkie zlokalizowane są w głównym obszarze rewitalizacji, czyli terenie dotkniętym w największym stopniu zjawiskami kryzysowymi, szczególnie w aspekcie społecznym i środowiskowym, gospodarczym i przestrzenno- funkcjonalnym. Ich rozkład na tym obszarze jest dość równomierny.

2. Komplementarność problemowa – oznacza ona konieczność realizacji działań i przedsięwzięć rewitalizacyjnych, które będą się wzajemnie dopełniały tematycznie sprawiając, że proces rewitalizacji będzie odczuwany we wszystkich niezbędnych aspektach, w tym w aspekcie społecznym, gospodarczym, przestrzenno-funkcjonalnym, technicznym i środowiskowym. Określenie stanu pożądanego, który ma okazać się skutkiem realizacji przedsięwzięcia, ułatwi wybór odpowiednich mierników realizacji celów programu. Komplementarność problemową powinno się zapewniać stosując mechanizm powiązania działań rewitalizacyjnych ze strategicznymi decyzjami Miasta w innych sferach, co wpływa na lepszą koordynację tematyczną oraz sprawną organizację działań. Opracowanie GPR zostało oparte na wielowymiarowej i wszechstronnej Diagnozie Miasta Tomaszów Lubelski oraz wskazaniu obszarów zdegradowanych i obszaru rewitalizacji. Opracowanie diagnozy umożliwiło nakreślenie specyfiki obszaru rewitalizacji (zarówno w aspekcie słabości, jak również potencjałów rewitalizacji) oraz pozwoliło na stworzenie specyficznej, pożądanej wizji rozwiązania problemów oraz przyszłości obszarów rewitalizacji. Problemom i wyzwaniom związanym z obszarem rewitalizacji odpowiadają adekwatne kierunki działań, które uwzględniają konkretne działania odpowiadające na wskazane problemy. Program zawiera cele i wskaźniki, które pozwolą mierzyć efekty we wszystkich obszarach interwencji programu.

3. Komplementarność instytucjonalna – oznacza ona konieczność takiego zaprojektowania systemu zarządzania programem rewitalizacji, który pozwoli na efektywne współdziałanie na jego rzecz różnych instytucji oraz wzajemne uzupełnianie się i spójność procedur. W tym celu niezbędna jest weryfikacja osadzenia systemu zarządzania programem rewitalizacji w przyjętym przez miasto w ogólnym systemie zarządzania. Procedury wdrożenia GPR zostaną oparte na systemie realizacji projektów współfinansowanych nie tylko ze środków strukturalnych UE, ale również programów rządowych, co zapewnia najwyższą

efektywność działań wdrożeniowych. Wszystkie przedsięwzięcia objęte GPR wykazują spójność z jego celami i kierunkami działań.

4. Komplementarność międzyokresowa – oznacza ona uzupełnianie przedsięwzięć już zrealizowanych w ramach polityki spójności 2004-2006 i 2007-2013 (np. o charakterze infrastrukturalnym) projektami komplementarnymi (np. o charakterze społecznym i infrastrukturalnym), realizowanymi w ramach polityki spójności 2014-2020 i kolejnej perspektywie finansowej do 2027r. Zachowanie ciągłości programowej (polegającej na kontynuacji lub rozwijaniu wsparcia z polityki spójności 2004-2006 i 2007-2013) ma w procesach rewitalizacji kluczowe znaczenie. W przypadku Miasta Tomaszów Lubelski GPR jest drugim tego rodzaju opracowaniem dedykowanym procesowi odnowy miasta. Dotychczasowe doświadczenia w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych ze źródeł unijnych na przedsięwzięcia rewitalizacyjne miały miejsce w ograniczonym wymiarze. Pomimo to miały wpływ na rozwój wyznaczonego rewitalizacji Miasta Tomaszów Lubelski. Realizując obecny GPR Miasto Tomaszów Lubelski, wykorzystując dotychczasowe doświadczenie będzie jednak prowadzić kompleksową politykę rewitalizacji na obszarze rewitalizacji, a także będzie poddawała cyklicznej ocenie realizację programu i jego efekty. GPR jest programem, który wykracza poza ramy polityki spójności 2014-2020, dlatego zakłada się powolne zmniejszanie uzależnienia działań w programie od europejskich źródeł finansowania na rzecz włączania w proces rewitalizacji różnych podmiotów, różnych środków i różnych źródeł.

5. Komplementarność źródeł finansowania – oznacza ona, że projekty o charakterze rewitalizacyjnym wynikające z GPR powinny opierać się na konieczności umiejętnego uzupełniania i łączenia wsparcia z różnych źródeł finansowania, tak publicznych, jak i prywatnych. Próbą realizacji określenia mechanizmów rozpoznania prywatnych źródeł finansowania będą spotkania z osobami zaangażowanymi w przedsięwzięcia rewitalizacyjne na terenie miasta. Sposób i zakres realizacji zasad komplementarności źródeł finansowania uwzględniono w tabeli przedstawionej w rozdziale

11. Ramy finansowe programu. W opisie skali planowanych wydatków na przedsięwzięcia rewitalizacyjne uwzględniono poszczególne rodzaje ich finansowania (w tym ze źródeł prywatnych oraz publicznych w ramach środków własnych samorządu lokalnego lub dofinansowania ze źródeł regionalnych, krajowych oraz europejskich). GPR przewiduje szerokie spektrum źródeł finansowania, zarówno w ramach RPO (z Europejskiego Funduszu Społecznego, jak i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego), Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska, Funduszu Inicjatyw Obywatelskich, KSOW, EWT, NPPDL/WLID. Przewiduje się również finansowanie ze środków własnych Miasta Tomaszów Lubelski oraz z budżetu interesariuszy rewitalizacji, którzy współtworzą Program i współdziałają w procesie jego wdrażania.

23. Mechanizmy włączenia różnych grup interesariuszy do opracowania i realizacji program

Partycypacja społeczna i działania aktywizacyjne zostały wpisane w proces rewitalizacji wyznaczonego obszaru rewitalizacji na terenie Miasta Tomaszów Lubelski jako fundament działań na wszystkich jego etapach, tj. diagnozowanie, programowanie, wdrażanie (w tym finansowanie), monitorowanie i ewaluacja.

Takie podejście ma na celu podniesienie skuteczności i trwałości projektów rewitalizacyjnych oraz gotowości i świadomości mieszkańców o partycypacyjnym współdecydowaniu o obszarze objętym programem rewitalizacji. Ponadto realizuje zasadę partnerstwa wynikającą z art. 5 ust. 1 Rozporządzenia

Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013, polegającą na łączeniu szerokiego grona partnerów (w szczególności lokalnych społeczności i przedsiębiorców, a także ekspertów) w procesy programowania i realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach programów operacyjnych oraz konsekwentnego, otwartego i trwałego dialogu, także z tymi podmiotami i grupami, których rezultaty rewitalizacji mają dotyczyć.

Opiera się ona na założeniu, że opinia środowiska lokalnego jest najważniejszym elementem tworzenia dokumentu, który ma stanowić narzędzie do projektowania konkretnych zadań, podejmowanych w celu rozwiązywania problemów i eliminacji negatywnych zjawisk oraz wykorzystania lokalnych potencjałów, a tym samym poprawiających warunki i jakość życia mieszkańców.

Kluczowymi interesariuszami rewitalizacji na terenie Miasta Tomaszów Lubelski są przede wszystkim mieszkańcy obszaru rewitalizacji, a także inni (wymienieni w art. 2 ust. 2 ustawy o rewitalizacji).

Narzędzia i formy partycypacji społecznej zastosowane na każdym etapie sporządzenia i wdrażania GPR ukierunkowane zostały na możliwie dojrzałe formy, obejmujące nie tylko informowanie, ale również opracowywanie, konsultowanie, współdecydowanie, kontrolę obywatelską, badania ilościowe, inicjatywę lokalną czy współrealizację.

Szczegółowy opis dotyczący przebiegu konsultacji społecznych i efektów poszczególnych metod partycypacji społecznej oraz mechanizmów włączenia społeczności lokalnej na etapie diagnozowania i programowania, zamieszczony jest chronologicznie na stronie podmiotowej gminy w zakładce „rewitalizacja”, dzięki czemu udokumentowany został udział w nim różnych interesariuszy.

Zastosowane mechanizmy włączenia dostosowane były do wszystkich potencjalnych interesariuszy rewitalizacji z sektorów: społecznego, gospodarczego i publicznego. GPR wypracowany przez samorząd gminny jest poddawany dyskusji w oparciu o diagnozę lokalnych problemów: społecznych, gospodarczych, przestrzenno-funkcjonalnych, technicznych, środowiskowych. Przygotowanie oraz wdrażanie procesu rewitalizacji opiera się na zasadach partnerstwa i partycypacji.

Partycypacja interesariuszy wpisana jest w proces rewitalizacji, na każdym jego etapie: diagnozy, programowania, wdrażania i monitorowania. Współpraca z różnymi grupami interesariuszy, w szczególności ze społecznością podobszarów rewitalizacji, innymi ich użytkownikami, takimi jak: przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe pozwoli na wyznaczenie liderów społecznych z różnych środowisk, określenie obszarów problemowych, zdiagnozowanie potrzeb rewitalizacyjnych w gminie, wypracowanie społecznej akceptacji podejmowanych działań rewitalizacyjnych, pozyskanie, ze źródeł publicznych i prywatnych, środków na działania rewitalizacyjne, systematyczne i ciągłe monitorowanie postępów realizacji programu oraz jego aktualizację. Przygotowanie GPR Miasta Tomaszów Lubelski, jego wdrażanie i monitorowanie opierają się na współpracy ze wszystkimi grupami interesariuszy, w tym przede wszystkim ze: społecznością obszaru rewitalizacji, użytkownikami obszaru rewitalizacji, lokalnymi przedsiębiorcami, organizacjami pozarządowymi, spółdzielniami i wspólnotami mieszkaniowymi.

Interesariusze to bowiem instytucje, osoby lub grupy osób, które znajdują się w strefie bezpośredniego lub pośredniego oddziaływania programu oraz instytucje i osoby, które mogą mieć wpływ (pozytywny lub negatywny) na jego realizację i rezultaty. Interesariuszami działań rewitalizacyjnych na terenie Miasta Tomaszów Lubelski są pojedyncze osoby (mieszkańcy obszaru rewitalizacji), lokalna społeczność, władze samorządowe, przedstawiciele lokalnego biznesu, spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe, potencjalni mieszkańcy, organizacje pozarządowe. Ważnym jest, by działania partycypacyjne prowadzone były w sposób ciągły. Nie mogą zakończyć się one na procesie planowania, lecz dotyczyć muszą także realizacji projektów rewitalizacyjnych (upowszechniania informacji na temat GPR, zasad uczestnictwa partnerów i beneficjentów, upublicznianie aktów prawnych i dokumentów, współpracy międzyinstytucjonalnej, udziału interesariuszy w inicjatywach lokalnych) oraz funkcjonowania po zakończeniu procesu rewitalizacji (upublicznianie monitoringu zmian, publikowanie raportów i sprawozdań, badania na temat oceny procesów rewitalizacji, prezentacje efektów rewitalizacji). Partycypacja społeczna jest wpisana w proces rewitalizacji jako fundament działań na każdym etapie tego procesu (diagnozowanie, programowanie, wdrażanie, monitorowanie). Skonsolidowanie wysiłków różnych podmiotów na rzecz obszaru rewitalizacji jest warunkiem sukcesu działań na rzecz odnowy. Udział partnerów w realizacji GPR jest warunkiem koniecznym dla sukcesu rewitalizacji, ale również wpływa pozytywnie na efektywność zaplanowanych działań, zwiększa skuteczność zaplanowanego procesu. Zaangażowanie partnerów będzie czynnikiem sprzyjającym efektywnemu wykorzystaniu środków finansowych. Partycypacja społeczna jest jedną z podstawowych zasad w oparciu o którą stworzono niniejszy dokument. Tworzenie GPR zostało skoordynowane przez władze samorządowe i poddane konsultacjom w oparciu o diagnozę lokalnych problemów. Realizacja oraz zaplanowanie różnorodnych form partycypacji społecznej oraz aktywizacji społeczności lokalnej umożliwiło dotarcie do szerokiego grona przedstawicieli interesariuszy oraz poznanie ich potrzeb i oczekiwań w celu dostosowania wsparcia. Wartością dodaną przeprowadzonych metod partycypacji i „budowania” partnerstwa była możliwość skonfrontowania wiedzy o wielu aspektach funkcjonowania obszaru rewitalizacji przez różne środowiska lokalne, co w konsekwencji doprowadziło do pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji i będzie stanowiło podstawę uzasadnienia podjętych na nim działań. Ponadto zakłada się, że partycypacyjny model opracowania dokumentu będzie się przekształcał w partycypacyjny model wdrażania, a wokół grupy uczestniczącej w pracach nad dokumentem będą pojawiały się kolejne podmioty lokalne angażujące się w działania rewitalizacyjne. Zgodnie z art. 5 ust. 1 ustawy o rewitalizacji „partycypacja społeczna obejmuje przygotowanie, prowadzenie i ocenę rewitalizacji w

sposób zapewniający aktywny udział interesariuszy, w tym poprzez uczestnictwo w konsultacjach społecznych oraz w pracach Komitetu Rewitalizacji”.

Partnerów, biorących udział w realizacji programu, można podzielić na trzy główne grupy:

- instytucje publiczne - przede wszystkim władze samorządowe, miejskie jednostki organizacyjne (np. instytucje kultury, jednostki pomocy społecznej), przedsiębiorstwa komunalne, itp.
- przedsiębiorcy, samorząd gospodarczy i instytucje otoczenia biznesu (lokalne firmy, spółdzielnie, banki spółdzielcze, izby gospodarcze, cech rzemiosł, stowarzyszenia gospodarcze),
- organizacje pozarządowe (stowarzyszenia i fundacje, związki zawodowe, grupy nieformalne), społecznicy.

Zastosowanie zasady partnerstwa i partycypacji umożliwi osiągnięcie następujących korzyści:

- zwiększenie jakości współpracy pomiędzy wszystkimi zidentyfikowanymi powyżej grupami interesariuszy, -
- zwiększenie koherencji działań instytucji, podmiotów oraz osób zaangażowanych w realizację określonych celów,
- transparentność procesu decyzyjnego,
- uproszczenie systemu zarządzania,
- synergia wiedzy i doświadczenia partnerów,
- wspólna realizacja przedsięwzięć,
- łączenie kapitału finansowego i społecznego,
- zwiększenie stopnia zaangażowania społeczności lokalnej w proces podejmowania decyzji,
- zwiększenie trafności, celowości i ukierunkowanie wykorzystania środków finansowych w ramach montażu wielu źródeł,
- uzyskanie wysokiej jakości precyzyjnych i użytecznych informacji w zakresie diagnozy potrzeb oraz osiąganych rezultatów działań,
- zwiększenie potencjału i zaangażowania osób, grup i podmiotów zaangażowanych w proces rewitalizacji.

Poniżej przedstawiono sposoby angażowania społeczności lokalnej w cały proces rewitalizacji.

Etap przygotowania (diagnoza i programowanie) Jednym z podstawowych założeń wdrażania GPR Miasta Tomaszów Lubelski jest aktywne włączenie społeczności lokalnej w proces jego tworzenia. Włączanie to odbyło się poprzez konsultacje społeczne obszaru rewitalizacji i konsultacje społeczne.

Etap wdrażania Sposób zapewnienia efektywnego działania na rzecz programu rewitalizacji różnych instytucji oraz wzajemne uzupełnianie się i spójność procedur. Bardzo ważnym organem włączonym do systemu wdrażania GPR jest Zespół Roboczy ds. Rewitalizacji składający się z urzędników Wydziału Inwestycji i Rozwoju Urzędu Miasta w Tomaszowie Lubelskim. Jego rola nie ogranicza się wyłącznie do wsparcia Burmistrza w procesie opracowania programu. Zakłada się, że Zespół będzie w szerokim zakresie włączony we wdrażanie GPR. Szczególną rolę Zespół będzie pełnić w odniesieniu do koordynowania działań na rzecz programu różnych instytucji, także podmiotów niezwiązanych organizacyjnie z samorządem miejskim. Zakłada się, że Zespół w swoje prace będzie angażował wszystkich interesariuszy, zapraszając ich na spotkania. Zespół jednak nie posiada kompetencji kontrolnych i wprost zarządczych. Zarządczą koordynacją działań podejmowanych przez instytucje i spółki gminne będzie zajmować się Wydział Inwestycji i Rozwoju. Może on zwracać się do wszystkich instytucji samorządowych z oczekiwaniem dostarczenia potrzebnych informacji w zakresie procesu rewitalizacji, w tym postępów w realizacji zaplanowanych projektów, przedstawienia ewentualnych nowych projektów, które mogą być włączone do programu w wyniku aktualizacji, wyjaśnienia ewentualnych problemów w realizacji projektów. Aby realizowane działania były wobec siebie komplementarne i kompleksowe, instytucje samorządowe muszą stale kontaktować się ze sobą. Będzie to im umożliwione poprzez dotąd wypracowane przez władze samorządowe sposoby koordynacji pracy komórek organizacyjnych magistratu i innych jednostek gminnych. Mniej formalne możliwości koordynacji działań rewitalizacyjnych odnoszą się do podmiotów nie podlegających nadzorowi władz samorządowych, tj. interesariuszy takich, jak: przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, wspólnoty mieszkaniowe, parafie, itp. Podmioty te będą w różny sposób angażowane w proces realizacji programu rewitalizacji: - Na różnych etapach realizacji projektów rewitalizacyjnych będą organizowane spotkania konsultacyjne (plenerowe oraz w ramach debat w pomieszczeniach zamkniętych), na których interesariusze będą mogli wypowiedzieć się na temat projektów, konkretnych rozwiązań technicznych i innych przyjętych w projektach. Spotkania będą

poświęcone omówieniu innych spraw związanych z rewitalizacją Miasta Tomaszów Lubelski. Zakłada się, że w spotkaniach tych będzie brać udział grupa osób regularnie interesująca się procesem rewitalizacji i zgłaszająca swój akces do współdecydowania w sprawach istotnych z punktu widzenia rewitalizacji. Społeczność lokalna nie będzie miała wyłącznie roli opiniotwórczej, ale będzie współdecydować w sprawach rewitalizacji. Spotkania będą protokołowane, a protokoły będą zawierać rekomendacje interesariuszy w sprawach realizacji działań rewitalizacyjnych.

- Na stronie internetowej w utworzonej zakładce poświęconej rewitalizacji będą zamieszczane informacje o postępach w realizacji projektów oraz innych działaniach realizowanych przez gminę związanych z rewitalizacją. W zakładce będą pojawiać się także informacje o działaniach rewitalizacyjnych realizowanych przez inne podmioty.

- W Wydziale Inwestycji i Rozwoju, interesariusze będą mogli w godzinach pracy kontaktować się w celach konsultacji oraz wnoszenia nowych propozycji projektów rewitalizacyjnych

Etap monitorowania. Wydział Inwestycji i Rozwoju Urzędu Miasta Tomaszów Lubelski, który będzie odpowiedzialny za prowadzenie monitoringu będzie przedstawiać podczas organizowanych z interesariuszami spotkań na etapie wdrażania sprawozdania monitoringowe. Zakłada się, że do wszystkich interesariuszy, którzy zaproponowali swoje projekty rewitalizacyjne będą przesyłane prośby o udostępnienie informacji na temat postępów prac. Informacje te zostaną włączone do systemu monitoringu. Opracowanie właściwego systemu monitoringu, a także oceny skuteczności działań wynikających z wprowadzenia przedsięwzięć rewitalizacyjnych w życie, umożliwi zbadanie rezultatów osiągniętych w poszczególnych projektach.

System monitoringu będzie składał się z trzech podstawowych narzędzi:

1. Monitoring stały, który jest prowadzony na bieżąco w trakcie realizacji programu. Zespół ds. wdrażania programu rewitalizacji zbiera informacje od jednostek odpowiedzialnych za realizację projektów w ramach ich kompetencji. Dzięki temu odpowiednio analizuje i reaguje na zmiany. Uzyskuje również dane bezpośrednio od jednostek, które posłużą do sporządzenia raportów i ewaluacji działań.

2. Raport sporządzany co najmniej raz na 3 lata – sugeruje się sporządzanie coroczne jako instrumentu kontroli nad wykonalnością projektów w ramach programu. Raport taki powinien zawierać opis postępu prac i realizacji projektów, analizę kosztów i wydatków, a także listę najważniejszych wydarzeń z uwzględnieniem ich wpływu na realizację zadań. Raport taki sporządza zespół ds. wdrażania programu rewitalizacji na podstawie danych zebranych od jednostek odpowiedzialnych za realizację poszczególnych projektów.

3. Ewaluacja Ewaluacja ex post – przeprowadzana po zakończeniu GPR. Składa się na nią końcowy raport z realizacji całego programu z analizą finansową i wykonalności rzeczowej. Opublikowany powinien zostać na stronie internetowej Urzędu Miasta Tomaszów Lubelski (Biuletyn Informacji Publicznej). Uzupełnieniem powinien być materiał audiowizualny w postaci map, grafiki, zdjęć, filmów itp., przedstawiający stan przed podjęciem działań, w trakcie realizacji i po ich zakończeniu. Raport taki jest sporządzany przez Burmistrza Miasta i przedstawiany Radzie Miasta i uchwalany. Drugą częścią ewaluacji jest ocena przy użyciu danych społeczno-ekonomicznych. Badania obejmują wszystkie sfery, w których został zdiagnozowany kryzys. Dzięki zestawieniu danych z diagnozy stanu przed rozpoczęciem i po przeprowadzeniu działań rewitalizacyjnych, będzie można stwierdzić czy zaproponowane przedsięwzięcia przyniosły efekty oraz w jakim stopniu wpłynęły na poprawę sytuacji na obszarze rewitalizacji i w całym mieście. Ewaluacja jest przydatna przy planowaniu kolejnych działań rewitalizacyjnych. Jest bowiem zbiorem uwag, rozpoznaniem przeszkód i możliwych sposobów ich rozwiązania. Dzięki temu kolejne projekty będą miały zmniejszone ryzyko niepowodzenia, a dobre praktyki będą wzmacniane i powielane. Ocena skuteczności działań ma na celu rozpoznanie, czy zostały spełnione cele rewitalizacji założone na początku programu. Jej przeprowadzenie będzie możliwe przez zbadanie wskaźników, które opisują zmiany, jakie zaszły na rewitalizowanym obszarze. Odpowiednie wskaźniki do badania sytuacji społeczno-ekonomicznej po przeprowadzeniu działań rewitalizacyjnych powinny być zaczerpnięte z RPO Województwa Lubelskiego i PO Infrastruktura i Środowisko. Dzięki temu możliwe będzie porównanie między innymi jednostkami terytorialnymi województwa, a także badania regionalne. Duże znaczenie mają dane zbierane z różnych źródeł. Część z nich może być pozyskiwana od samych beneficjentów (informacje o poszczególnych projektach) oraz z innych instytucji, m.in.:

- dane z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego,
- dane z publikacji Głównego Urzędu Statystycznego i Urzędu Statystycznego w Lublinie,
- dane pozyskiwane przez Urząd Miasta Tomaszów Lubelski oraz miejskie jednostki organizacyjne,
- dane Państwowej Komisji Wyborczej,

- dane ze źródeł statystyki regionalnej i analiz samorządowych.

Podsumowanie realizacji Programu będzie podstawą do przewidywania dalszego rozwoju dla obszaru rewitalizacji. Warto zebrać wszystkie doświadczenia i przygotować na ich bazie wskazówki i wytyczne do realizacji kolejnych działań i wzmocnienia osiągniętych efektów. Ewaluacja na koniec wdrażania GPR posłuży do rozliczenia wyników wdrożenia projektów rewitalizacyjnych Miasta Tomaszów Lubelski. Raport ewaluacyjny sporządzony zostanie za okres 2021-2026. Powinien on zostać przekazany Burmistrzowi oraz Radzie Miasta Tomaszów Lubelski, a także podany do publicznej wiadomości poprzez zamieszczenie na stronie internetowej Urzędu Miasta Tomaszów Lubelski, w zakładce „Rewitalizacja”. Badanie ewaluacyjne na koniec 2026 roku będzie miało na celu podsumowanie okresu ewaluacyjnego, zidentyfikowanie problemów i okoliczności utrudniających wdrażanie oraz ewentualne przededefiniowanie kierunków działań rewitalizacyjnych w mieście. Badanie ewaluacyjne końcowe będzie miało charakter podsumowujący działania rewitalizacyjne w mieście

Aktualizacja Zakłada się, że proces rewitalizacji, jako rozciągnięty w czasie, podlegał będzie wpływowi czynników zewnętrznych, co wymusza konieczność założenia okresowej aktualizacji GPR oraz aktualizacji nadzwyczajnej w razie zaistnienia takich okoliczności. Aktualizacja, o ile zaistnieją ku niej odpowiednie przesłanki, dokonywana będzie co najmniej raz w roku wraz z przedłożeniem Radzie Miasta Tomaszów Lubelski sprawozdania z realizacji Programu. Procedura okresowej aktualizacji GPR obejmuje następujące kroki:

- zainteresowane podmioty, działające na obszarach wskazanych do rewitalizacji w ramach Programu lub zainteresowane podjęciem takiej działalności, w zakresie przyczyniającym się do realizacji celów rewitalizacji, zgłaszają swoje propozycje w formie pisemnej do Burmistrza Miasta Tomaszów Lubelski,
- Burmistrz po konsultacjach z właściwymi referatami Urzędu Miasta, oraz po zapoznaniu się z opinią Zespołu ds. wdrażania GPR dokonuje weryfikacji zgłoszonych propozycji i wydaje opinię odnośnie włączenia lub odmowy włączenia zgłoszonego działania bądź innej proponowanej zmiany do GPR,
- Wydział Inwestycji i Rozwoju Urzędu Miasta raz do roku przygotowuje dla Burmistrza propozycje zmian lub aktualizacji Programu,
- jeżeli planowane zmiany wymagają: włączenia do GPR nowych projektów, aktualizacji lub modyfikacji założonych celów bądź też wyznaczonych kierunków działań warunkujących powodzenie rewitalizacji – Burmistrz podejmuje decyzję o przystąpieniu do aktualizacji GPR. Aktualizacje i modyfikacje wprowadzane będą do Programu w reakcji na zmiany zachodzące w otoczeniu. Podczas realizacji przedsięwzięć rewitalizacyjnych konieczne jest wychwytywanie zmian i szybkie reagowanie na nowe zdarzenia. Mogą one zachodzić na obszarze rewitalizacji lub poza nim, pozostawać w zależności z terenem oraz wywierać na niego wpływ. Ważne jest zatem monitorowanie sytuacji szerzej, by odpowiednio organizować działania zapobiegawcze. Zmiany powinny zostać opisane i zawierać rodzaj i przyczynę, wpływ na dalszą realizację programu i propozycje modyfikacji. GPR powinien podlegać ocenie stopnia aktualności i stopnia realizacji przynajmniej raz na 2 lata. W przypadku konieczności podjęcia aktualizacji dokumentu, jego zmiana będzie następować w tym samym trybie, w jakim został on uchwalony.